

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

KATEDRA ROZVOJOVÝCH STUDIÍ

BC. VERONIKA AMBROZYOVÁ

**UDRŽITELNÝ TURISMUS V TANZANII: PŘÍPADOVÁ
STUDIE OKRSKU UTENGULE/USANGU**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE: MGR. MARTIN SCHLOSSAREK

OLMOUC 2015

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 17. 12. 2015

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu práce Mgr. Martinu Schlossarkovi za konzultace a zprostředkování možnosti uskutečnit výzkum v Tanzanii, dále Michaelu Simwabovi, Abemu Simwabovi, Geofreyemu Mlawovi a všem tanzanským respondentům bez kterých by pobyt a výzkum v Tanzanii nebyl možný. Zvláště děkuji svému překladateli Miadimu Mwakhayovi za jeho čas strávený překládáním a provázením po pláni Usangu. Také bych chtěla poděkovat Mgr. Jiřímu Hájkovi za konzultace a korektury textu. Největší díky pak patří mé rodině, která mě bezpodmínečně podporovala jak v průběhu tvorby této diplomové práce, tak během celého vysokoškolského studia.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika AMBROZYOVÁ**
Osobní číslo: **R120632**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Udržitelný turismus v Tanzanii: případová studie okrsku
Utengule/Usangu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zabývá rozvojem udržitelného turismu v Tanzanii. V úvodní teoretické části jsou vymezeny základní pojmy související s udržitelným turismem. Dále práce analyzuje turistický průmysl a iniciativy podporující udržitelný turismus v Tanzanii. Praktická část se věnuje potenciálům udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu. Výstupy práce budou moci být využity neziskovou organizací Maendeleo, která dlouhodobě v dané oblasti působí. Rozsah základního textu práce: 20 000 až 25 000 slov. Rozsah grafických prací a příloh: dle potřeby.

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

HONEY, Martha. Ecotourism and sustainable development : who owns paradise? Washington, Wash. : Island Press, c1999. x, 405 s. ISBN 1559635819.
MABULLA, Audax Z. P. Strategy For Cultural Heritage Management (CHM) In Africa: A Case Study. African Archaeological Review, Vol. 17. No. 4 (2000): 211-233. Art Source. 17 Dec. 2013. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asu&AN=504895795&lang=live>.
MINISTRY OF NATURAL RESOURCES AND TOURISM OF TANZANIA. National Tourism Policy. Dar es Salam, 1999. Dostupné z: http://www.tanzania.go.tz/egov_uploads/documents/tio_en.pdf.
NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF TANZANIA. The 2010 International Visitors' Exit Survey Report. Dar es Salam, March 2012. Dostupné z: http://www.nbs.go.tz/takwimu/trade/Tourism_Sector_Survey_Report_2010.pdf.
PÁSKOVÁ, Martina. Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. 298 s. ISBN 978-80-7435-006-1.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Martin Schlossarek**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: **22. ledna 2013**
Termín odevzdání diplomové práce: **16. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 6. ledna 2014

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje tématu udržitelného cestovního ruchu v Tanzanii a je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou za pomoci metody rešerše dostupných zdrojů analyzovány teoretické koncepty udržitelného turismu a také charakterizován udržitelný turismus v Tanzanii. Praktickou část práce reprezentuje případová studie z okrsku Utengule/Usangu v Tanzanii, která přibližuje potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku. Pro zjištění odpovědí na výzkumné otázky byly zvoleny kvalitativní metody výzkumu – strukturované a nestrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování. V otázce potenciálů rozvoje udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu práce dále navrhuje konkrétní doporučení pro organizaci Maendeleo, jež v oblasti dlouhodobě působí.

KLÍČOVÁ SLOVA

udržitelný turismus, udržitelný cestovní ruch, Tanzanie, Utengule/Usangu, komunitní turismus, případová studie, primární zdroje cestovního ruchu

ABSTRACT

The diploma theses focuses on sustainable tourism in Tanzania and it is divided into two parts – first covers the theoretical background of the topic, second part is practical. Method used in the theoretical part is based on accessible literature search. It analyzes the theoretical concepts of sustainable tourism and also characterizes the sustainable tourism in Tanzania. The practical part of the thesis compounds of a case study which is focused on the potentials for development of sustainable tourism in Utengule/Usangu ward in Tanzania. To determine the answers to the research questions there were chosen qualitative research methods – structured and unstructured interviews and participant observation. In the matter of potentials for development of sustainable tourism in Utengule/Usangu ward interpretation the thesis suggests concrete recommendations for Maendeleo organization, which operate in the ward in the long term.

KEY WORDS

sustainable tourism, Tanzania, Utengule/Usangu, community-based tourism, case study, primary tourism resources

OBSAH

Seznam použitých zkratk.....	10
Seznam použitých tabulek.....	11
Seznam použitých obrázků.....	11
Seznam použitých grafů	11
1 Úvod.....	12
2 Cíl práce.....	13
3 Metodologie.....	13
3.1 Metodologie teoretické části.....	14
3.2 Metodologie praktické části.....	15
3.2.1 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 1	16
3.2.2 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 2	17
3.2.3 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 3	18
4 Turismus.....	20
4.1 Definice turismu.....	20
4.2 Environmentální trendy a dopady	22
4.3 Ekonomické trendy a dopady	23
4.4 Sociokulturní trendy a dopady	24
5 Udržitelný turismus.....	25
5.1 Definice udržitelného turismu.....	26
5.2 Konkurenceschopnost destinací udržitelného turismu	27
5.3 Globální aktéři a iniciativy pro udržitelný turismus.....	29
5.3.1 United Nations World Tourism Organisation	29
5.3.2 International Network on Sustainable Tourism Observatories.....	30
5.3.3 World Heritage and Sustainable Tourism Programme.....	31
5.3.4 Global Sustainable Tourism Council.....	31
5.4 Důvody a motivy pro udržitelný turismus.....	32
5.5 Vybrané formy udržitelného turismu.....	32
5.5.1 Odpovědný turismus	32
5.5.2 Ekoturismus	34
5.5.2.1 Definice ekoturismu	35
5.5.3 Kulturní turismus.....	37
5.5.3.1 Definice kulturního turismu.....	38

5.5.4	Rurální turismus.....	39
5.5.5	Pro-poor turismus a komunitní turismus	41
6	Cestovní ruch v Tanzanii.....	43
6.1	Tanzanie	43
6.2	Historie cestovního ruchu v Tanzanii	46
6.3	Současný cestovní ruch v Tanzanii	47
6.3.1	Politiky a strategie turismu s důrazem na udržitelný turismus	49
6.3.2	Nevládní aktéři a iniciativy s důrazem na udržitelný turismus	50
6.3.3	Vybrané silné a slabé stránky cestovního ruchu v Tanzanii	52
6.4	Pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu v Tanzanii.....	54
6.5	Organizace Maendeleo.....	55
7	Případová studie: Potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu, Tanzanie	56
7.1	Obecná charakteristika okrsku Utengule/Usangu.....	57
7.2	Průběh výzkumu, terénní deník.....	58
7.2.1	První fáze výzkumu – sběr dat.....	59
7.2.2	První fáze výzkumu – analýza dat	60
7.2.3	Druhá fáze výzkumu – sběr dat	61
7.2.4	Druhá fáze výzkumu – analýza dat.....	63
7.2.4.1	Vztahy v rodině, rozhodovací procesy, vlastnictví.....	63
7.2.4.2	Obživa, zemědělství.....	64
7.2.4.3	Chod domácnosti, role mužů, žen a dětí.....	65
7.2.4.4	Vzdělávání.....	66
7.2.4.5	Obecné procesy a řešení problémů v okrsku	66
7.2.4.6	Kmenové tradice, zvyky a jejich dodržování/vytrácení, role náboženství.....	68
7.2.5	Třetí fáze výzkumu – sběr dat.....	70
7.2.6	Třetí fáze výzkumu – analýza dat	72
7.2.6.1	Má okrsek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?.....	72
7.2.6.2	Co konkrétně můžou okrsek a místní obyvatelé turistům nabídnout?.....	73
7.2.6.3	Dodržují obyvatelé okrsku tradice svého kmene v každodenním životě?.....	74
7.2.6.4	Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?.....	77

7.2.6.5	Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?	78
7.3	Shrnutí výzkumu, zodpovězení výzkumné otázky	79
7.4	Validita a limity výzkumu.....	83
8	Doporučení pro organizaci OS Maendeleo.....	86
9	Závěr	90
	Seznam literatury.....	92

Seznam použitých zkratk

10YFP	10-year Framework of Programmes on Sustainable Consumption and Production Patterns 10letý rámec programů udržitelné spotřeby a výroby
CREST	Center for Responsible Travel Centrum pro odpovědné cestování
GSTC	The Global Sustainable Tourism Council Světová rada pro udržitelný cestovní ruch
HDP	hrubý domácí produkt gross domestic product
INSTO	International Network on Sustainable Tourism Observatories Mezinárodní síť observatoří udržitelného turismu
LDCs	Least Developed Countries nejméně rozvinuté země
OSN	Organizace spojených národů United Nations
SDGs	Sustainable Development Goals Cíle udržitelného rozvoje
ST-EP	Sustainable Tourism - Eliminating Poverty Initiative Iniciativa snižování chudoby skrze udržitelný turismus
TAHI	Tanzania Hotels and Investments Corporation Společnost tanzanských hotelů a investic
TTB	Tanzania Tourist Board Tanzanský výbor pro turismus
TIES	The International Ecotourism Society Mezinárodní ekoturistická společnost
UNEP	United Nations Environment Programme Program OSN pro životní prostředí
UNWTO	United Nations World Tourism Organization Světová organizace cestovního ruchu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
VEO	Village Executive Officer Obecní výkonný úředník
WB	The World Bank Světová banka
WEO	Ward Executive Officer Okrskový výkonný úředník
WTTC	World Travel and Tourism Council Světová rada pro cestování a cestovní ruch

Seznam použitých tabulek

Tabulka 1: Pozitivní a negativní efekty kulturního turismu.....	38
Tabulka 2: Přínosy rurálního turismu	40
Tabulka 3: Četnost odpovědí na otázku: „Co by mohlo turisty přilákat do tohoto okrsku?“	73
Tabulka 4: Rozdělení odpovědí respondentů strukturovaných rozhovorů.....	75
Tabulka 5: Pozitivní a negativní efekty turismu na život místních obyvatel dle jejich vlastního názoru	78

Seznam použitých obrázků

Obrázek 1: Struktura výzkumu.....	15
Obrázek 2: Konceptní model kompetitivnosti destinace Ritchieho a Crouche	28
Obrázek 3: Poloha Tanzanie a sousedních států včetně jejího administrativního členění na regiony.....	44
Obrázek 4: Institucionální struktura Divize turismu Ministerstva přírodních zdrojů a turismu Tanzanie	48

Seznam použitých grafů

Graf 1: Vývoj počtu turistů přijíždějících každoročně do Tanzanie v období let 1960-2009	47
--	----

1 Úvod

Před několika dny vyhlásila asi největší nadnárodní organizace věnující se turismu ve světě, United Nations World Tourism Organisation, rok 2017 Mezinárodním rokem udržitelného turismu pro rozvoj. Nejen tato skutečnost, ale také data, která vypovídají o růstu cestovního ruchu, nabádají, že se do té doby naskýtá ideální prostor pro kritiku tohoto konceptu, který si své místo na světě hledá už přes 40 let. Autorka práce se však rozhodla využít toho, že stávající odborné zdroje už skýtají dostatečně pestré zastoupení odborných názorů na udržitelný turismus a jeho alternativní formy. Využívá tak těchto poznatků ke zhodnocení praktických aspektů rozvoje udržitelného turismu. Konkrétně se věnuje možnostem jeho rozšiřování do oblastí dosud turisty opomíjených.

Práce se věnuje potenciálu rozvoje udržitelného turismu v jedné z nejchudších zemí světa, Tanzanii, a to v její méně známé, jihozápadní části. Text je rozdělen do dvou částí, teoretické a praktické. První z nich je věnována zevrubnému představení metodologie celé práce včetně okolností, které vedly ke stanovení výzkumné otázky, metod atd. Zároveň tato část nabízí čtenáři představu o tom, proč je udržitelný turismus v současnosti tolik akcentován, ať už v souvislosti s trendy turismu ve světě nebo očekávanými přínosy jeho alternativních forem. Stejně tak nabízí vhled do stávající debaty ohledně konceptu udržitelného rozvoje, včetně jeho nejznámějších forem. Neopomíná ani analýzu situace z perspektivy dnešní Tanzanie.

Praktická část práce, jak už je zřejmé, navazuje na část teoretickou tím, že reaguje na potřebu hledání způsobů, jak pomoci co nejudržitelněji bojovat s chudobou. K tomu se totiž zdá být udržitelný turismus dobrým nástrojem. Autorka proto přibližuje její několikaměsíční terénní výzkum v tanzanském okrsku Utengule/Usangu a postupný proces seznamování se s okolnostmi života v dané komunitě. V této části práce tak má čtenář možnost díky kvalitativním metodám sběru dat a jejich následné analýze sledovat průběžné pronikání autorky do problematiky a získání uceleného přehledu o potenciálu rozvoje udržitelného turismu v lokalitě. Text se tak prostřednictvím výstupů snaží alespoň malou měrou přispět ke snažení a aktivitám proti chudobě, které už po několik let v okrsku vyvíjí

několik zahraničních neziskových organizací, jmenovitě pak česká organizace Maendeleo.

2 Cíl práce

Ze zadání diplomové práce vyplývá, že hlavní sledovanou oblastí práce byly možnosti rozvoje udržitelného turismu v Tanzanii se zaměřením na konkrétní region a za využití spolupráce s neziskovou organizací působící na místě. Cílem práce tak bylo identifikovat primární zdroje cestovního ruchu¹ a dále potenciální příležitosti a hrozby rozvoje udržitelného turismu v tanzanském okrsku Utengule/Usangu. Vzhledem k tomu, že okrsek leží stranou zájmu hlavních turistických tras, je záměrem této práce prostřednictvím jejich výstupů v určitých mezích přispět k nastartování udržitelného turismu v regionu a k jeho hospodářskému i kulturnímu rozvoji.

3 Metodologie

Pro dosažení cíle práce bylo přirozeně potřeba nejprve identifikovat cílovou skupinu výzkumu, kterým je obyvatelstvo okrsku, a také formulovat výzkumné otázky. Otázky byly formulovány tak, aby jejich počet a tematický záběr umožňoval fakticky naplnit požadované zadání práce. Jak už bylo zmíněno, Utengule/Usangu nepatří mezi turistické destinace, jedná se o poměrně odlehlý region země s mnoha hospodářskými problémy. Proto bylo zapotřebí začít uvažovat o turismu v oblasti od jeho samého základu. S ohledem na tuto skutečnost, ale i na dostupné informace o regionu a na vlastní zúčastněné pozorování a nestrukturované rozhovory na místě v úvodních dnech pobytu autorka definovala následující výzkumnou otázku:

- **Má smysl v okrsku Utengule/Usangu rozvíjet udržitelný turismus?**

¹ To jsou zdroje, které by v dané destinaci existovaly i bez přítomnosti nebo vlivu cestovního ruchu. Zároveň to jsou však zdroje, které mají potenciál turismus do oblasti přilákat. Zpravidla jde o kulturní a přírodní atraktivitu a původní infrastrukturu sloužící obyvatelům destinace (Pásková, 2002).

Pro její zodpovězení bylo zapotřebí stanovit také konkrétnější výzkumné podotázky.

- Má okresek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?
- Co konkrétně můžou okresek a místní obyvatelé turistům nabídnout?
- Jak vypadá běžný život obyvatel?
- Dodržují obyvatelé okresku tradice svého kmene v každodenním životě?
- Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?
- Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?

Pro zodpovězení výzkumných podotázek byla využita konkrétní primární a sekundární data, přičemž práce byla vedena formou případové studie. Pro lepší přehlednost byla práce rozdělena na část teoretickou, která probíhala převážně na území České republiky, a praktickou, která probíhala přímo v Tanzanii.

3.1 Metodologie teoretické části

Teoretická část diplomové práce se metodologicky opírala o práci se sekundárními zdroji dat prostřednictvím rešerše. Autorka před výjezdem do okresku Utengule/Usangu prostudovala množství tištěných i online odborných publikací. Zdrojem byly jak české knihovny, veřejně dostupné zahraniční databáze odborných publikací a časopisů, tak online reporty relevantních úřadů, neziskových organizací a rozvojových institucí. Ve většině případů šlo o anglicky psané texty, jejichž dostupnost a četnost klesala s tím, jak autorka hledala informace od obecnějších ke konkrétním (např. Tanzanie – okresek Utengule/Usangu).

V neposlední řadě autorka kontaktovala a diskutovala výzkum osobně nebo prostřednictvím elektronické korespondence s odborníky se zkušenostmi v daném tématu. Těmi byli zástupci české neziskové organizace Maendeleo a Katedry rozvojových studií Univerzity Palackého v Olomouci.

Tyto metody pomohly získat a zprostředkovat přehled o problematice udržitelného turismu i situaci ve sledovaném tanzanském regionu. Při naplňování výzkumných otázek pak pomohly především v prvních dvou fázích výzkumu, které budou přiblíženy v následující kapitole.

3.2 Metodologie praktické části

Praktickou část výzkumu lze podle časové posloupnosti rozdělit do tří fází, které spolu s navazujícími analytickými částmi přibližuje Obrázek 1.

Obrázek 1: Struktura výzkumu

Jedná se o kvalitativní výzkum, což ilustruje také rozdělení výzkumu do jednotlivých fází a vývoj výzkumu². V jeho průběhu byly využívány pouze metody

² „(...) kvalitativní výzkum používá induktivní logiku. Na začátku výzkumného procesu je pozorování, sběr dat. Pak výzkumník pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech, po významu těchto dat, formuluje předběžné závěry a výstupem mohou být nově formulované hypotézy nebo nová teorie.“ (Disman, 1993, s. 285)

kvalitativního výzkumu: zúčastněné pozorování, nestrukturovaný rozhovor, strukturovaný rozhovor, expertní rozhovor. Jelikož je zkoumané téma značně široké, zvolila autorka pro zpracování tématu formu případové studie³. Jak píše Hendl (2005, s. 104 a 114), „v případové studii jde o zachycení složitosti případu a popis vztahů v jejich celistvosti“, a také má být případová studie „pružná, co se týká množství a typu dat. Data pro případovou studii mohou poskytovat rozhovory, záznamy pozorování nebo dokumenty. Není neobvyklé, že se použijí všechny tři typy“.

Jelikož šlo o výzkum „potenciálů pro rozvoj“ rozhodla se autorka zvolit přístup, kdy se samotné výzkumné otázky a zvolené metody výzkumu finalizují až v místě výzkumu, aby se pokud možno minimalizovalo riziko přinášení vlastních již předem vytvořených představ o turismu v okrsku. Toto rozhodnutí bylo podpořeno také charakterem zkoumaného tématu – udržitelného turismu, jenž by měl vycházet nejen z potřeb turistů, ale také z potřeb destinace a místních obyvatel. Takový postup výzkumu byl doplněn metodou zúčastněného pozorování⁴, které probíhalo po celou dobu výzkumu, během všech jeho fází.

3.2.1 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 1

V rámci úvodu praktického výzkumu se autorka rozhodla s ohledem na zodpovězení výzkumných podotázek doplnit přehled o regionu o informace z místa, zjistit více o běžném životě obyvatel v okrsku a zároveň předběžně identifikovat primární zdroje destinace vhodné pro rozvoj udržitelného turismu. Tento záměr vycházel z předpokladu, že identifikace primárních zdrojů destinace vhodných pro rozvoj udržitelného turismu na základě rešerše literatury není pro zodpovězení otázek dostatečná a bude potřeba realizovat sběr dat v terénu.

³ Důvody pro volbu případové studie jsou podle Hendla (2005, s. 112) následující: „a) Případovou studii se můžeme hodně naučit o dosud neznámé speciální situaci. b) Pouze případová studie nám pomůže porozumět důležitým aspektům problematické oblasti výzkumu (...). c) Případová studie může být vhodným doplňkem k jiným způsobům výzkumu; provede se např. před statistickým šetřením za účelem lepšího zaměření kvantitativního výzkumu“.

⁴ „Zúčastněné pozorování je styl výzkumu, ve kterém výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které studuje“ (Disman, 1993, s. 305). Mezi techniky sběru kvalitativních informací uplatňovaných v kontextu pozorování patří především: „pozorování, interview se zkoumanými osobami, interview s informátory, analýza osobních dokumentů, ale i sama participace, sebereflexe výzkumníka, jak tuto participaci prožíval“ (Disman, 1993).

Z časových důvodů bylo potřeba, aby prvotní fáze proběhla v řádech dnů a mohla být realizována co nejdříve po příjezdu autorky do oblasti. Prvotní sběr dat a jejich analýza zároveň neměly být příliš rozsáhlé, aby proces mohla autorka realizovat i v době, kdy se s prostředím teprve seznamovala.

Z výše uvedených důvodů tak například nepřípadalo v úvahu začít na místě rozsáhlé plošné šetření s místními obyvateli. Naopak jako reálná se pro získání prvotních dat z terénu ukázala metoda nestrukturovaných individuálních expertních rozhovorů s odborníky seznámenými s běžným životem lidí v oblasti. Pro rozhovory byli vybráni místní dlouhodobí spolupracovníci organizace Maendeleo.

Za pomoci dotazovaných tak autorka byla schopna identifikovat potenciální primární zdroje destinace pro rozvoj udržitelného turismu a následně sestavit a realizovat kvalitativně hlubší sběr dat.

3.2.2 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 2

Záměrem této fáze bylo verifikovat identifikované potenciální primární zdroje destinace z první fáze a dále zjistit, jak velký je potenciál daného primárního zdroje destinace pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku. Analýza dat pak měla následně pomoci určit způsob získání konkrétních informací k možnostem rozvoje daného primárního zdroje destinace ve třetí fázi výzkumu.

Pro tuto fázi autorka vybrala jako nejvhodnější metodu nestrukturovaných rozhovorů s vybranými obyvateli okrsku, kteří měli vztah k identifikovanému primárnímu zdroji destinace. Otázky rozhovoru tedy byly strukturovány pouze tematicky⁵, obsahem se rozhovory zaměřily na zodpovězení těchto výzkumných podotázek:

- Jak vypadá běžný život obyvatel?
- Dodržují obyvatelé okrsku tradice svého kmene v každodenním životě?

⁵ Podle Dismana (1993, s. 308) je nestrukturovaným rozhovorem „interakce mezi tazatelem a respondentem, pro kterou má tazatel jen velice obecný plán. Tento plán nezahrnuje výčet otázek, jejich znění ani jejich pořadí“.

- Má okresek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?

Analýza nestrukturovaných výpovědí respondentů pak probíhala postupným shlukováním odpovědí podle předem stanovených tematických celků a hledáním informací podobného charakteru. Ty pak byly přepsány v ucelený text doplněný přímými citacemi respondentů, které dokládaly shrnuté informace. Tato analýza pomohla odpovědět některé výzkumné podotázky a zároveň vytvořit další výzkumné podotázky pro třetí fázi výzkumu.

3.2.3 Metodologie sběru a analýzy dat fáze 3

Stěžejní částí výzkumu byla její třetí fáze. Jejím záměrem bylo realizovat detailnější sběr dat vystavený na zjištěních z prvních dvou fází výzkumu a v návaznosti na to pak data analyzovat a identifikovat z nich konkrétní doporučení pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu.

Bylo jasné, že pro naplnění tohoto záměru už nemohou postačovat metody použité v předešlých fázích. Zároveň bylo potřeba pokročit hlouběji v kvalitě získaných informací, ze kterých by bylo možné provést finální analýzu, jež povede k zodpovězení výzkumné otázky a cíle práce.

Autorka se proto rozhodla při sběru dat zaměřit na cílovou skupinu obyvatel okrsku Utengule/Usangu jako takovou, za použití metod strukturovaných rozhovorů a strukturovaných expertních rozhovorů. Jak píše Hendl (2005, s. 173): *„Tento typ rozhovoru se používá, když je nutné minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému. Redukuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit“*. Strukturované rozhovory byly použity také z důvodu získání odpovědí od co největšího počtu respondentů za relativně krátký čas.

Skladba otázek rozhovorů byla založena na zjištěních z první a druhé fáze výzkumu. Otázky tedy byly tematicky rozděleny do několika oblastí, z nichž každé byla přiřazena série otázek. Otázky byly formulovány nejen tak, aby pomohly zodpovědět výzkumné podotázky, ale také tak, aby byly srozumitelné pro skupinu respondentů a zároveň, aby odpovědi umožňovaly jejich snadnou souhrnnou analýzu. Otázky strukturovaných rozhovorů a strukturovaných expertních

rozhovorů jsou k dispozici ve své původní i české formě v Přílohách 1 a 2. Uvedeným otázkám vždy předcházelo několik stručných otázek k identifikaci respondenta.

Proces dotazování probíhal opět individuálně, s každým respondentem zvlášť, za asistence místního překladatele, přičemž odpovědi byly zaznamenávány autorkou práce na diktafon. K odpovědím autorka zároveň zapisovala upřesňující poznámky.

Cílem strukturovaných rozhovorů bylo odpovědět na následující výzkumné podotázky:

- Jak vypadá běžný život obyvatel?
- Dodržují obyvatelé okrsku tradice svého kmene v každodenním životě?
- Má okrsek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?
- Co konkrétně můžou okrsek a místní obyvatelé turistům nabídnout?
- Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?
- Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?

Role expertních strukturovaných rozhovorů byla zejména informativní a zároveň kontrolní. Jejich záměrem bylo také zjištění dalších témat rozvoje okrsku pro následné porovnání vzájemné důležitosti s možným rozvojem udržitelného cestovního ruchu v oblasti. Cílem strukturovaných expertních rozhovorů bylo nalézt odpovědi na tyto výzkumné podotázky:

- Má okrsek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?
- Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?
- Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?

Nashromážděné odpovědi autorka analyzovala postupně podle toho, na kterou výzkumnou otázku se snažili odpovědět. V Příloze 3 lze najít přiřazení jednotlivých otázek rozhovorů k výzkumným podotázkám. V případě uzavřených otázek došlo k sumarizaci odpovědí a vyjádření jejich četnosti. V případě otevřených otázek byly jednotlivé odpovědi klastrovány do tematicky společných celků. Následně autorka z odpovědí identifikovala několik styčných oblastí, ke kterým se respondenti

vyjadřovali, a v rámci těchto oblastí autorka opět zjistila jejich četnost. Z takto analyzovaných rozhovorů bylo možné zjistit, jaká je situace a případný potenciál v rozvoji udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu.

4 Turismus

Cestovní ruch neboli také turismus⁶, prošel během posledních šesti dekad enormní expanzí a diverzifikací a stal se jedním z největších a nejrychleji se rozvíjejících sektorů světové ekonomiky. Mezi lety 2010 a 2030 se očekává stabilní meziroční nárůst mezinárodních příjezdů turistů až na celkový počet 1,8 miliardy lidí (UNWTO, 2015).

4.1 Definice turismu

Vzhledem ke komplexnosti podstaty cestovního ruchu a jeho vlivů na různé oblasti života existuje velké množství definic, z nichž každá nahlíží na turismus z jiného úhlu pohledu. Zmínit lze např. jednu ze starších definic Burkarta a Medlika (1974), kteří turismus vnímají jako souhrn vztahů a fenoménů vycházejících z cestování a pobytu nerezidentů, do té míry, kdy to nevede k trvalému pobytu a není to spojeno s žádnou trvalou ani dočasnou výdělečnou činností. Z této definice je patrné, že je na turismus pohlíženo především z pohledu přesunu obyvatel a ekonomické stránky.

Pokud se podíváme do českého prostředí, tematice turismu (a zejména pak udržitelného turismu) se věnuje Pásková. Podle ní je turismus „*souhrnem cest obyvatel této planety a služeb průmyslu, který zabezpečuje jejich hladký průběh, (...) má značný potenciál obohatit návštěvníky (duševně) i místní komunity (spíše ekonomicky), ale může na druhou stranu ochudit návštěvníky i místní obyvatele posílením jejich konzumního přístupu k životu, oslabením místních ekonomik (díky vlivu nadnárodních subjektů), narušením místního životního stylu a tradic, posílením regionální i sociální nerovnosti atd.*“ (Pásková, 2009, s. 29). Pásková již v samotné

⁶ Turismus je „*alternativní termín pro cestovní ruch odvozený z angl. slova tourism*“ (Pásková, Zelenka, 2002, s. 295) a v této práci jsou pojmy turismus a cestovní ruch používány jako vzájemné ekvivalenty.

definici turismu zmiňuje jak pozitivní, tak negativní vlivy cestovního ruchu na různé sféry života, zároveň je její definice konkrétnější a jasně vystihuje vybrané konsekvence cestovního ruchu.

Dále na pojem cestovní ruch nahlíží jako na: *„komplexní, mnoha oblastmi a z mnoha hledisek se prolínající společenský jev bez jakýchkoliv pevně stanovených hranic, který je synergickým souhrnem všech jevů, vztahů a dopadů v časoprostorovém kontextu, souvisejících s narůstající mobilitou lidí, motivovanou uspokojováním jejich potřeb v oblasti využití volného času, rekreace, cestování a poznání, dále v oblasti sociální, kulturní a v dalších oblastech“* (Pásková 2002, s. 6-7). V tomto pojetí výkladu vychází z postupně převažujícího vnímání cestovního ruchu jakožto specifického odvětví hospodářství. Dále Pásková pokračuje v charakteristice cestovního ruchu, která však plně neodráží realitu masového turismu, nýbrž v sobě zrcadlí to, jak by měl turismus jako hospodářské odvětví v ideálním případě fungovat: *„měl (by) být v celém procesu uspokojování potřeb svých účastníků i poskytovatelů (...) souvisejících služeb založen na dlouhodobém šetrném využívání, ochraně a rozvoji potenciálu nejen přírodního a antropogenního prostředí, ale také sportovní, dopravní, městské, komunikační a jiné infrastruktury a společenských jevů. Tento proces by měl být spojen s moderními metodami regulace, plánování, monitorování, využívání informační a komunikační technologie, s občanskou participací, s uplatňováním principu partnerství atd. Žádoucí udržitelnost rozvoje CR by měla vycházet z koordinace a spolupráce veřejné a soukromé sféry a z respektu k místní komunitě, tj. k jejím potřebám a tradicím, a ve svých regulích by měla obsahovat i pozitivní usměrňování jeho účastníků“* (Pásková 2002, s. 7).

V dnešní době lze za základní definici cestovního ruchu považovat tu vytvořenou Světovou organizací cestovního ruchu (UNWTO, 2014), která turismus charakterizuje jako společenský, kulturní a ekonomický jev, jež zahrnuje pohyb lidí do zemí a míst mimo jejich běžné prostředí z osobních či obchodních a profesních důvodů. Světová organizace cestovního ruchu ve svých dokumentech zároveň uvádí, že turismus má vedle pozitivních efektů také negativní dopady, a nabádá k udržitelnému rozvoji cestovního ruchu po celém světě. UNWTO ostatně sama sebe popisuje jako agenturu OSN, která má za úkol podporovat rozvoj zodpovědného, udržitelného a všeobecně dostupného cestovního ruchu. (UNWTO, 2001) V tiskové

zprávě UNWTO (2015) se generální tajemník této organizace, Taleb Rifai, přímo odvolává na současnou agendu SDGs⁷ s tím, že při rozvíjení a růstu odvětví cestovního ruchu je potřeba všechny naše akce směřovat k udržitelnosti. Podíváme-li se ale na slovo udržitelnost v SDG's a dokumentech UNWTO, zjistíme, že snad až na tzv. Global Code of Ethics for Tourism (2015) vesměs definují udržitelnost pouze v rámci jejího ekonomického pilíře.⁸ Přes postupné snahy o změny v pojetí turismu tak ve světě stále lze sledovat řadu negativních dopadů turismu na místní komunity i přírodu.

4.2 Environmentální trendy a dopady

Z environmentálního pohledu byl turismus programem UNEP identifikován, jako klíčový sektor, který může přispět k přechodu k udržitelné a inkluzivní zelené ekonomice. Naopak neudržitelné aktivity cestovního ruchu mohou vést k vyčerpávání přírodních zdrojů, nedostatku vody, úbytku biodiverzity, degradaci půdy a přispívat ke klimatické změně a znečištění.

Celosvětově trendy v cestovním ruchu poukazují na celkový nárůst mobility lidí. Lidé cestují do vzdálenějších destinací, na kratší, ale častější dovolené. To sebou nese i nárůst emisí. (Pásková 2009) Podle odhadů přispívá turismus ke klimatické změně až 5 % světových emisí CO₂. Report UNEP Green Economy (UNEP/DTIE, 2014) pak dodává, že pokud bude tempo růstu turismu dále následovat scénář „business-as-usual“ vzroste do roku 2050 spotřeba energie o 154 %, emise

⁷ O cestovním ruchu se zmiňují i samotné Cíle udržitelného rozvoje 2015–2030 zmíněné na webu Informačního centra OSN (2015). Přímo k cestovnímu ruchu se vztahují tyto tři cíle:

- Cíl 8: „Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny.“, konkrétně pak cíl 8.9: „Do roku 2030 navrhnout a realizovat politiky podpory udržitelného cestovního ruchu, který vytváří pracovní místa a podporuje místní kulturu a produkty.“
- Cíl 12: „Zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu.“, konkrétně pak cíl 12.b: „Vytvořit a zavést nástroje pro sledování dopadů udržitelného rozvoje na cestovní ruch, který vytváří pracovní místa a podporuje místní kulturu a produkty.“
- Cíl 14: „Chránit a udržitelně využívat oceány, moře a mořské zdroje pro zajištění udržitelného rozvoje.“, konkrétně pak cíl 14.7: „Do roku 2030 zvýšit ekonomický přínos z udržitelného využívání mořských zdrojů, mimo jiné prostřednictvím řízeného rybolovu, akvakultury a cestovního ruchu pro malé ostrovní rozvojové a nejméně rozvinuté státy.“

⁸ V případě konceptu udržitelného rozvoje se ale obecně za jeho základní pilíře považují tři oblasti: environmentální, společenská a ekonomická (Murphy a Drexhage, 2010).

skleníkových plynů o 131 %, spotřeba vody o 152 % a produkce pevného odpadu o 251 %.

Rozvoj infrastruktury a výstavba turistických zařízení má také vliv na kvalitu půdy a její erozi. Fragmentace krajiny z důvodu výstavby dopravní infrastruktury a ubytovacích kapacit cestovního ruchu pak má za následek dopady na biodiverzitu a přispívá také k šíření nemocí. Mezi cestovateli roste i obliba suvenýrů z přírodních materiálů, zvyšuje se tak tlak na přírodní zdroje. (Pásková 2009)

4.3 Ekonomické trendy a dopady

Významným pohonem rozvoje průmyslu cestovního ruchu je zejména rostoucí poptávka po mezinárodním turismu. V roce 2014 činily tržby z mezinárodního cestovního ruchu 1,245 miliard amerických dolarů, ve srovnání s rokem 2013, kdy dosáhly tržby 1,197 miliard amerických dolarů. Šlo tak o 3,7% nárůst. Podobnou míru růstu lze sledovat také u absolutního počtu mezinárodních turistů⁹. (UNWTO, 2015a) Podle globálního přehledu cestovního ruchu, který každoročně vydává UNWTO (2015a), vytvářel v roce 2014 cestovní ruch 9 % celosvětového HDP, sečteme-li jeho přímé, nepřímé a odvozené¹⁰ efekty na ekonomiku. Význam turismu pro světovou ekonomiku dokládá také fakt, že každé jedenácté pracovní místo je přímo spojeno s cestovním ruchem (UNWTO, 2015a). Turismus, zejména ten mezinárodní, je klíčovým odvětvím, které pohání socioekonomický rozvoj zemí, a to především skrze příjmy z exportu¹¹, tvorbu nových pracovních míst, podnikání a rozvoj infrastruktury (UNWTO, 2015a).

⁹ Počty mezinárodních turistů meziročně stoupají průměrně o 3-5 %. V roce 2013 vycestovalo do zahraničí 1,087 miliard turistů, v roce 2014 dosáhl počet mezinárodních turistů 1,133 miliardy, meziroční nárůst byl tedy 4,3 %. Na rok 2015 se předpovídá růst o 3-4 %. (UNWTO, 2015b)

¹⁰ Přímé efekty jsou přímé výdaje návštěvníků, dochází při nich k reálné konfrontaci návštěvníka/zákazníka a poskytovatele služby cestovního ruchu (např. koupě noclehu); nepřímé efekty turismu se týkají směny v rámci dodavatelského řetězce služeb a produktů cestovního ruchu; odvozené efekty pak vycházejí z výdajů pracovníků i firem, jejichž zisky pocházejí z cestovního ruchu. (Vellas, 2011)

¹¹ Mezinárodní cestovní ruch tvoří 6 % světového exportu (služeb i zboží) a 30 % exportu služeb. V některých zemích klasifikovaných dle vybraných ekonomických ukazatelů jako „rozvojové“ tvoří turismus největší část exportu země. (UNWTO, 2015a)

Turismus je v nejméně rozvinutých zemích považován za hlavní pohon rozvoje, asi v polovině LDCs tvoří turismus 40 % HDP, některé země pak vytvořily z turismu hlavní pilíř svého socio-ekonomického rozvoje (10YFP, 2014). Cestovní ruch je ale zodpovědný také za růst místních cen nebo náchylnost k úniku ekonomických zisků ze zemí, kde turisté peníze utratili. V intenzivně navštěvovaných destinacích často vznikají duální společnosti¹². Vrstva podnikatelů v cestovním ruchu v takovém případě výrazně profituje z intenzity cestovního ruchu, zatímco zbytek místních obyvatel spíše trpí zvýšenými životními náklady, především kvůli turismem vyvolané inflaci.

4.4 Sociokulturní trendy a dopady

Negativy konvenčního turismu jsou jeho dopady na kulturu hostitelských zemí, nárůst kriminality a porušování lidských práv (např. skrze prostituci, dětskou práci, atp.). Rostoucí počty turistů znamenají i rostoucí turistické znečištění¹³ a tak i rostoucí zájem turistů o původní kultury vede k jejich významnému ovlivňování, např. akulturace¹⁴, dopad na identitu, globalizace kultury aj. „*Tyto vlivy se vyznačují změnami v rovině psychologické, sociální, kulturní, ekonomické, urbanistické a projevují se jako materiální i imateriální*“, přičemž vlivy turismu na přírodní i sociokulturní prostředí se vzájemně překrývají a ovlivňují (Pásková, 2009).

Cestovní ruch se přičiňuje i v míře a formě kulturní identity, na kterou může mít pozitivní i negativní vliv. Turismus může kulturní identitu posilovat a obnovovat, ale také oslabovat nebo zcela potlačit. V kladném případě může posilovat pocity hrdosti,

¹² „Dualizace společnosti představuje označení pro proces, v němž se rozděluje společnost v základních rysech na dvě odlišné socio-ekonomické třídy, na chudé a bohaté“ (Pásková, 2009, s. 49).

¹³ Turistické znečištění je „souhrn nežádoucích vlivů cestovního ruchu a zejména návštěvníků na hostitelskou komunitu a její přírodní a sociální (socio-kulturní) prostředí“ (Pásková 2009, s. 49).

¹⁴ „Jde o proces změn kultury a společnosti vůbec v důsledku dlouhodobějšího či opakovaného styku kulturně odlišných společenských skupin, v němž jedna skupina má výrazně nižší úroveň „vyspělosti“. Nejčastěji jde o vliv anglo-americké (západní) kultury na původní kulturu méně vyspělých společností „rozvojových“ zemí“ (Pásková 2009, s. 52).

„Mezi nejčastější efekty primárně vyvolané v destinaci cestovního ruchu lze zařadit demonstrační efekt projevující se napodobováním vzorců chování návštěvníků místními obyvateli a účastí místních obyvatel na konzumaci služeb cestovního ruchu. Jde o jistou formu procesu akulturace, přičemž její další modifikací je tzv. efekt módnosti, který se projevuje obecně sdílením zájmem o turistickou destinaci (...)“ (Pásková 2009, s. 50).

úcty ke kolektivnímu dědictví, patriotismu a obecně stimulovat návraty k tradicím a jejich udržování (Pásková, 2009). Turismus provází i další specifické společensko-kulturní jevy jako jsou etnocida, inscenizace, turistická iritace nebo kongesce¹⁵ veřejných prostranství a infrastruktury.

5 Udržitelný turismus

Poslední desetiletí ukázala, že rostoucí sektor turismu bude vyžadovat změnu v přístupu jeho aktérů tak, aby byl cestovní ruch prospěšný a přispíval spíše ke zvelebování nikoliv k devastaci planety. Je tedy potřeba zodpovědného a profesionálního přístupu k rozvoji, managementu a hodnocení dopadů cestovního ruchu (Pásková, 2009). Vědomí negativních důsledků turismu tak vedla ke vzniku nových, alternativních konceptů. Jedním z nich je i udržitelný turismus, kterému se věnuje i tato práce.

Prvním krokem k udržitelnému rozvoji obecně, jsou jasně stanovené cíle, politiky a opatření, která je třeba implementovat do reálného života. Následně je možné, aby se pozitiva udržitelně přenesla i na jednotlivá hospodářská odvětví. V případě udržitelného turismu zatím k takovému pokroku dochází pozvolna. Současné aktivity týkající se nastavení a dodržování určitých norem a standardů udržitelného turismu již přesto existují.

¹⁵ „Etnocida označuje proces vyhlazování prvků typických pro místní etnikum jako výsledek globalizace, často však s výrazným či stoprocentním podílem působení aktivního cestovního ruchu spojeného s uspokojováním potřeb zahraničních návštěvníků a požadavků zahraničních investorů (např. Jamison, 1999)“ (Pásková 2009, s. 52).

Inscenizace „znamená komerčně motivované předvádění tradic a obyčejů zpravidla ve smyslu vžitých představ návštěvníků o kultuře daného etnika. K inscenizaci dochází v rámci nabídky etnografického (...) cestovního ruchu. Ve snaze maximalizovat příjmy dochází k narušení autentických prvků místní kultury či komerčně orientovanému ožívování již neprovozovaných obyčejů (...), čímž se vytvářejí v destinaci dva rozdílné světy – inscenizovaný pro návštěvníky a reálný svět místní komunity“ (Pásková 2009, s. 53).

„Turistická iritace je proces vývoje vztahu místních obyvatel k cestovnímu ruchu“ (Pásková 2009, s. 51). K měření se využívá „tzv. Doxeyho (1975) „iritiční index“ sestávající z následujících odstínů postoju místních obyvatel: euforie, apatie, znechucení, antagonismus.

Kongesce „označuje situaci, kdy dochází k přetížení, resp. nadměrnému využívání prostranství a infrastruktury návštěvníky destinace“ (Murphy, in Pásková 2009).

Přejdeme-li od politických aspektů udržitelného turismu k ekonomickým, tak turismus např. pohání a řídí průmyslový rozvoj v zemích subsaharské Afriky. Dané země se vzpamatovávají z nedávných konfliktů nebo zažívají rychlý růst. Pokud bude růst řízen udržitelně, může být turismus výborným nástrojem ke snižování chudoby (Christie et al., 2014).

Oproti konvenčně pojatému turismu lze hlavní pozitiva udržitelného turismu spatřovat v růstu příjmů a podnikání a to zejména v sektoru služeb a v malých a středně velkých podnicích. Dále v ochraně a financování kulturního a přírodního dědictví, příkladech dobré praxe pilotních projektů, směřování k zelené ekonomice (což posiluje i větší potenciál růstu pracovních pozic), zaměstnávání místních obyvatel a posílení místního dodavatelského řetězce nebo také v posílení konvergence s vyspělými ekonomikami (10YFP, 2014; TRADE AND DEVELOPMENT BOARD, 2010; Pratt et al., 2011).

5.1 Definice udržitelného turismu

Definice udržitelného turismu vychází z obecně přijímané definice udržitelného rozvoje¹⁶ a je poměrně široká. UNWTO (2015) k pojmu udržitelný turismus na svém webu udává, že jde o cestovní ruch, který bere plně v úvahu své současné a budoucí ekonomické, sociální a environmentální dopady a uspokojuje potřeby návštěvníků, samotného sektoru cestovního ruchu, životního prostředí a hostitelských komunit.

Podle Páskové (2009, s. 302) je udržitelný cestovní ruch/turismus „*cestovní ruch, který dlouhodobě nenarušuje přírodní, kulturní a sociální prostředí.*“ Pásková (2009) dále také zmiňuje 3 alternativní výklady tohoto pojmu z externích zdrojů:

- environmentální vymezení udržitelného turismu v rámci návrhu normy EU 1561: „*koncepce rozvoje a plánování cestovního ruchu, jehož cílem je ochrana a zachování životního prostředí ve všech jeho aspektech a respektování životního stylu místních obyvatel.*“

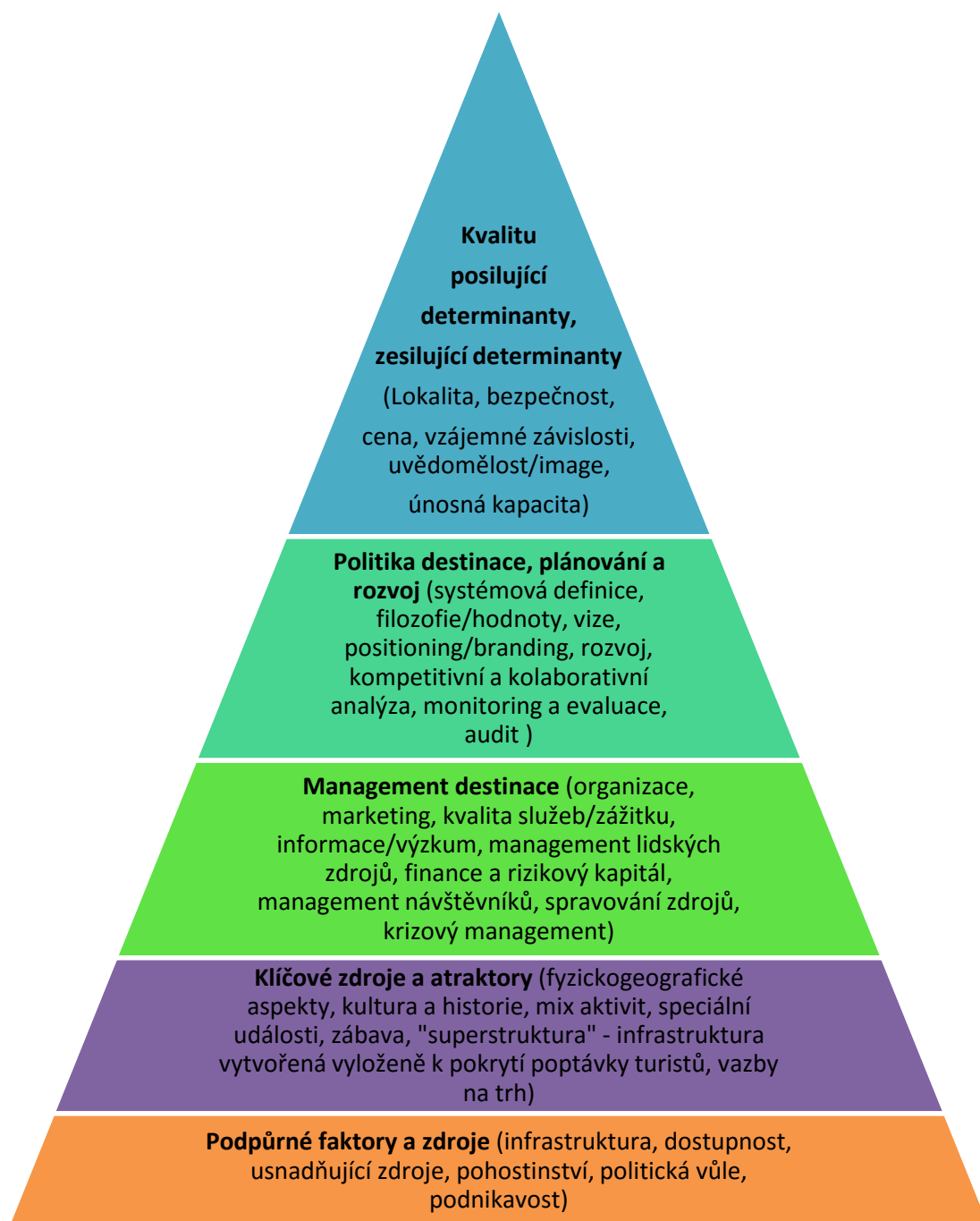
¹⁶ „*Udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby*“ (UNWCED, 1987).

- holistickou definici, podle které jde o: „*cestovní ruch, kdy aktivity a služby poskytované návštěvníkům a vlastní aktivity návštěvníků ovlivňují přírodní a antropogenní životní prostředí, místní komunitu a biosféru jako celek pouze v takové míře a kvalitě, která neobnovitelně negativně nemění globální ani lokální životní prostředí, místní komunitu a biosféru jako celek a neomezuje tak možnost využití cestovním ruchem a další antropogenní využití destinace v budoucnosti, stejně jako funkce biosféry*“.
- ve třetím případě pak uvádí další specifikaci ze strany UNWTO, která se liší od výše uvedené ve svém ekonomicko-environmentálním vymezení, kdy je udržitelný turismus: „*schopnost destinace udržet si potenciál konkurence v soutěži s novými, historicky méně využívanými destinacemi, přitáhnout první i opakované návštěvy, podržet si kulturní jedinečnost, být v rovnováze s životním prostředím*.“

5.2 Konkurenceschopnost destinací udržitelného turismu

Pro tuto práci je velmi důležitým tématem jeden z klíčových aspektů, který je sledován jak u turismu, tak u turismu udržitelného velkou částí aktérů. Tím je kompetitivnost¹⁷ destinací cestovního ruchu. Jde o jeden z nejdůležitějších atributů, které pomáhají udržitelnosti podnikání v turistickém ruchu (Chan, 2010). Obecná zásada udržitelnosti na ekonomické, environmentální, sociální, kulturní i politické úrovni platí i v případě turistických destinací. Každá destinace je unikátní a její atraktivitu vidí jinak podnikatelé, místní obyvatelé či samotní turisté. Ritchie a Crouch (2003) poukazují na pět klíčových komponent ovlivňujících kompetitivnost a udržitelnost turistické destinace (viz Obrázek 2).

¹⁷ Kompetitivnost/konkurenceschopnost může být definována jako „*schopnost destinace udržovat svou pozici a podíl na trhu a zlepšovat je v průběhu času nebo také jako nastavení celkové atraktivity a kvality zážitků pro specifické trhy, které jsou rovnocenné nebo lepší než ty u alternativních destinací*“ (Ritchie a Crouch 2003, s. 61-65).

Obrázek 2: Konceptní model kompetitivnosti destinace Ritchieho a Crouche (2003)

Mathew (2009) poukázal na problematická místa limitující rozvoj udržitelných turistických destinací, kdy zmínil např. mezery v komunikaci mezi komunitami a státem, nedostatky v počátečních fázích komunitní participace, časté nezahrnování komunit do plánování a nedostatek podpory a koordinace mezi vládními a nevládními agenturami.

Chan (2010) problematiku shrnuje návrhem rámce pro rozvoj turisticky udržitelných destinací, který bude brát v potaz:

- Klíčové atributy destinací a komponenty jejich konkurenceschopnosti
- Principy kodexů a příruček udržitelného turismu
- Podporu odpovědného turismu zakořeněného v environmentálních a sociálních principech etickými hodnotami a společenskou odpovědností

5.3 Globální aktéři a iniciativy pro udržitelný turismus

V této kapitole představuje práce nejdůležitější aktéry a iniciativy při prosazování udržitelného turismu na celosvětové úrovni.

5.3.1 United Nations World Tourism Organisation

Nejvýše postaveným aktérem v pomyslné hierarchii cestovního ruchu je organizace OSN World Tourism Organisation. V roce 2001 byl na světové úrovni přijat její Globální etický kodex cestovního ruchu, který deklaruje, že: *„Mezinárodní společenství uznává cestovní ruch jako významný nástroj ke snižování chudoby a zlepšování kvality života lidí, zejména pak v rozvojových zemích (skrze potenciály k dalšímu rozvoji) a také jako důležitou sílu vedoucí k mezinárodnímu porozumění, míru a prosperitě...“* (UNWTO, 2001a). Kodex vznikl *„[...] s cílem minimalizace negativního dopadu cestovního ruchu na životní prostředí a na kulturní dědictví, při maximalizaci přínosů cestovního ruchu na podporu udržitelného rozvoje a zmírnění chudoby, jakož i porozumění mezi národy“* (UNWTO, 2001a). Na dodržování kodexu dohlíží World Committee on Tourism Ethics, zatím je však v tomto směru její působnost omezená (UNWTO, 2015c). To by se mělo změnit se vznikem nového, závaznějšího dokumentu. Podle výzkumů samotný kodex do svých zákonů zapracovalo 49 států a dalších 48 jej využilo při tvorbě politik a regulací (UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY, 2010).

V roce 2005 na světovém summitu OSN svolalo UNWTO řadu jednání s vládami, průmyslníky, zástupci občanské společnosti a agenturami OSN věnovaných změnám v turismu směrem k udržitelnému rozvoji. Setkání kulminovala v přijetí deklarace *“Harnessing Tourism for the Millennium Development Goals”*. Deklarace uznala důležitost turismu při dosahování Rozvojových cílů tisíciletí a vyzvala všechny

aktéry k prohloubení podpory změn v turismu. Konkrétně podle webu UNWTO „Tourism and poverty Alleviation“ (2015) mělo jít o mobilizaci dodatečných zdrojů, prioritizaci v rámci programů rozvojové spolupráce, tvorbu strategií na snižování chudoby, podporu partnerství mezi veřejností a soukromým sektorem a dobré vládnutí.

UNWTO také přišla s tzv. Sustainable Tourism - Eliminating Poverty Initiative (ST-EP), která se snaží o zmírnění chudoby místních komunit prostřednictvím podpory udržitelných rozvojových projektů v oblasti turismu. Iniciativa reagovala na specifické cíle Rozvojových cílů tisíciletí, jejichž oblastí zájmu byla extrémní chudoba a hlad, rovnost pohlaví, environmentální udržitelnost a globální partnerství.

Jedním z výstupů konference Rio+20 roku 2012 byl např. „10-Year Framework of Programmes on Sustainable Consumption and Production Patterns“ (2012). Jedná se o celosvětový rámec akcí k podpoře a posílení mezinárodní spolupráce a k urychlení přechodu k udržitelné spotřebě a produkci v rozvinutých i rozvojových zemích. Jeden z programů tohoto rámce se věnuje přímo turismu, přičemž má zajistit, že celosvětově bude turismus pozitivně přispívat k naplnění principů udržitelného rozvoje. Potenciál je skryt v politickém mandátu programu, jeho fondu a procesech zaměřených na aktéry, což může kupříkladu inspirovat většinu aktérů a cestovní ruchu jakožto hospodářské odvětví se skutečně změnit.

5.3.2 International Network on Sustainable Tourism Observatories

Dalším z příkladů je International Network on Sustainable Tourism Observatories (INSTO). INSTO nabízí prostřednictvím svých tzv. observatoří tvůrcům politik a manažerům cestovního ruchu rámec pro pravidelné setkávání, analýzy, sdílení informací vztahujících se k dopadům turismu na životní prostředí a informací o společensko-ekonomických aspektech destinací. Jak uvádí internetová stránka „UNWTO Network of Observations (INSTO)“ (2015), základním cílem je podpořit lepší informovanost a sdílení dobré praxe mezi jednotlivými subjekty na poli udržitelného rozvoje cestovního ruchu. Prozatím je ale oněch tzv. observatoří INSTO k dispozici potenciálním uživatelům na světě pouze 10, z toho 8 v Číně, 1 v Řecku a 1 v Mexiku. Pole působnosti je tak zatím značně omezené.

5.3.3 World Heritage and Sustainable Tourism Programme

Tento program je realizovaný pod hlavičkou Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) a jeho misí je umožnit řízení a rozvoj udržitelného turismu v lokalitách přírodního a kulturního dědictví UNESCO. Jak uvádí web UNESCO World Heritage Centre (2015), toho se snaží dosáhnout pomocí osvěty, podpory kapacit a vyvážené participace všech relevantních aktérů.

5.3.4 Global Sustainable Tourism Council

Jako inspirativní pro tuto práci autorka shledala také aktivity Global Sustainable Tourism Council (GSTC). GSTC vznikl v roce 2007 jako koalice třiceti dvou partnerů. Vznik rady byl iniciován významnými organizacemi jako je Rainforest Alliance, UNEP, UN Foundation a UNWTO. Cílem aktivit GSTC je posílit a zvýšit celosvětové porozumění udržitelnému turismu a přijmout univerzální principy udržitelného turismu na globální úrovni. V roce 2008 členové vytvořili základní kritéria udržitelného turismu dostupná na webu „Global Sustainable Tourism Council“ (2015):

- efektivní a udržitelné plánování,
- maximalizace společenských a ekonomických přínosů pro místní komunitu,
- snížení negativních dopadů na kulturní dědictví
- snížení negativních dopadů na životní prostředí

Podrobná příručka GSTC známá pod názvem Criteria for Destinations¹⁸ se stává celosvětovým minimálním standardem. Má velmi konkrétně pomáhat poskytovatelům služeb cestovního ruchu ke zjištění a případnému zlepšení aspektů týkajících se jejich činností ve vztahu k udržitelnosti. Kritéria vychází z již zavedených a nastavených kritérií GSTC, indikátorů UNWTO a dalších takřka 40 uznávaných principů, příruček, certifikací a indikátorů.

¹⁸ Dostupná na webové stránce „Global Sustainable Tourism Council Criteria for Destinations“ (2015).

5.4 Důvody a motivy pro udržitelný turismus

Z pragmatického hlediska je nutné se zamyslet, zda je o udržitelný turismus mezi cestovateli vůbec zájem a zda je sektor potenciálně životaschopný. Jak ukázala studie týmu Wehrliho (2011), tak přestože udržitelný turismus ani zdaleka není ve světě standardem, poptávka po něm je poměrně velká. Výzkum v osmi zemích pak ale poukázal také na to, že poptávku do značné míry limituje prozatím malá ochota turistů si za „udržitelnou dovolenou“ připlácet.

5.5 Vybrané formy udržitelného turismu

V udržitelném turismu existuje řada alternativních konceptů a forem, které jsou někdy stavěny na stejnou úroveň, jindy jsou brány jako specifické podkategorie, které souvisí s povahou cílové destinace nebo pobytu turistů. Nejčastěji se hovoří o odpovědném turismu, ekoturismu, kulturním turismu, komunitním turismu, rurálním turismu, agroturismu nebo „pro-poor“ turismu. Některé z koncepcí a pojmů lze zařadit také k turismu na obecné úrovni, rozhodující roli pak hraje aspekt udržitelnosti ve vztahu k ekonomickému, environmentálnímu a sociálnímu pilíři. Následující kapitoly jsou věnovány vybraným formám udržitelného turismu. Diskutují definice pojmů, přibližují teoretické koncepty a souvislosti, které je nutné znát, aby mohly být úspěšně naplněny v praxi, a také se věnují trendům ve světě.

5.5.1 Odpovědný turismus

Odpovědný turismus je v mnohém podobný dalším formám udržitelného turismu. Některé organizace jako je CREST (2013) pojem staví na stejnou úroveň spolu s udržitelným turismem nebo ekoturismem, přičemž berou v potaz především společný prvek všech těchto tří pojmů, kterým je minimalizovat dopady turismu na určitou oblast. Konkrétně bývá odpovědný turismus definován jako turismus, který maximalizuje přínosy pro místní komunity, minimalizuje sociální a environmentální dopady a pomáhá místním lidem chránit zranitelné kultury a habitaty zvířecích a rostlinných druhů (*Cape Town Declaration on Responsible Tourism*, 2002).

Dnešní nárůst počtu uvědomělých turistů je způsoben souběhem trendů v životním stylu (SNV Netherlands Development Organisation, 2009). Tyto trendy zahrnují:

- Vznik experimentálního turismu (ekoturismus, kulturní turismus, rurální turismus aj.)¹⁹
- Generační změny, tedy změny ve věkovém složení turistů²⁰.
- Potřebu pro spojení s přírodou
- Poptávku po autenticitě
- Soudržnost²¹
- Hledání naplnění

Rozvoj uvědomělého turismu je možné vidět ale i ze strany operátorů cestovního ruchu. Ti stále více zjišťují, že pro ně odpovědné praktiky mohou nést mnoho pozitiv, nehledě na to, zda jejich zákazníci uvědomělí jsou nebo ne. Zpráva Forum for the Future a The Travel Foundation (2012) identifikuje šest takových přínosů pro podnikatele, kteří přijmou odpovědné přístupy:

- Snížení nákladů a zlepšení efektivity podnikání.
- Zvládání rizik a naplňování zákonných a regulačních požadavků.
- Zapojování zaměstnanců do společenské odpovědnosti podniku.
- Získání kompetitivní výhody díky nabídce odlišných zážitků zákazníkům.
- Reflexe trendů nově vznikajících trhů.
- Ochrana podnikání prostřednictvím ochrany životního prostředí, na kterém podnikání závisí.

Stále více hoteliérů tak například vytváří manažerské pozice zaměřené na udržitelnost. Ze světových řetězců lze zmínit Marriott, Hilton, IHG, Fairmont, Wyndham, Accor and Kimpton, Vail Resorts nebo také provozovatele dopravy Royal Caribbean Cruise Lines a TUI Travel (CREST, 2013).

¹⁹ Experimentální turismus je charakteristický aktivní účastí cestovatelů na zážitcích, podporuje venkovní aktivitu turistů, aktivitu uvnitř kultur a komunit. S ohledem na to je velmi osobní a individuální. (UNWTO, 2001b; Smith, 2006)

²⁰ Především na Západě roste počet lidí dožívajících se vyššího věku a těšící se dobrému zdraví, kteří mají zároveň dostatek prostředků, jež chtějí využívat pro cestování. Trend pak doplňuje generace mladých lidí, často narozených kolem přelomu tisíciletí, jejichž znalosti na poli informačních technologií jim rozšiřují možnosti cestování.

²¹ Rostou počty rodin, které podnikají i třígenerační dovolené.

Obvykle aktivity turistických operátorů zahrnují iniciativy na snižování spotřeby zdrojů jak v rámci zařízení, tak aktivit, dále vytváření příležitostí pro přesah jejich činnosti a filantropii a také podporu aktivit na kompenzaci uhlíkové stopy. Operátoři také spolupracují s místními komunitami, podnikatelskými partnery včetně dodavatelů, nevládními organizacemi a také návštěvníky. Nezřídka zaměstnávají i místní obyvatele a nabízí jim férové mzdy nebo se věnují kulturnímu a environmentálnímu vzdělávání a osvětě (Chan, 2010).

5.5.2 Ekoturismus

Asi nejznámější formou udržitelného turismu je ekoturismus. Pojem se zrodil s nástupem nových turistických aktivit v 80. letech 20. století, přičemž v 90. letech došlo k rozvoji ekoturismu zejména v rozvojových zemích. Rychlý rozvoj tohoto odvětví dokazuje fakt, že už rok 2002 vyhlásilo OSN jako Mezinárodní rok ekoturismu²². Přes absenci řady specifických dat ekoturismus bývá označován přímo za nejrychleji rostoucí část turistického průmyslu s každoročním nárůstem o 10 až 25 % v závislosti na regionu (Wood, 2002; Mintel, 2007). Takřka třetina cestovatelů by si pak za destinace zvolila místo, kvůli tomu, že je považováno jako přátelské životnímu prostředí. Nejpopulárnější destinací přátelskou k životnímu prostředí pak je podle webu TripAdvisor (2012) Kostarika.

Řada studií dokládá pozitivní ekonomické přínosy ekoturismu pro místní obyvatele. Ekoturismus vrací do místní ekonomiky až 95 % příjmů (William, 2014). Honey (1999) na druhou stranu upozorňuje, že velká část celkového rozpočtu ekoturistů připadá na leteckou dopravu, ze které místní komunity nijak neprofitují, nehledě na dopady, které se obecně s leteckou dopravou pojí.

Podle publikace „Industrial engineering: Innovative networks annals of industrial engineering 2011“ (2012) mezi lety 1986 a 2007, kdy se v Kostarice začal ekoturismus prosazovat, vzrostly počty turistů sedminásobně, zatímco příjmy z turismu vzrostly čtrnáctinásobně.

²² V budoucnu nás čeká např. rok 2017, který byl UNWTO vyhlášen Mezinárodním rokem udržitelného turismu pro rozvoj.

Další pozitivní přínosy dokládá příklad z Afriky²³, kdy Botswana zavedla v regionu delty Okavanga strategii soustředěnou na nízké počty vysoce příjmových destinací, aby vytvářela vysokou úroveň zaměstnanosti, příjmů a zisků z daní za současné ochrany divočiny a ohrožených druhů. Stejný zdroj uvádí, že díky této strategii nyní v cestovním ruchu pracuje 34 % dospělých obyvatel regionu a podporuje nejen své živobytí, ale i ochranu zranitelných habitatů a ohrožených druhů.

Pro ekoturismus zatím neexistují jednotné globální standardy a tak ze strany poskytovatelů turistických služeb existuje velký prostor pro zneužití tohoto konceptu v rámci marketingových aktivit.

5.5.2.1 Definice ekoturismu

Rozličná povaha v definicích ekoturismu (Donhoe a Needham, 2006) a záměna ekoturismu s pojmem udržitelný turismus stále způsobují nejasnosti. Kritika namítá, že jde stále výhradně o Západní koncept vycházející z klasických ochranářských přístupů a že by pojem měl být sestavován různými společnostmi odlišně (Cater, 2006).

Ekoturismus je tak univerzálně vnímán jako typ turismu, který je spojen se zážitky v divoké přírodě a přírodních rezervacích, někdy v kontextu zapojení místních komunit s důrazem na udržitelnost takového druhu turismu. Ekoturismus může hrát velmi důležitou roli v patřičných oblastech pro podporu udržitelnosti turismu nebo udržitelného rozvoje oblasti skrze turismus.

Podle webu UNWTO „Ecotourism and Protected Areas“ (2015) ekoturismus odkazuje na formy turismu, které mají následující charakteristiky:

- Všechny formy turismu založené na přírodě, kdy je hlavní motivací turistů pozorování a ocenění přírody stejně jako tradičních kultur přetrvávajících v přirozených oblastech.
- Zahrnuje vzdělávací i interpretační rysy.

²³ Převzato z webu hospitalitynet – „WTTC announces the winners of the 2010 Tourism for Tomorrow Awards“. Více viz Seznam literatury.

- Je obecně, ne však výhradně, organizován pro malé skupiny specializovanými operátory. Partnery poskytovatelů služeb v destinacích jsou zpravidla menší, lokálně vlastněné podniky.
- Minimalizuje negativní dopady na přírodu a socio-kulturní prostředí.
- Podporuje udržování přírodních oblastí, které jsou využívány jako ekoturistické atrakce, tím, že: generuje ekonomické přínosy pro hostitelské komunity, organizace a authority, které spravují přírodní oblasti za účelem jejich zachování; poskytuje alternativní zaměstnání a příležitosti příjmů pro místní komunity; zvyšuje povědomí o ochraně přírodních a kulturních hodnot mezi místními obyvateli i turisty.

Mezinárodní ekoturistická společnost (TIES) obecně definuje ekoturismus jako *„odpovědné cestování do přírodních oblastí, které přispívá k ochraně životního prostředí, podporuje blahobyt místních obyvatel a zahrnuje vzájemné porozumění a vzdělávání“* (TIES, 2015). Blíže jej pak rozebírá velmi podobně jako UNWTO, avšak navíc přidává jako důležité aspekty ekoturismu zmocnění²⁴ místních obyvatel skrze uznání jejich práv a duchovního přesvědčení a také plánování, konstrukci a provoz zařízení s nízkým dopadem²⁵ (TIES, 2015).

Jako poslední práce zmiňuje definici z českého prostředí, která se oproti předešlým liší v důrazu na zapojení místních komunit do procesu plánování turistických aktivit. *„(...) ekoturismus aktivně přispívá k ochraně přírodního a kulturního dědictví, respektuje místní komunity, zahrnuje je do procesu plánování a přímo přispívá k jejich ekonomickému rozvoji a „empowermentu“, vzdělává cestovatele i místní obyvatele v oblasti ochrany biodiverzity a přírodních zdrojů a vytváří prostředky pro ochranu přírody“* (Dušková et al., 2011, s. 67). Dále jsou zde rozvíjeny i cíle ekoturismu, kdy jedním z nich by mělo být *„zabránit únikům zisků z místa jejich vzniku, a to přímým zapojením místních obyvatel do výdělečných aktivit a/nebo vytvořením speciálních fondů, do kterých jsou směrovány prostředky z ekoturismu určené pro rozvoj místních komunit“*. Prostředky dosažení tohoto cíle

²⁴ Volně přeloženo z anglického „empowerment“.

²⁵ Přičemž ale nespecifikují, zda je myšlen pouze dopad na životní prostředí nebo i místní komunity.

jsou pak srovnatelné s aktivitami, na které odkazují předešlé definice (Dušková et al., 2011, s. 68).

5.5.3 Kulturní turismus

Jak udávají některé zdroje (Csapo, 2012), kulturní turismus je jednou z největších a nejrychleji rostoucích forem turismu. Důvody růstu jsou diskutovány na teoretické i praktické úrovni. Z teoretického hlediska Richards (2003) uvádí, že současný trend kulturního turismu reprezentuje nejnovější fázi konvergence kultury a turismu. Z pohledu poptávky už situace není tak zřejmá, růst ale může být způsoben i vyšší úrovní kulturního kapitálu ve společnosti a růstem vzdělanosti. Richards (2003) pak také uvádí jako důvod rostoucí nostalgii související se stárnutím obyvatelstva (v Evropě) a také s dnešním stylem života, dezorientací a ztrátou spojenou s modernitou. Tyto důvody způsobily, že se ochrana kulturního dědictví stala velkým obchodem.

Řada geografických oblastí rozvíjí své movité a nemovité kulturní zdroje za účelem rozvoje komparativních výhod ve stále konkurenčnějším prostředí turismu. Druhým důvodem může být také snaha odlišit lokalitu v dnešním globalizujícím se světě (Csapo, 2012). Důvodů růstu je ale obecně velká řada.

Z internetových stránek „Nature and characteristics of cultural tourism“ (2013) vyplývá, že zvláštním předpokladem kulturního turismu jsou kulturní hodnoty, jejichž kognitivní a emoční efekt má naplnit turistovy kulturní potřeby. Kulturní hodnoty je možné rozdělit do tří skupin:

- Kulturní, historické a etnografické monumenty a archeologická naleziště, monumenty a architektonické komplexy, kláštery a kostely (obecně svatyně), muzea a další.
- Umělecká díla – hmotné movité kulturní hodnoty.
- Periodické i nárazové události – festivaly, kongresy, trhy, slavnosti atd.

Stejný zdroj pak dodává, že kulturní turismus je charakterizován specifickým turistickým produktem, který je definován jako soubor zboží a služeb nabízených kulturně motivovanému turistovi, jehož celková cena je tvořena od chvíle, kdy

turista opustil svůj domov, až po jeho návrat. Tímto procesem dojde k naplnění jeho potřeby.

Podle některých odborníků produkty kulturního turismu mohou přežívat a přitahovat pozornost turistů při dodržování základních principů udržitelného turismu v případě, že bude dodržován aktualizovaný a kompetitivní přístup rozvoje těchto produktů založený na kvalitě, odlišnosti, ekonomickém profitu a kreativitě (Lord Cultural Resources, 2009). Konkrétní data a statistiky týkající se kulturního turismu jsou nekompletní, zajímavostí ale může například být, že celosvětově jsou podle webu „Nature and characteristics of cultural tourism“ (2013) hlavní oblastí zájmu kulturních turistů muzea.

Kulturní turismus sebou nese řadu často diskutovaných pozitivních a v případě neudržitelného rozvoje i negativních efektů, které se na daném místě mohou, ale nemusí, projevit. Několik málo příkladů uvádí Tabulka 1.

Tabulka 1: Pozitivní a negativní efekty kulturního turismu (Převzato a upraveno z: Csapo, 2012)

Pozitivní efekty	Negativní efekty
Rozvoj regionální kultury	Kultura komercializována
Ochrana přírodních stanovišť	Ničení životního prostředí
Akcentace turistických regionů	Architektura není v souladu s místními zvyklostmi
Posilování místních tradic a kultury	Překročení únosné kapacity oblasti
Možné prodloužení turistické sezóny	Zdroj konfliktů
Může být důležitou formou udržitelného turismu	

5.5.3.1 Definice kulturního turismu

Není překvapivé, že také definice kulturního turismu není pouze jedna, ale je jich celá řada (Sofield a Birtles, 1996; Richards, 2005). Definice lze rozdělit podle toho, jak odborníci na tematiku nahlíží, na: konceptuální, měrné definice (z anglického measurement), dále definice založené na zdrojích a definice založené na turistech. (Richards, 2003)

Z pohledu největší nadnárodní organizace působící v oblasti turismu, tedy UNWTO, není definice kulturního turismu jasně dána. Nicméně by se dalo kulturní turismus popsat jako cesty, jejichž hlavní nebo průvodní cíl je návštěva oblastí a

událostí, jejichž kulturní a historická cena je proměnila v součást kulturního dědictví komunity (2012). Důležitým aspektem této definice je, že návštěva zmiňovaných oblastí nemusí být hlavním motivem cesty, což odkazuje na možnost kombinace cesty s konvenčními i specializovanými formami turismu. Definice klade důraz především na hodnotu kulturního dědictví oblastí. Kulturní turismus je tak vnímán jako možnost dosažení ekonomického růstu přilákáním návštěvníků, kteří se zajímají o historické, umělecké, vědecké nebo se životním stylem a tradicemi související realie a fakta související s komunitou, regionem nebo skupinou institucí²⁶. Stejně tak lze za kulturní turisty považovat i náboženské poutníky.

Někteří odborníci používají specifitější členění na kulturní a etnický turismus (Smith, 1978 a Wood, 1984). Jak kulturní, tak etnický turismus jsou na teoretické úrovni kritizované pojmy, pro jejich zavádějící nebo dokonce stereotypizující povahu. Příkladem může být transformace odlišnosti/jinakosti turismem do globálního diskurzu konzumerismu, což je proces, kdy se odlišnost/jinakost stává konzumovanou komoditou. V souvislosti s kulturním turismem jsou často diskutovány také aspekty jako již zmiňovaná komodifikace a autenticita (MacLeod in: Robinson a Smith, 2006).

5.5.4 Rurální turismus

Počátky rurálního turismu sahají na konec osmnáctého století, od té doby prošla tato forma turismu velkými změnami (Lane in: Jamal a Robinson, 2009). Najít mezi odborníky obecně přijímané definice je stejně časté, jako spatřit na řece Moravě dugonga, a tak ani v případě rurálního turismu není překvapením, že se definice rozchází²⁷. To pak vede i k těžkostem při měření dopadu rurálního turismu na všech myslitelných úrovních nebo propagaci konceptu ze strany podnikatelů. Jednu z definic představilo OECD ve spolupráci s Lanem. Podle ní je rurální turismus oddělená aktivita s osobitými charakteristikami, jako je měřítko, lokalita a charakter. Sharpley a Roberts (2004) navrhli rozšíření definice na jakoukoli formu

²⁶ Podle webu „Nature and characteristics of cultural tourism“ (2013). Více viz Seznam literatury.

²⁷ Odlišnosti způsobuje už rozdílné pojetí samotného slova venkov.

turismu odehrávající se na venkově i v případě, že venkovská lokalita je pouze pozadím primární turistické aktivity.

Venkovské oblasti jsou vystaveny výzvám, které ohrožují způsob života i sociální strukturu. Podpora rozvoje venkova je naléhavá především v rozvojových regionech. Světová banka (The World Bank, 2014) udává, že 70 % nejchudších obyvatel planety žije ve venkovských oblastech, převážně v Africe a jihovýchodní Asii. Publikace Rural Tourism (2014) uvádí, že rurální neboli také venkovský turismus je vnímán jako příležitost některé z problémů způsobených ztrátou ekonomických příležitostí a úbytkem obyvatel překlenout. Díky rostoucímu zájmu veřejnosti o relaxaci ve venkovských oblastech to není nereálné. Je potřeba však brát rurální turismus i venkovské oblasti jako heterogenní, rozmanité a konstantě se měnící.

Souhra mezi přírodou a kulturou je hlavní prvek, který přitahuje turisty, nabízí příležitosti pro přitažlivé a odlišné turistické produkty a nabídky. Nicméně vztah mezi prostředím, kulturou, společností a globálním turismem není snadné vyvážit tak, aby nedošlo k environmentální degradaci, nerovnému rozvoji nebo odloučení komunit. V publikaci Rural Tourism (2014) se můžeme také dočíst, že kromě místa plné přírodní krásy jsou venkovní oblasti také vnímány zcela opačně - jako místa plná chudoby a nerovnosti (což může turismus ještě zhoršovat).

Rurální turismus nabízí možnosti ubytování a služeb u místní populace, ukázek místní kultury a dědictví či možnosti aktivní zábavy na venkově – od procházek a vyjížděk do divočiny, přes pozorování zvířete až po adrenalinové sporty (Rural Tourism, 2014). Vybrané přínosy venkovského turismu uvádí Tabulka 2.

Tabulka 2: Přínosy rurálního turismu (podle Irshad, 2010)

Zachování pracovních míst	Zvyšování a oživení pýchy v komunitě
Tvorba pracovních míst	Ochrana venkovské kultury a dědictví
Nové podnikatelské příležitosti	Zvýšení řemeslných a uměleckých prodejů
Příležitosti pro mládež	Ochrana krajiny
Zachování služeb	Environmentální vylepšení
Diverzifikace aktivit komunity	Prostředí založené na historii

Očekávané přínosy rurálního turismu jsou však podrobovány poměrně velké kritice. Příkladem jsou přínosy k rozvoji a obnově venkova, které bývají kritizovány jako přehnané a nereálné (Hall a Roberts, 2001). Vznik pracovních míst na straně jedné pak může znamenat zánik míst jiných (Fleischer a Felsenstein, 2000).

Studie z rozvojových zemí poukazují na problematické souvislosti rurálního komunitního rozvoje, které mohou mluvit proti jeho výhodám. Mokgogi Lenao (in: Rural Tourism, 2009) uvádí příklad z Botswany týkající se formy zahrnutí komunit a mocenských vztahů při rozvoji rurálního turismu. Přínosy rozvoje se zde soustředí do oblastí bohatých na lovnou zvěř a dochází k ekonomickým únikům do zahraničí (vlastnická struktura a zahraniční zaměstnanci).

Sulle, Banka a Ntawila prezentovali studii z Tanzanie (in: Rural Tourism, 2009) týkající se pocitu zapojení a přínosů z rozvoje turismu na vesnických územích. Výsledky studie zjistily, že obyvatelé místních komunit necítí dostatečný profit z rozvoje turismu kvůli přetěžování vládními daněmi, které nejsou kompenzovány pomocí za ztráty dobytka, úrody i lidských životů vlivem útoků divoké zvěře. Komunita tak má slabou motivaci se zapojovat do snah o ochranu životního prostředí a dalšího turistického rozvoje (in: Rural Tourism, 2009). Rurální turismus čelí v zásadě obdobným výzvám a limitům, se kterými se musí potýkat i ostatní formy udržitelného turismu, ať už jde o přípravu politik, strategií, zapojování aktérů do plánování aj.

5.5.5 Pro-poor turismus a komunitní turismus

Následující kapitola jako poslední stručněji přibližuje koncepty komunitního a pro-poor turismu, které si jsou v mnohém blízké. Pro-poor turismus je turismus, který vede ke zvýšeným čistým přínosům pro chudé lidi. Tyto přínosy mohou mít jak environmentální, tak ekonomickou, kulturní a sociální rovinu (Ashley et al., 2001). O turismu jako nástroji ke snižování chudoby se začalo hovořit především v souvislosti s růstem tohoto sektoru v rozvojových zemích a je zakomponován i do koncepce udržitelného rozvoje ST-EP UNWTO. (Chok et al., 2007; Truong in: Gössling et al., 2015)

Kritici mu přisuzují některé úspěchy např. v upuštění vládních politik některých afrických zemí od turismu jako nástroje pro generaci zahraniční měny, ale také

způsobu eliminace chudoby (Ashley a Goodwin, 2007). Na druhou stranu zmiňují i nedostatečnou implementaci pro-poor přístupů, která se nyní odehrává zejména na mikroúrovni. Tento přístup by přitom, podle některých, měl být začleněn do turismu jako takového, ať už jde o návštěvy divočiny, výstavbu hotelů, plážový turismus či cokoli jiného. Stejně tak uvádí nedostatečnou provázanost s trhy nebo nedostatek relevantních dat o přínosech a dopadech pro-poor turismu na životy chudých obyvatel.

Podobně jako ve zbývajících případech alternativních forem turismu se komunitní turismus v mnohém s ostatními překrývá, pojem je jiným nadřazován, jindy naopak kladen na stejnou roveň. Literatura uvádí v definici tzv. „community-based“ turismu (tato práce používá termín komunitní turismus), jako turismus vlastněný a/nebo spravovaný komunitami se záměrem přinést komunitě širší benefit, než je ten, který se vztahuje pouze na členy komunity zaměstnané přímo v rámci tohoto sektoru (Goodwin a Santilli, 2009). Výklady se ale samozřejmě různí, někteří výzkumníci pak třeba k definici přidávají začlenění místních aktérů do rozhodovacích procesů při plánování turistického rozvoje (Okazaki, 2008; Jamal a Getz, 1995). Wearing a McDonald (2002) navrhuje, že v komunitním turismu by návštěvník neměl mít v rámci lokálního systému prioritu, ale měl by se stát rovnocennou součástí systému. Hlavní přínos komunitního turismu leží v potenciálu posilovat venkovské komunity, přispívat k rozvoji a vymýcení chudoby. Rozemeijer (2001) pak uvádí čtyři rovnocenně důležité dimenze rozvoje udržitelného komunitního turismu:

- Měl by být ekonomicky životaschopný – příjmy by měly převyšovat výdaje.
- Měl by být ekologicky udržitelný – hodnota životního prostředí by neměla být snižována.
- Mezi všemi účastníky (realizátory) aktivit by měly být náklady a přínosy rovnoměrně rozděleny.
- Měla by být zajištěna institucionální konsolidace – měly by být zajištěna transparentní organizace uznávaná všemi aktéry, aby představovala zájmy všech členů komunity a reflektovala skutečné vlastnictví.

Kritici konceptu přirozeně sledují konkrétní příklady ze světa a jejich dopady na život obyvatel. Belsky (1999) na příkladu Belize zjistil, že příjmy z komunitního turismu se koncentrovaly pouze mezi několik domácností a jedinců a tak v zajištění živobytí obyvatel nehrály velkou roli. Jako důležitý aspekt úspěšnosti projektů komunitního turismu je vnímáno budování kapacit (Giampiccoli, 2014). Peredo a Chrisman (2006) vidí možnou pozitivní změnu v projektech komunitního turismu, v mnoha rozvojových aktivitách totiž měly opačný následek, kdy ohrozily podpůrné systémy komunity a přispěly ke vzniku skutečné chudoby.

Holistický a systematický přístup k udržitelnému turismu na globální úrovni zatím chybí a implementace zaostává. Výsledky výzkumu UNEP (2013) ukazují na politické, ekonomické, environmentální a společenské překážky, včetně překážek při implementaci udržitelného turismu a udržitelnosti v turismu. Udržitelný turismus tak zůstává vedlejším řešením realizovaným bez dlouhodobějšího strategického plánování. Sektor je postižen nedostatečným přístupem k trhům a kapitálu (zejména pro malé a střední podniky). Rozvojové země postrádají politiku udržitelného turismu, efektivní struktury vládnutí a měřitelné indikátory a uniká jim tak potenciál sektoru. Ve velmi krátké budoucnosti je také potřeba řešit připravenost destinací na klimatické změny²⁸, sdílet příklady dobré praxe, přispívat ke snižování chudoby, podporovat vzdělávání u všech aktérů, zapojovat komunity nebo zlepšovat pracovní podmínky.

6 Cestovní ruch v Tanzanii

6.1 Tanzanie

Tanzanie leží v oblasti východní Afriky na pobřeží Indického oceánu, ve kterém se nachází i několik jejích ostrovů. Výsledná rozloha Tanzanie tak činí 886 100 km² (NATIONAL BUREAU OF STATISTICS, 2015). Jak ukazuje Obrázek 3, Tanzanie sousedí s osmi státy a její území je administrativně členěno na více než 25 regionů.

²⁸ Přičemž hrozící katastrofy, k jakým došlo při vlně tsunami v Indonésii, jsou jen jedním z důvodů.

Hlavním městem země je Dodoma, největším městem je však komerční centrum na pobřeží oceánu, Dar es Salaam.

Obrázek 3: Poloha Tanzanie a sousedních států včetně jejího administrativního členění na regiony (Zdroj:

<http://www.nationsonline.org/maps/tanzania-administrative-map.jpg>)

Tanzanie vznikla jako celistvý stát v roce 1964 a národním jazykem je svahilština. Hojně, především ve větších městech, je však využíván také druhý úřední jazyk, angličtina. Podle posledního sčítání lidu, které proběhlo v roce 2012 (NATIONAL BUREAU OF STATISTICS, 2015) má Tanzanie 44 929 milionů obyvatel²⁹. Očekávaná délka života při narození byla ve stejném roce 61 let, což bylo oproti roku 2002 zlepšení o deset let. Také další ukazatele týkající se zdraví a

²⁹ Což bylo o 10,5 milionů obyvatel více, než v roce 2002.

hygieny³⁰ se v posledních patnácti letech výrazně zlepšily. Pro rychle rostoucí populaci země to je důležitý trend. Jak uvádí web „The World Factbook“ (2015), náboženské vyznání obyvatel Tanzanie lze rozdělit přibližně na třetiny podle zastoupení křesťanů, muslimů a obyvatel vyznávajících původní náboženství. Jak uvádí řada zdrojů, z hlediska občanských svobod, vlády práva, korupce, transparentnosti a kriminality nepatří Tanzanie mezi země s nejlepšími výsledky (AMNESTY INTERNATIONAL, 2015; Heilman a John, nedatováno; *Tanzania and Zanzibar*, 2015; *Tanzania 2014 Crime and Safety Report*, 2014). V zemi také dochází k určitým vnitropolitickým a náboženským konfliktům (HIIK, 2015).

Podíváme-li se na ukazatele lidského rozvoje a chudoby, tak v roce 2014 patřila Tanzanie podle Human Development Index (HDI) na 159. místo ze 187 zemí světa, což ji řadilo mezi tzv. země s nízkým indexem lidského rozvoje (UNEP, 2014). Podíl obyvatel žijících pod národní hranicí chudoby byl v roce 28,2 % (The World Bank, 2015). Srovnání s dalšími ukazateli, jako je např. Multidimensional Poverty Index (MPI) zmiňovaný v Tanzania Human Development Report 2014 pak nízkou úroveň rozvoje a problémy s chudobou potvrzuje (2014).

Z hospodářského hlediska patří Tanzanie, jak už naznačují údaje výše, mezi země s nejnižšími příjmy na hlavu. Podle další statistické internetové stránky Světové banky (2015) HDP na hlavu podle parity kupní síly činilo v roce 2014 2591,2 USD. Hospodářství země je závislé na zemědělství a na něm navazujícím průmyslu. Podle „The World Factbook“ (2015) zemědělství tvoří zhruba čtvrtinu výkonu hospodářství a má zároveň největší podíl na exportu i zaměstnanosti. Pro tuto diplomovou práci je však nejdůležitější sektor služeb, respektive odvětví cestovního ruchu, kterému je věnována samostatná kapitola. Ta se zabývá i souvisejícími tématy jako je přírodní bohatství země.

³⁰ Příkladem může být klesající vysoká porodnost a dětská úmrtnost, klesající poměr domů bez toalet. Dále roste počet domů s přístupem k pitné vodě, telefonu a roste také počet obyvatel se vzděláním.

6.2 Historie cestovního ruchu v Tanzanii

Historie zahraničního turismu v Tanzanii se datuje do období před koloniální vládou a souvisela s příchodem expedic objevitelů z Evropy, kteří zjišťovali fyzicko-geografické charakteristiky regionu (Coupland, 1968). Už v té době existovaly organizované skupiny nosičů nákladů za úplatu známých jako „wapagazi“. Stejně tak za peníze byli najímáni i vojáci místních vládců, kteří měli zajišťovat ochranu cestovatelů.

V koloniálním období byl turismus formálně řízen koloniálními vládami³¹. Němci pak byli prvními zakladateli chráněných rezervací na území Tanzanie, kterých postupem let přibývalo a nejinak tomu bylo za vlády Britů. Potenciálním domorodým turistům, na rozdíl od bohatých Evropanů, však byly aktivity jako je lov v těchto oblastech vesměs zapovězeny (Kazuzuru, 2014).

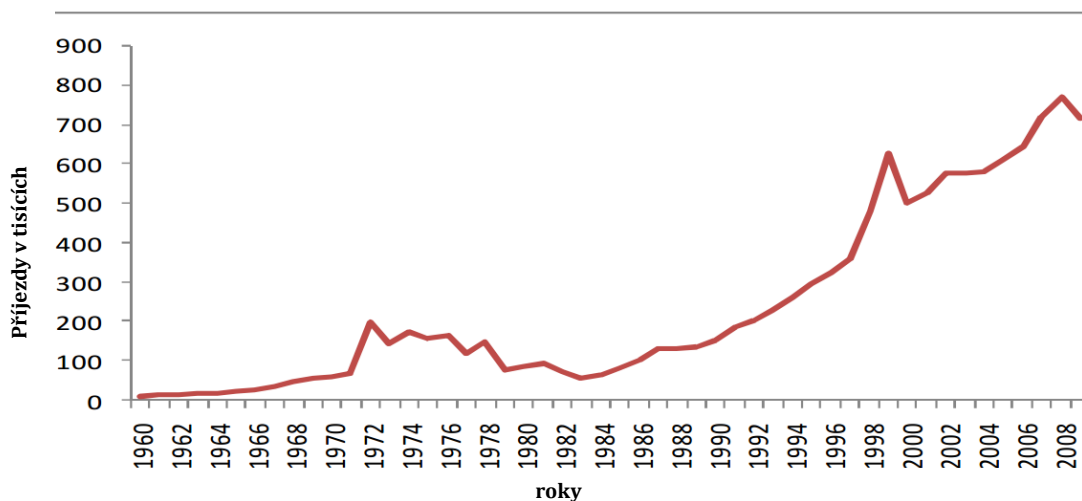
Teprve na konci první poloviny 20. století začaly vznikat první organizace, které měly za úkol podporovat rozvoj turismu v regionu (Kazuzuru, 2014). Konkrétně šlo v roce 1947 o East African Tourist Travel Association zaměřenou na východní Afriku. Členy byla tehdejší Tanganyika, Uganda a Keňa. Po několika letech však dva členové organizace začali mít pocit, že k podpoře turismu dochází především v Keni, na úkor jich samotných. Z toho důvodu si založili vlastní organizace, v případě Tanzanie to byla roku 1962 National Tourist Board of Tanganyika.

V prvních letech po získání nezávislosti pak v zemi vznikla státní Tanzania Tourist Corporation, která provozovala patnáct turistických zařízení (Wade et al., 2014). Turismus byl v souladu s tehdejší socialistickou ideologií kontrolován vládou. Jak uvádí Kazuzuru (2014), v období po získání nezávislosti veřejnost nepřikládala sektoru turismu velkou váhu, vnímala jej jako neživotaschopný a jeho podpora byla vnímána jako podpora koloniálních zájmů v zemi. Přesto právě v tomto období byla většina rezervací přeměněna na národní parky³² a je známa také podpora turismu a ochrany životního prostředí ze strany prvního prezidenta

³¹ V pevninské Tanzanii v letech 1885-1918 Němci a v letech 1919-1961 Brity.

³² Parky vzniklé mezi lety 1960 a 2008 se staly jádrem dnešního cestovního ruchu Tanzanie.

Tanzanie³³ (Kazuzuru, 2014). Ani tato určitá míra nevěle tak nezměnila nic na rostoucím trendu v počtu turistů přicházejících do země, jak dokládá Graf 1.

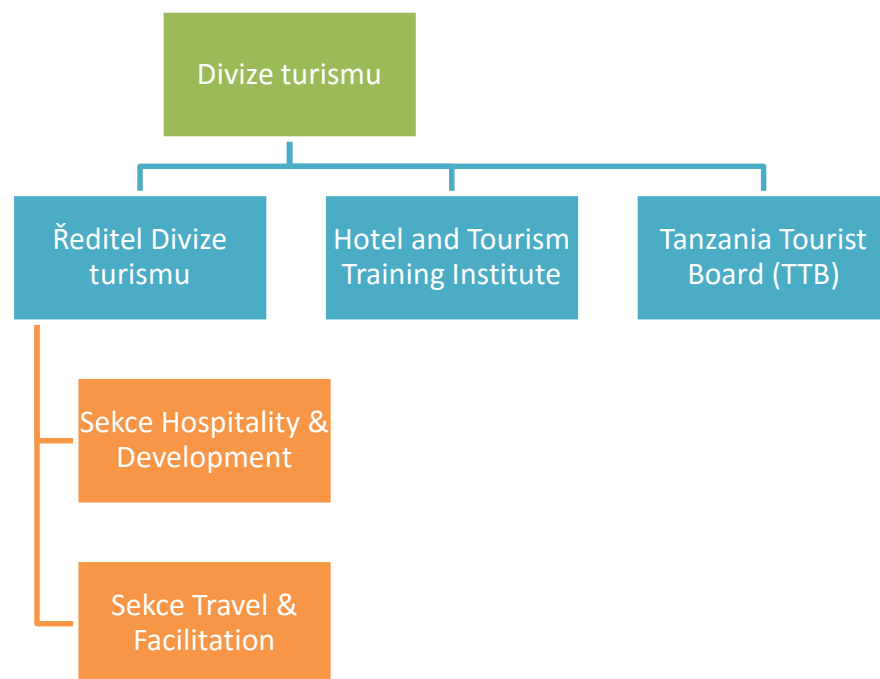
Graf 1: Vývoj počtu turistů přijíždějících každoročně do Tanzanie v období let 1960-2009 (Zdroj: Kazuzuru, 2014)

Po liberalizaci trhu v roce 1986 začala být turismu přikládána větší důležitost a začaly do něj opět proudit investice. Tanzania Tourist Corporation byla zrušena a nahradila jí Tanzania Hotels and Investments Corporation (TAHI) a Tanzania Tourist Board (TTB). Druhá z organizací vznikla konkrétně v roce 1992 v rámci Ministerstva přírodních zdrojů a turismu a má dodnes na starosti podporu a dohled nad rozvojovými a marketingovými aktivitami ve vztahu k turismu v zemi (Kazuzuru, 2014).

6.3 Současný cestovní ruch v Tanzanii

Z pohledu regulace turismu v zemi zobrazuje institucionální strukturu na národní úrovni Obrázek 4.

³³ Známé je prohlášení prezidenta Nyerereho, který (volně přeloženo) prohlásil *“Osobně se o zvířata nezajímám. Nechci trávit mou dovolenou pozorováním krokodýlů. Přesto jsem zcela ve prospěch jejich přežití. Věřím, že po diamantech a sisalu poskytuje divoká zvěř největší příjmy Tanganyiky. Tisíce Američanů a Evropanů mají silné nutkání vidět tato zvířata”* (Levine, 2002).

Obrázek 4: Institucionální struktura Divize turismu Ministerstva přírodních zdrojů a turismu Tanzanie

Podle reportu Světové banky (WB) Afriku každoročně navštěvuje více a více turistů, kteří v cílových destinacích způsobují pozitivní i negativní dopady. Od roku 1990 do roku 2012 například region subsaharské Afriky zaznamenal nárůst počtu turistů z 6,7 milionů na 33,8 milionů a v daném roce tak přispíval 2,8 % k HDP regionu (Christie et al., 2014). Tanzanie patří dlouhodobě mezi největší africká turistická lákadla, a tak se trendy růstu v turismu projevují přirozeně i u ní.

Cestovní ruch v Tanzanii v roce 2013 přispěl k HDP země 4,5 % a přímo s ním bylo spojeno 402 500 pracovních míst³⁴ (WTTC, 2014). Množství turistů od roku 2004 až na drobné výkyvy neustále rostlo, přičemž pro rok 2014 byl odhadován jejich absolutní počet na 1,093 milionu. Turismus se tak v Tanzanii stává klíčovým sektorem³⁵. Pokud jde o zastoupení, kdo z cestovatelů k těmto číslům nejvíce přispívá, tak větší podíl tvoří cizinci, zatímco Tanzanci z příspěvku na HDP tvoří zhruba třetinu. Podle některých zdrojů (MNRT, 2015) přijíždí do Tanzanie nejvíce

³⁴ Stejný zdroj uvádí, že nepřímý cestovní ruch přispěl dokonce z 12,9 % k tvorbě HDP země a tvořil 1,196 milionu pracovních pozic. Tento zdroj pracuje s údaji jak za cestování za účelem rekreace, tak za účelem obchodu.

³⁵ Tento výrok potvrzují například výzkumy Kweka, Morryseye a Blakea (2003).

turistů ze Spojených států amerických, Velké Británie, Francie, Německa, Kanady, Austrálie, Itálie, Keni, Ugandy a Jihoafrické republiky³⁶.

Domácí turismus je zatím mnohem méně výraznou složkou turismu a to i ve srovnání s dalšími zeměmi subsaharské Afriky. Výzkum v tzv. severním turistickém okruhu³⁷ Tanzanie doložil, že většinu tanzanských turistů tvoří muži, a také to, že většina turistů je středoškolsky vzdělaných. Příčinami nízkých celkových čísel pak mohou být nízké příjmy, slabé povědomí o ochraně přírody a o turistických atrakcích v zemi vůbec, slabý postoj Tanzanců k turismu jakožto formě rekreace a mnohé další (Mariki et al., 2012).

6.3.1 Politiky a strategie turismu s důrazem na udržitelný turismus

Jak bylo uvedeno výše, nejdůležitější státní autoritou na politickém poli v oblasti turismu je Ministerstvo přírodních zdrojů a turismu. Jeho misí je formulace politik a strategií, které povedou k udržitelnému managementu přírodních a kulturních zdrojů a životního prostředí, podpoře a diverzifikaci turistických atrakcí, nárůstu příspěvku sektoru k národním příjmům a příjmům zahraničních měn. (MNRT, 2011)

Tanzanská vládní politika turismu (The United Republic of Tanzania, 1999) klade důraz na roli soukromého sektoru v rozvoji odvětví, ale také na podporu turismu, který je ekonomicky a environmentálně udržitelný. Zároveň je zmiňován důraz, který by měl být kladen na do rozhodovacích procesů doposud málo začleněné místní komunity. Některé ze strategií politiky pak jsou věnovány podpoře kulturního turismu. Pro uvedení politiky v praxi byl v roce 2002 přijat Evropskou unií financovaný Integrated Tourism Master Plan (MNRT, 2002). Z něj už se však zmínky přímo o udržitelném turismu vytratily, zůstávají body týkající se kulturního turismu, podpory místních komunit a ochrany životního prostředí.

Funkčnost tanzanské národní politiky a strategií směrem k udržitelnému turismu, které přes jejich dlouhou existenci přináší slabé výsledky, kritizuje Steyn se Spencerem (2013). Ve svém článku naráží na byrokratické pojetí vládnutí či na

³⁶ Podle údajů za rok 2013 vycházejících ze zprávy o průzkumu The 2013 International Visitors' Exit Survey Report.

³⁷ Tanzanie je formálně rozdělena do několika turistických zájmových oblastí, tzv. okruhů.

zjevnou nekompatibilitu s politikami udržitelného turismu, neúspěch přičítají i důrazu na ekonomický profit z turismu na úkor udržitelnosti a ochrany životního prostředí.

Velmi kriticky se k rozvoji udržitelného turismu ze strany vlády staví také Sittsová (2009) a Honey (2008). Mimo jiné vládě vytýkají nedostatek politické vůle a kapacity v prosazování vlastní politiky, nedůslednost politik a strategií v angažování chudých obyvatel, rozdělení půdy a ochrany životního prostředí a zkorumpovanost.

6.3.2 Nevládní aktéři a iniciativy s důrazem na udržitelný turismus

Mezi světově nejdůležitější organizace na poli rozvoje udržitelného turismu patří již několikrát zmiňovaná United Nations World Tourism Organisation (UNWTO). Ta v Tanzanii působí skrze svůj Regionální program pro Afriku (*About the Regional Programme for Africa*, nedatováno). Podstatou programu je podporovat a asistovat členským zemím a dalším aktérům z regionu při jejich snahách socioekonomického rozvoje v udržitelném duchu. Skrze konkrétní cíle a aktivity pak program v tomto duchu implementuje rámec činností UNWTO a také konkrétní iniciativy, jako je například dříve zmiňovaná iniciativa Sustainable Tourism – Eliminating Poverty.

Tourism Confederation of Tanzania je zastřešující organizací soukromých společností angažujících se v cestovním ruchu v zemi. Jejími členy je deset asociací. Organizace ve vztahu k udržitelnému rozvoji deklaruje, že usiluje o růst a rozvoj sektoru při zachování tanzanského přírodního a kulturního dědictví. Další dostupné a bohužel strohé informace o její činnosti však naznačují, že její aktivity nijak velký důraz přímo na udržitelný turismus nekladou.

Tanzania Association of Tour Operators se svými 256 členy reprezentuje licencované turistické operátory (Pasape et al., 2013). Přestože její program není zaměřen na udržitelný rozvoj turismu, jeho určité prvky lze spatřovat v aktivitách asociace věnovaných propojování a prohlubování spolupráce mezi soukromým sektorem a vládou a také v projektech věnovaných místním komunitám a rozvoji turismu.

Zanzibar Association of Tourism Investors je nevládní apolitickou organizací. Snaží se pracovat na zajištění udržitelného a profesionálního cestovního ruchu nejvyšších standardů, stejně jako na práci s relevantními aktéry včetně vlády. Důraz ve svých aktivitách, mimo jiné, klade i na rozvoj sektoru tak, aby z něj profitovaly i komunity (Pasape et al., 2013).

Hotels Association of Tanzania je fórum s více než 50 členy propojující společnost, turisty a provozovatele hotelů za účelem podporovat a chránit cestovní ruch, poskytovat členům služby, které jim pomohou dosahovat jejich cílů ekonomické, sociální a environmentální udržitelnosti a také pomáhat při naplňování standardů a služeb světové úrovně (Pasape et al., 2013).

Tanzania Air Operators Association je platformou pro rozvíjení pozitivní komunikace mezi leteckými operátory a dalšími angažovanými aktéry. Se svými asi 30 členy usiluje organizace o udržitelné poskytování leteckých služeb (Pasape et al., 2013). V tomto případě je myšlena udržitelnost s důrazem na bezpečnost, efektivitu a pravidelné a rentabilní letecké aktivity.

Destination Coalition for Africa je tzv. regionální koalicí celosvětově působící organizace Sustainable Travel International (Sustainable Travel International, 2015). Koalice se snaží pomoci místním vládním lídrům, komunitám, podnikatelům a neziskovým organizacím snižovat negativní dopady turismu. Koalice pracuje v rámci struktury cestovního ruchu na nižších úrovních, tedy přímo s organizacemi a skupinami, kterým poskytují rady, školení, realizují audity dopadu aktivit, radí při tvorbě investičních plánů a zvládání rizik.

Poslední nevládní organizací, kterou tato práce stručně zmíní, je Organizace Responsible Tourism Tanzania³⁸. Ta působí v Tanzanii v oblasti prosazování standardů vedoucích k udržitelnému turismu. Na podzim roku 2015 tak např. podepsala vzájemnou dohodu s organizací Fair Trade Tourism, aby společně podpořili zavádění standardů zaměřených na udržitelnost turismu v zemi.

³⁸ Tato nezisková organizace vznikla roku 2011 za účelem podpory udržitelného turismu v Tanzanii. Organizace sdružuje klíčové aktéry turismu v zemi. Podporu aktérům poskytuje např. skrze rozvíjení mezinárodně uznávaných standardů a doporučení, pomoc při realizaci auditů, evaluací aj.

V Tanzanii působí v různých oblastech ale řada dalších nevládních organizací, které mohou pro rozvoj udržitelného turismu udělat mnoho třeba právě tím, že přijmou určité standardy odpovědnosti svého chování a budou je vyžadovat i u svých partnerů. Vzdělávací organizace, např. ty, které školí profesionály a udělují licence, pak mohou hrát důležitou roli nejen pro zvyšování kompetencí a kapacit místních obyvatel se turismem živit, ale také přímo i nepřímo podílet na zachování kulturního a přírodního bohatství a tak potenciál udržitelnosti turismu v zemi zvyšovat.

6.3.3 Vybrané silné a slabé stránky cestovního ruchu v Tanzanii

Největším lákadlem a potenciálem Tanzanie pro udržitelný turismus jsou její přírodní krásy a bohaté kulturní dědictví země. (Mabulla, 2000; MNRT, 2015) Krajina je velmi pestře členěná, od vulkanických pohoří, jezer přes subtropické lesy a travnaté savany až k plážím Indického oceánu. Pestré zastoupení vzácných a atraktivních živočišných a rostlinných druhů je další silnou stránkou turismu. Země má ostatně 16 národních parků a 28 chráněných rezervací divoké zvěře o rozloze 174 819 km² (NATIONAL BUREAU OF STATISTICS, 2015). Tanzanie má v Africe třetí největší počet oblastí světového dědictví UNESCO, celkem šest.

Pro další rozvoj turismu hraje také důležitou roli, že po celé zemi byly v posledních letech s mezinárodní pomocí započaty velké infrastrukturní projekty, z nichž už nyní Tanzanie může těžit, ať už jde o výstavbu silničních tahů, regionálních letišť nebo zkvalitnění telekomunikačních sítí.

Gössling (2003) při svém výzkumu na Zanzibaru prokázal, že z ekonomického pohledu může mít turismus přínosy, ale zároveň se negativně podílí na rozpouštění příbuzenských vztahů, odklonu od tradičních strategií využívání zdrojů, komodifikaci³⁹ místních přírodních zdrojů a šíření myšlenky, že tyto zdroje mohou být nahrazeny importem⁴⁰. Tyto změny jsou ale komplexní a nelze z nich vinit pouze

³⁹ „Komodifikace zdrojů cestovního ruchu je procesem, kdy se z daného zdroje (jevu) cestovního ruchu stává komodita“ (Pásková 2009, s. 55).

⁴⁰ Celkově tak v případě tohoto výzkumu a pozorované skupiny došlo k rozvrácení lokálního socio-ekonomického systému a k cyklu ekosystémové degradace.

turismus. Problémem však zůstává, že rozvoj vedený nadnárodním turistickým průmyslem vede ke vzniku nových center a periferií, což v ohraničeném světě s omezeným zázemím pro kontinuální expanzi nemůže být udržitelné (Gössling, 2003).

V neposlední řadě je podstatné, jaký je vztah k turismu samotných obyvatel Tanzanie. Ti jsou návštěvníky obecně vnímáni jako inspirativní, vřelí, otevření, přátelští, pohostinní, štedří a bohatí, pokud jde o folklór (The United Republic of Tanzania, 1999). Jaký je naopak pohled Tanzanců na turisty a turismus obecně zprostředkovala studie Shitundua a Luvangy (2003). V jimi sledovaných oblastech obyvatelé vyjadřovali přesvědčení, že turismus je důležitou ekonomickou aktivitou, která doplňuje tamní hospodářské aktivity. Obdobně se vyjadřovali i o podpůrné funkci turismu ve vztahu k aktivitám souvisejícím se živobytím.

Oproti tomu regionální výzkum Masindy a Rathorea (2011) realizovaný v oblasti národního parku Ngorongoro uvádí, že 70 % ze 133 respondentů bylo přesvědčeno, že turismus způsobuje kulturní pokřivení, komodifikace kultury, nedostatek půdy, zdravotní problémy, růst životních nákladů a nadměrné využívání přírodních zdrojů. I tak ale 62 % dotazovaných vnímalo cestovní ruch jako nástroj ke spojení rozličných kultur, zprostředkování kontaktu mezi dvěma stranami, porozumění mezi národy a vedoucí k zaměstnanosti, finančním ziskům jedinců a ochraně životního prostředí.

Národní výzkumy, které proběhly v letech 2010, 2012 a 2013 identifikovaly velmi konkrétní slabiny, které vnímají turisté přijíždějící do Tanzanie. Většina dotazovaných turistů vyjádřila znepokojení nad stavem infrastruktury včetně silnic v národních parcích, toalet, dodávek vody, klimatizací na letištích a značení⁴¹ (MNRT, 2012; MNRT, 2014; MNRT, 2015). Jak je patrné, v rámci výzkumů turisté vyjadřovali především problémy týkající se komfortu jejich pobytu, zatímco problematika celkového pojetí turismu a jeho udržitelnosti zůstala úplně stranou.

⁴¹ Dále uváděli dopravní zácpy, kvalitu služeb, pomalé letištní procedury, nedostupnost bankomatů a nespolehlivost přístupu k internetu a špatný stav historických budov (MNRT, 2012; MNRT, 2014; MNRT, 2015).

Pokud jde o prosazování udržitelného turismu je veřejným klišé, že pro uvedení principů udržitelnosti do praxe je potřeba dále pracovat na politikách, strategiích, spolupráci mezi aktéry a jejich síťování apod. Jak už bylo zmíněno, v Tanzanii na poli turismu působí řada sdružujících organizací. Ve fungování spolupráce aktérů cestovního ruchu bylo v minulosti identifikováno několik slabin, jejichž překonání by udržitelnému turismu mohlo pomoci⁴². Potenciál pro udržitelný turismus lze vidět ve spolupráci aktérů v sítích určených pro spolupráci a skrze tzv. „public-private partnerships“.

Slabou stránkou je také prozatím nedostatečné zastoupení komunitních projektů na rozvoji turismu, které by byly dlouhodobě udržitelné a umožňovaly například spravedlivější rozdělení příjmu z turismu napříč komunitami. Kontinuální rozvoj turismu sám o sobě nevyřeší všechny problémy země, může však vytvořit pracovní místa, diverzifikovat ekonomiku a zlepšit kvalitu života (KWEKA et al., 2003).

6.4 Pozitivní a negativní dopady cestovního ruchu v Tanzanii

Studie Luvangy a Shitundua (2003) v konkrétních třech regionech prokázala, že celosvětově identifikované přínosy turismu jsou platné, minimálně v některých sledovaných aspektech, i na území Tanzanie. Jejich práce prokázala, že zde turismus pozitivně ovlivňuje přímo i nepřímo zaměstnanost a znamená pro obyvatele důležité příjmy. Zjistili ale také, že například v hotelech vyšší pozice dominantně zastávají cizinci, v lepším případě Tanzanci žijící ale mimo region. Ve studii se také zaměřili na to, zda turismus pomáhá pozitivně ovlivňovat aktiva, která pomáhají chudobě předcházet, což se potvrdilo v případě fyzických aktiv (hotovost, kapitál aj.) a lidských zdrojů. Stejně tak byly v této studii zjištěny pozitivní přínosy pro komunitu (zlepšení dopravní infrastruktury, a sociálních služeb), a u možnosti

⁴² Konkrétně Pasapeho výzkum (2013) v Severním a Východním tanzanském turistickém okruhu mezi 250 aktéry cestovního ruchu sesbíral detailní informace o existujících sítích a jejich roli při podpoře udržitelného rozvoje. Následně navrhl 23 strategií spolupráce, které mohou pomoci překonat stávající nedostatky. Strategie se věnují např. zakládání skupin pro advokacii ekoturismu začleňujících místní členy komunity, podnikatele a poskytovatele služeb, vládní agentury, výzkumníky a další aktéry.

naplňování řady základních potřeb místních obyvatel, jako je jídlo, voda, potraviny, zdroje energie a další.

Výše uvedená studie (Luvanga a Shitundu, 2003) však poukázala i na negativní dopady turismu na obyvatele Tanzanie. Byly jimi environmentální problémy, pokřivení místní kultury, nemorální chování turistů a také další, nepřímé, dopady jako je zhoršený přístup místních lidí ke zdrojům a půdě, intenzivní využívání zdrojů mimo turistické oblasti a intenzivní využívání zdrojů pobřežních vod.

Zápory sebou nese také turismus spojený s lovem divoké zvěře. Ačkoli tato forma turismu přivádí do země marginální počet cestovatelů, pokud jde o příjmy, činí podstatnou součást příjmů celého sektoru (Salazar, 2009). Problémem je s lovem spojené hubnutí tenčících se populací (nejen) vzácných živočichů, korupce a minimálně v minulosti zdokumentované konflikty o půdy mezi místními obyvateli a provozovateli rezervací divoké zvěře. Salazar (2009) rovněž zmiňuje problémy, kdy turismus narušuje už tak koloniální dobou omezené možnosti přežití kmene Masajů. Konkrétně může jít jak o fyzickou přítomnost a návštěvy turistů, tak fakt, že z jejich pobytu mají samotní Masajové velmi malý profit.

6.5 Organizace Maendeleo

Maendeleo je česká nevládní nezisková organizace založená v roce 2011. V současnosti má celkem sedm dobrovolníků, kteří se starají o kompletní chod organizace. Činnost společnost financuje díky příspěvkům od soukromých dárců (formou darů i půjček) a veřejným sbírkám (Schlossarek et al., 2015).

Geograficky organizace realizuje své aktivity v České republice a Tanzanii, v případě druhé jmenované země jde konkrétně o okrsek Utengule/Usangu. Cílovou skupinou projektů v Tanzanii je nejchudší obyvatelstvo na venkově, a to bez ohledu na jejich náboženskou víru či etnickou příslušnost. Organizace dlouhodobě a systematicky podporuje „(...) farmáře, kteří jsou pracovití, poctiví a především ochotni učit se nových věcem“ (Maendeleo 2015, s. 10). Tanzanské aktivity čítají čtyři projekty:

- Podpora farmaření
- Mikropůjčka pro podnikání

- Grantová soutěž
- Knihovnička v Mahangu

První jmenovaný projekt je v současnosti největším a usiluje o rozvoj drobného farmaření v okrsku. *„Zapojení farmáři prostřednictvím vzdělávacích seminářů získávají nové znalosti o tom, jak správně a šetrně obdělávat půdu. Zároveň mají možnost čerpat mikropůjčku, která umožní i těm nejchudším, aby naučené postupy mohli použít v praxi, a zajistit si tak větší úrodu i příjem“.* (Maendeleo, nedatováno) Skupiny, v rámci kterých podpoření farmáři pracují, jsou vedeny k samostatnosti a udržitelnému způsobu generace kapitálu pro další investice.

Maendeleo usiluje o realizaci aktivit s minimem vedlejších negativních dopadů za současné snahy o posilování sebedůvěry farmářů, posilování jejich kompetencí rozhodovat o vlastním životě, zlepšování životní úrovně jejich rodin a prohlubování sousedské spolupráce (Schlossarek et al., 2015).

7 Případová studie: Potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu, Tanzanie

Případová studie se zaměřuje na potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu v rurální části jihozápadní Tanzanie. Jejím cílem je zodpovědět stanovené výzkumné otázky a podotázky, zda bylo toto naplněno, je zhodnoceno v závěru práce. V úvodu se případová studie věnuje stručné charakteristice okrsku, hlavní část pak popisuje samotný výzkum – sběr dat, analýzu dat, limity a validitu výzkumu.

Všechna fakta obsažena v případové studii byla zjištěna během terénního výzkumu autorky, případně čerpána z online dostupných relevantních zdrojů⁴³. Přímé citace⁴⁴ respondentů jsou vždy uvedeny v uvozovkách a napsány kurzívou. Z důvodu ochrany osobních údajů jsou u přímých i nepřímých citací z rozhovorů

⁴³ V takovém případě jsou informace řádně očitovány v textu a zdroj uveden v seznamu literatury.

⁴⁴ U přímých citací se jednalo o co neblíže možný překlad z angličtiny, do angličtiny odpovědi ze svahilštiny přetlumočil překladatel.

uváděna pouze číselná označení respondentů⁴⁵ a datum, kdy byl rozhovor uskutečněn.

7.1 Obecná charakteristika okrsku Utengule/Usangu

Okrsek Utengule/Usangu má charakter rurální oblasti a nachází se v jihozápadní části Tanzanie. Dle administrativního členění je součástí distriktu Mbarali, který patří do regionu Mbeya. Regionálním centrem je město Mbeya, vzdálené asi 60 km směrem na jihozápad. Okrsek je tvořen 5 vesnicemi – Utengule, Mahango, Simike, Mpolo a Magurula (*Population Distribution*, 2012). Na jižní hranici okrsku leží vesnická čtvrť Malawatu, jež se nachází jen 5 km od hlavního dopravního koridoru (železničního i silničního) mezi Tanzanií a Zambíí.

Okrsek se rozkládá na pískovcové plošině, která je z jihu a západu obklopena pohořím Jižní Vysočina. Pláň Usangu je odvodňována řekou Ruaha, jež vzniká soutokem dvou menších řek: Mswiswi a Mengeresa. Obě řeky jsou hlavním zdrojem užitkové a závlahové vody v oblasti, a to zejména v období dešťů, které trvá zhruba od prosince do dubna. V květnu jej pak vystřídá období sucha, jež zde panuje po zbytek roku až do listopadu. Během období sucha se oblast potýká s nedostatkem vodních zdrojů, většina nízké vegetace v této době usychá. Plošina Usangu spadá do vegetačního pásma suchých savan, je tak pokryta zejména vysokými travami, keři a sporadicky také stromy. Denní teploty se pohybují okolo 30°C.

Podle sčítání lidu z roku 2012 (NBS a OCGS, 2013) žije v okrsku 15 407 lidí, z toho 8 168 žen a 7 239 mužů. Při sčítání lidu se nezjišťuje kmenová ani náboženská příslušnost, z toho důvodu jsou tyto údaje založeny pouze na odhadu místních obyvatel. Podle kmenového náčelníka Sangu žilo v době výzkumu v okrsku Utengule/Usangu asi 3 000 příslušníků kmene Sangu, tvořili tedy zhruba čtvrtinu obyvatelstva (R8, 2014). Název plošiny „Usangu“ ve volném překladu znamená právě „země Sangů“. Zbylé obyvatelstvo se hlásilo např. ke kmenům Hehe, Ndali, Nyakyusa, Sukuma, Bena, Safua nebo Masai. V okrsku jsou vyznávána tři hlavní náboženství – křesťanství (převážně pak protestantské církve), islám a původní

⁴⁵ Anonymní seznam respondentů je připojen v přílohách, konkrétně v Příloze 4.

animistická víra. Na tomto vcelku malém území tak vedle sebe žijí příslušníci různých kmenů vyznávající různá náboženství.

Hlavním zdrojem obživy místních obyvatel je samozásobitelské zemědělství, region je typický pěstováním rýže. Dále se zde pěstuje kukuřice, fazole, batáty, kasava, slunečnice, buráky, proso a další plodiny. Kromě zemědělství zde lidé provozují lokální podnikání. Okrsek leží mimo hlavní turistické či obchodní trasy.

Jedná se o rurální region, tomu odpovídá i stav místní infrastruktury. V době výzkumu vedla do okrsku pouze nezpevněná silnice a oblast nebyla elektrifikována. Vodovod s užitkovou vodou vede do některých vesnic, v období sucha však lidé trpí častými výpadky dodávek vody. Užitková voda se v oblasti dále získává ze studní, z řeky nebo ze srážek. Pitná voda byla v době výzkumu v okrsku dostupná pouze v balené formě.

7.2 Průběh výzkumu, terénní deník

Tato kapitola je věnována samotnému terénnímu výzkumu, který je rozdělen do tří fází (časově a charakterem výzkumu). Každá fáze je dále popsána v jednotlivých podkapitolách, kdy jedna podkapitola je vždy věnována popisu sběru dat, další jsou pak dedikovány samotné analýze dat. Níže jsou stručně vyjádřeny hlavní záměry jednotlivých fází výzkumu.

Hlavními úkoly první fáze výzkumu bylo zkonzultovat předem stanovené výzkumné otázky s místními experty a finalizovat jejich podobu, dále určit cílovou skupinu respondentů a stanovit základní tematické okruhy otázek pro druhou fázi výzkumu⁴⁶.

Druhá fáze výzkumu pak měla následující úkoly: získat základní přehled o běžném životě obyvatel okrsku Utengule/Usangu, dozvědět se informace o jejich kmenových tradicích a míře dodržování těchto tradic, sbírat konkrétní informace o kmeni Sangu a jejich tradicích a na základě získaných dat vytvořit strukturu

⁴⁶ Viz kap 7.2.2 První fáze výzkumu – analýza dat.

rozhovorů⁴⁷ pro třetí fázi. Na základě výstupů z první fáze měla tato část výzkumu potvrdit nebo vyvrátit domněnku, že potenciál pro rozvoj udržitelného turismu v oblasti leží v kulturním bohatství místních obyvatel, myšleno jak v tradičním kulturním bohatství místních kmenů (zejména pak kmene Sangu), tak ve způsobu současného života v rurální oblasti Tanzanie. Dalšími úkoly této fáze bylo získat podkladová data pro vytvoření struktur rozhovorů, které pak byly použity ve třetí fázi výzkumu, a zároveň umožnit autorce proniknout do každodenní reality místních obyvatel a pochopit vnitřní procesy probíhající v okrsku. Pro naplnění záměrů druhé fáze byla použita již dříve uvedená metoda nestrukturovaných rozhovorů.

Úkoly třetí fáze výzkumu pak spočívaly ve zjištění reálné míry dodržování tradic místními obyvateli bez ohledu na kmenovou příslušnost, zmapování každodenního života místních obyvatel, zjištění porozumění místních obyvatel pojmům turismus a turista, získání informací o potenciálních primárních zdrojích cestovního ruchu a také zjištění názorů expertních respondentů na možnosti rozvoje okrsku Utengule/Usangu a roli turismu v rozvoji okrsku.

7.2.1 První fáze výzkumu – sběr dat

Tato fáze výzkumu byla realizována v období od 4. do 8. ledna 2014 v Mbeyi, kdy proběhla celkem tři setkání – dvě s místními experty Maendelea a jedno s pracovníkem organizace Bez mámy. Jeden z expertů byl středoškolský učitel angličtiny, žil v provinčním městě Mbeya a s Maendeleem byl propojený již od začátku působení organizace v Tanzanii. Pro organizaci fungoval jako místní rádce a motivátor. Druhý expert byl formálním místním zástupcem Maendelea, zabýval se projektem zemědělských mikropůjček a zajišťoval chod projektů v průběhu celého roku. Rovněž žil v Mbeyi. Oba dva respondenti znali velmi dobře okrsek Utengule/Usangu a orientovali se v místní situaci, zároveň však měli určitý odstup a nadhled nad procesy probíhajícími v Utengule/Usangu. Po zpracování dat z prvních dvou rozhovorů proběhl ještě třetí expertní rozhovor s místním koordinátorem projektů české organizace Bez mámy, jehož cílem byla konzultace vygenerovaných tematických okruhů nestrukturovaných rozhovorů a získání dalšího pohledu na

⁴⁷ Viz Přílohy 1 a 2.

situaci v Utengule/Usangu. Třetí respondent pocházel z Mbeyi a kromě koordinátora v Bez mámy byl i podnikatelem v oblasti turistického ruchu. Velmi dobře se orientoval v problémech okrsku Utengule/Usangu, v cestovním ruchu i v možnostech rozvoje okrsku. Z výše zmíněných důvodů byli právě tyto respondenti vybráni pro první expertní rozhovory. Tyto rozhovory proběhly v angličtině bez přítomnosti překladatele a byly zaznamenány formou písemného zápisu do terénního deníku.

V rámci první fáze výzkumu proběhla také první návštěva autorky okrsku Utengule/Usangu, konkrétně vesnice Malawatu. Během této návštěvy získala autorka obecnou představu o přírodních podmínkách okrsku a navázala první vztahy s místními obyvateli. Během první fáze výzkumu tak fakticky začalo i průběžné zúčastněné pozorování.

7.2.2 První fáze výzkumu – analýza dat

Z rozhovorů vyplynulo, že obyvatelé Utengule/Usangu nejsou nábožensky ani kmenově homogenní. Obyvatelé vyznávají různá náboženství (zejména islám, různé druhy křesťanství a původní animistické náboženství) a přísluší k různým kmenům, největší etnikum by zde však měli tvořit zástupci kmene Sangu, který je v této oblasti původní. Z tohoto důvodu byli právě příslušníci kmene Sangu identifikováni jako hlavní skupina respondentů pro druhou fázi výzkumu.

Respondenti⁴⁸ v expertních rozhovorech uvedli, že primárním zdrojem cestovního ruchu by mohlo být kulturní dědictví okrsku. Zároveň však vyjádřili obavu nad tím, že většina populace své kmenové tradice již nedodrží nebo dokonce ani nezná. První dva respondenti si nebyli jisti, do jaké míry obyvatelstvo Utengule/Usangu dodrží své tradice a do jaké míry se přizpůsobují všudypřítomné modernizaci a od svých tradic upouští. Stále však identifikovali kulturní bohatství jako potenciální zdroj pro rozvoj udržitelného cestovního ruchu, jelikož podle jejich uvážení do kulturního bohatství oblasti patřil také současný způsob života, nejen kmenové tradice. Podle respondentů, byli tedy hlavními

⁴⁸ Viz Příloha 4.

primárními zdroji cestovního ruchu buď kulturní dědictví oblasti (zejména pak tradice a zvyky kmene Sangu), nebo současný způsob života lidí na vesnici. V souvislosti s tím byly formulovány i výzkumné podotázky pro první výzkumnou otázku.

Pro zodpovězení podotázek byly pro respondenty identifikovány tematické okruhy nestrukturovaných rozhovorů pro druhou fázi výzkum. Tematické okruhy otázek byly, mimo jiné, vybrány tak, aby se na základě odpovědí dalo odlišit, zda se komunita a lidé spíše drží svých kmenových tradic, nebo jdou naopak cestou modernizace a jejich kmenové tradice se vytrácejí.

Identifikované tematické okruhy otázek do druhé fáze výzkumu byly následující:

- Vztahy v rodině, rozhodovací procesy, vlastnictví
- Obživa, zemědělství
- Chod domácnosti, role mužů, žen a dětí
- Vzdělávání
- Obecné procesy a řešení problémů v komunitě (týkající se osoby či regionu)
- Kmenové tradice, zvyky a jejich dodržování/vytrácení, role náboženství

7.2.3 Druhá fáze výzkumu – sběr dat

Druhá fáze výzkumu navazovala přímo na první fázi a probíhala přerušovaně v období od 9. ledna do 11. února 2014 ve vesnicích okrsku Utengule/Usangu a v Mbeyi. V tomto období proběhlo celkem 15 nestrukturovaných rozhovorů s místními obyvateli. Rozhovory probíhaly za přítomnosti místního překladatele, který překládal otázky a odpovědi z angličtiny do svahilštiny a naopak. Tento překladatel byl dlouhodobým místním spolupracovníkem Maendelea, v minulosti byl starostou ve vesnici Mahango, v době konání výzkumu byl starostou vesnice Malawatu. Díky svému postavení se znal s mnoha lidmi ze všech vesnic okrsku,

zároveň dokázal mluvit jedenácti místními jazyky, což ulehčilo komunikaci s respondenty nemluvícími svahilsky ani anglicky⁴⁹.

Vzorek respondentů pro tuto fázi byl vybrán s ohledem na vydefinovanou skupinu respondentů v první fázi výzkumu, jednalo se tedy zejména o příslušníky kmene Sangu (celkem 11). Zbylí 4 respondenti se hlásili k jiným etnikům (Bena, Hehe, Ndali, Nyakyusa). Pro rozhovory byli respondenti vybráni po konzultaci s překladatelem a s přihlédnutím na jejich aktivní přístup k rozvoji komunity. Mezi respondenty byli kromě farmářů např.: úspěšná místní podnikatelka v oblasti lékárnictví, kmenový náčelník Sangu, obecní výkonný úředník⁵⁰ nebo obchodník se zemědělskými plodinami. Muži tvořili většinu respondentů (celkem 11), zbývající 4 respondenti byly ženy.

Rozhovory probíhaly většinou přímo v obydlích respondentů v době, kdy nebyli na svých polích. S některými respondenty byla autorka domluvena na poskytnutí interview předem, jiní respondenti poskytli rozhovor na základě okamžitého rozhodnutí. Jedno interview trvalo průměrně 1-1,5 hodiny. Jednotlivé rozhovory byly zaznamenávány na diktafon a později mezi druhou a třetí fází výzkumu pak přepisovány do písemné podoby.

Zároveň v tomto období autorka sbírala data o každodenním životě obyvatel a kmeni Sangu také pomocí zúčastněného pozorování. To probíhalo formou zapojování se do každodenní rutiny obyvatel, např.: vaření místních jídel, praní prádla, výroba pálených cihel, stloukání másla, přesazování rýže na rýžových polích, a dále prostřednictvím návštěv obyvatel v jejich obydlích a na jejich polích. Součástí pozorování byla také prohlídka tzv. Bílého domu⁵¹ kmene Sangu společně s kmenovým náčelníkem a návštěva příslušníků kmene Sukuma, kteří autorce

⁴⁹ Tato situace nastala během výzkumu jednou ve třetí fázi výzkumu, kdy bylo třeba překládat z angličtiny přímo do jazyka Sangu, jelikož respondent nemluvil plyně svahilsky.

⁵⁰ Přeloženo z ang. „village executive officer“ (VEO). Tento obecní úředník zastává roli tajemníka obecního zastupitelstva a starosty obce, v zastupitelstvu však nemá hlasovací právo. Je politicky nestranný a součástí jeho mandátu je reálné vykonávání rozhodnutí obecního zastupitelstva, na úrovni obce má tedy hlavní výkonnou moc. Jeho dalším úkolem je asistovat okresnímu výkonnému úředníkovi zejména ve výběru příjmů (např. daň na rozvoj) a v kontrole udržování míru v oblasti. Je to neplacená pozice. (R12; Baker et al.,2002)

⁵¹ Bílý dům, v jazyce Sangů zvaný „mbalino“ byl postaven v roce 1894 tehdejším náčelníkem kmene Sangu. V té době byl náčelník na vrcholu své moci, jelikož vlastnil velká stáda dobytka. (R8)

představovali některé tradice svého kmene. V průběhu zúčastněného pozorování docházelo rovněž k neformálním rozhovorům s náhodnými obyvateli okrsku.

Na konci této fáze pak proběhl přepis dat do písemné podoby a jejich částečná analýza, na jejíž základě byla vystavěna třetí fáze výzkumu.

7.2.4 Druhá fáze výzkumu – analýza dat

Sběr dat umožnil získat základní přehled o běžném životě obyvatel okrsku Utengule/Usangu, dozvědět se informace o jejich kmenových tradicích a míře dodržování těchto tradic, sbírat konkrétní informace o kmeni Sangu a jejich tradicích a na základě získaných dat vytvořit strukturu rozhovorů pro třetí fázi výzkumu.

Z odpovědí nestrukturovaných rozhovorů autorka mohla identifikovat, zda jsou místní tradice (zejména pak kmene Sangu) a každodenní život obyvatel potenciálním primárním zdrojem cestovního ruchu v okrsku. Zjištěné skutečnosti jsou níže rozčleněny do stejných tematických bloků, jako byly stanoveny pro nestrukturované rozhovory v průběhu první fáze výzkumu.

7.2.4.1 Vztahy v rodině, rozhodovací procesy, vlastnictví

V rámci tohoto tematického okruhu autorka zjistila, že v současné době v rodinách respondentů⁵² jsou rozhodovací procesy na rovnoprávné úrovni mezi muži a ženami, i když formálně byl muž většinou považován za hlavu rodiny. V mnoha případech jsou do procesu rozhodování zapojovány i děti. Tři respondenti se vyjádřili, že muž i žena se rovným dílem dělí o veškerý majetek a příjem rodiny, dva respondenti uvedli, že vlastníkem majetku je muž, přičemž o nakládání s majetkem rozhoduje společně se svou ženou či ženami (pokud jde o polygamní svazek). S ohledem na důraz kladený na potenciál okrsku pro rozvoj udržitelného turismu jde o pozitivní principy, které jsou na globální úrovni vyzdvižované jako důležité aspekty udržitelnosti. Z pohledu tradic jde v zásadě o moderní způsob chodu rodiny, protože dříve byly rozhodovací pravomoci ohledně chodu rodin

⁵² R1, R2, R3, R4, R5, R8.

v rukou mužů: *„Je zde rozdíl oproti dnešku a minulosti. Za dob života mého dědy, to byl krutý život. Tehdy dělali všechna rozhodnutí muži. Neptali se svých žen na názory. Zároveň neměli rádi, když se jim ženy pletly do rozhodování. I když věděli, že na to má žena právo, neměli to rádi. Pokud se žena moc pletla do rozhodování, muž ji prostě uhodil. Ženy věděly, že nemají zasahovat“* (R1).

7.2.4.2 Obživa, zemědělství

Všichni dotazovaní⁵³ uvedli, že jsou farmáři a živí se samozásobitelským zemědělstvím, 4 respondenti se navíc věnují i další ziskové činnosti (překupování zvířecích srstí a kuřat, lékárna, obchod s potravinami, prodej hotového jídla na trhu). Tři respondenti přímo zmínili, že se mimo farmaření věnují další ziskové činnosti kvůli rozšíření zdrojů příjmů a navýšení příjmů. Možností diverzifikace příjmů je však v oblasti poměrně málo, většinou se jedná o obchod a přeprodávání zboží, poskytování základních služeb, případně chov dobytka. Regulovaný příliv turistů by tak do oblasti mohl přinést novou příležitost k diverzifikaci příjmů místních obyvatel, kteří z pohledu míry zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích hospodářství žijí stále spíše tradičním způsobem života.

Vzhledem k faktu, že se většina obyvatel okrsku živí primárně zemědělstvím a možnosti diverzifikace příjmů jsou omezené, je většina obyvatel nerezistentní vůči výkyvům jednotlivých sklizní způsobených klimatickými změnami⁵⁴. Šest respondentů považuje výkyvy v dešťových srážkách a nedostatek finančního kapitálu za hlavní původce nedostatku potravin v oblasti. Tento nedostatek přichází zejména v období od října do března, tedy na konci období sucha a během období dešťů než nastane první sklizeň. Pokud tato situace nastane, jsou lidé nuceni potraviny nakupovat, někteří se kvůli tomu i zadluží. Respondent R15 vystihl tuto situaci slovy: *„Má to velké ekonomické důsledky. Lidé pak nemají dost peněz na zaplacení výdajů (škola, zdravotní péče, apod.). Kdyby bylo stabilní klima, mohl bych více vypěstovat, více prodat a mít pak více peněz. Je to jednoduchá rovnice. To by vyřešilo moje problémy.“* V případě, že by do oblasti v budoucnu jezdili turisté, mohla

⁵³ R1, R2, R3, R4, R5, R9, R10, R14, R15.

⁵⁴ Šest respondentů přímo uvedlo pojem „klimatické změny“.

by tato skutečnost být ohrožující jak pro potenciální návštěvníky, tak pro místní obyvatele.

7.2.4.3 Chod domácnosti, role mužů, žen a dětí

Podle respondentů⁵⁵ mají jednotliví příslušníci rodiny mezi sebe rozdělené každodenní činnosti, mnohdy lze jednotlivé role a úkoly rozdělit na typicky mužské a typicky ženské. Ženy (matky a dcery) se tradičně starají o domácnost, muži (otcové a syni) zase primárně obhospodařovávají pole. Mezi klasické úkoly žen patří: vaření a umývání nádobí, praní prádla, sběr palivového dříví, úklid uvnitř a kolem domu, sběr a nošení vody, starání se o děti. Muži se vesměs věnují hlavně náročným pracím, jako jsou např. oprava střechy domu, stavební práce, kultivace pole, orba, kopání zavlažovacích kanálů, apod. Ženy pak s některými pracemi pomáhají také na polích: *„Moje žena má na starosti hlavně sázení a přesazování, ale pomáhám jí s tím, stejně, jako ona mě pomáhá s kultivací nebo udržováním zavlažovacích kanálů. Kromě těžké práce může dělat žena cokoliv, ačkoliv, pokud se rozhodne, že to zvládne, může mě zastoupit v jakékoliv práci. Stejně tak zastoupím já ji, když je nemocná“* (R2). Děti se do každodenních prací zapojují zejména po příchodu ze školy a o víkendech.

Podle výpovědí dvou respondentů chodí dopoledne ženy společně s muži pracovat na pole, na oběd se vrací domů, odpoledne se pak žena věnuje domácím pracím a muž jde opět pracovat na pole⁵⁶. Zejména v době setí a kultivace pole a pak v době sklizně jsou místní obyvatelé zaneprázdněni zemědělskými pracemi a dalšími způsoby obživy natolik, že jim nezbývá moc volného času. Je otázkou, zda by v tomto období měli místní obyvatelé čas na interakci s potenciálními turisty. Znalost každodenních procesů života místních obyvatel je pro rozvoj udržitelného ruchu nesmírně důležitá, jelikož turismus a turisté s sebou vždy přináší změny, jež mohou mít kromě pozitivních také negativní efekty na destinaci, zároveň turismus vyžaduje od místních lidí určitou míru přizpůsobení se⁵⁷. Na druhou stranu v počátcích rozvoje místa jako turistické destinace sem míří spíše turisté –

⁵⁵ R1, R2, R3, R4, R5, R11, R14.

⁵⁶ Zde popsané každodenní činnosti, zejména pak ty spojené s kultivací plodin, jsou relevantní pouze pro období dešťů.

⁵⁷ Např. změna zažité rutiny, změna jídelníčku, naučení se jazyka pro komunikaci s turisty.

objevitel⁵⁸, které přitahují ještě neobjevené oblasti, místní kultura, jazyk a způsob života, a kteří mají zpravidla nízké nároky na turistickou infrastrukturu.

7.2.4.4 Vzdělávání

Dotazovaní⁵⁹ uvedli, že všechny jejich děti chodí nebo chodily⁶⁰ do školy a že si uvědomují důležitost moderního způsobu vzdělávání. Podle výpovědi jednoho respondenta se dříve do školy nechodilo a příslušníci kmene Sangu nevěděli nic o vzdělávání, dnes je tomu však jinak: *„Jejich cílem bylo jen uchovávat dobytek. Pro ně to byl výraz bohatství a zároveň to byla soutěž. Nepřemýšleli o vzdělání. (...) Výsledek byl takový, že když dobytek umřel, nemohli zajistit rodinu, byla to těžká léta. Dnes však víme, že vzdělávání je důležité, bavíme se o tom i mezi sebou. Ostatní kmeny se vzdělaly a nyní mají úspěšné lidi. I my Sangu podporujeme vzdělávání.“* (R5). Mezi motivy posílat děti do školy respondenti uvedli následující: vyhlídka lepší budoucnosti – možnost vybrat si zaměstnání a mít vyšší příjem, orientace v moderním světě, naučit se anglicky, vymanit se z chudoby. Někteří respondenti zároveň vyjádřili obavu, že s vyšším vzděláním jejich dětí stoupá také pravděpodobnost, že budou žít jinde než v Utengule/Usangu. Přesto všichni respondenti své děti podporovali v cestě za lepším životem, jelikož věřili, že se jejich děti pak o ně postarají, až budou staří.

Zjistit obecný postoj místních ke vzdělávání je důležitý i z pohledu potenciálního rozvoje udržitelného turismu v oblasti. Pozitivní přístup ke vzdělání moderního typu značí určitou ochotu místních měnit svůj život a přizpůsobovat se globálním společenským změnám.

7.2.4.5 Obecné procesy a řešení problémů v okrsku

Postavení místních tradičních leaderů⁶¹ je v harmonii s náboženskými představiteli i oficiálními zástupci politické moci, vzájemně se všichni respektují. Jak

⁵⁸ Tzv. alocentrici, kteří cestují většinou individuálně do vzdálených oblastí za účelem poznání ještě neobjeveného, své cesty si organizují sami a zpravidla jsou ve velmi blízkém kontaktu s místními obyvateli. (Pásková, 2009)

⁵⁹ R1, R2, R3, R4, R5, R7, R8, R9, R10, R14, R15.

⁶⁰ Někteří potomci respondentů již byli dospělí a své vzdělání již ukončili.

⁶¹ V tomto případě se jedná pouze o zástupce kmene Sangu, jelikož jsou původním etnikem v okrsku Utengule/Usangu. Náčelníci a další kmenové autority ostatních kmenů sídlí v původních oblastech

uvedl respondent R5, zástupci místní vlády⁶² s kmenovými vůdci udržují dobré vztahy, jelikož si uvědomují sílu, jakou jejich autorita pro místní obyvatelstvo má. V případě řešení problémů spojených se změnami klimatu se zástupci vlády podle respondenta dokonce chodí radit s tradičními vůdci a kmenovými léčiteli. Z tohoto zjištění vyplývá, že jakýkoliv případný projekt udržitelného turismu je třeba projednávat se všemi místními autoritami, nejen s místní vládou či jen s kmenovými vůdci.

System vlastnictví půdy zde funguje zvykově. Jak uvedl respondent R10, „člověk, který chce koupit nový pozemek, třeba zaslechne, že někdo pozemek prodává. Pak jdou společně za starostou, aby potvrdil prodej pozemku a domluvili se na obchodu. Starosta, jako vůdce, musí jít s těmi lidmi na pole a na vlastní oči vidět, komu pozemek patří. Pak mohou podepsat smlouvu o prodeji pozemku. Tak se zabrání tomu, aby někdo prodal pozemek někomu jiného“. Dále v oblasti existují vládní pozemky, které rovněž mohou být po diskuzi se zástupci vlády prodány obyvatelům okrsku. Získané peníze pak vláda může použít na rozvojové projekty v okrsku (R10). Respondent zároveň uvedl, že v oblasti stále existuje volná půda a to jak pro farmáře, tak pro pastevece. V případě uvažování o rozvoji udržitelného turismu v oblasti zde je možnost získání půdy, např. pro výstavbu potřebné infrastruktury a turistického zázemí.

Okrsek se v současnosti potýká s mnoha problémy. Výše již byly zmíněny problém meziročních výkyvů ve sklizni způsobený místními projevy globální změny klimatu a problém nedostatku kapitálu pro investice do rozvoje zemědělství nebo podnikání. Za další problémy ovlivňující každodenní život obyvatel okrsku respondenti⁶³ označili: nedostatek pitné a užitkové vody, absence přívodu elektřiny, nemoci a odliv mladých lidí za prací. Řešení těchto problémů a implementace rozvojových plánů leží na bedrech místní vlády, zejména pak na výboru pro rozvoj okrsku. Finance na konkrétní rozvojové projekty přichází buď od centrální vlády,

těchto kmenů. Např. pro kmen Hehe je tato oblast v okolí Iringy (R2), původní oblastí kmene Bena je oblast Njombe (R3).

⁶² Např. obecní zastupitelství (z angl. „village assembly“), výbor pro rozvoj okrsku, (z angl. „ward development committee“), okresní výbor (z angl. „district council“) (Baker et al., 2002).

⁶³ R10, R12, R14, R15.

nebo jsou získávány prostřednictvím jednorázových daní od obyvatel vesnice či celého okrsku (R12). Nedostatečnost základní infrastruktury (bezpečné zdroje pitné a užitkové vody, přívod elektřiny) a přítomnost tropických nemocí jsou obvykle výraznými překážkami v rozvoji udržitelného turismu.

7.2.4.6 Kmenové tradice, zvyky a jejich dodržování/vytrácení, role náboženství

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, mezi respondenty bylo 11 příslušníků kmene Sangu a 4 příslušníci jiných kmenů: Ndali, Bena, Hehe, Nyakyusa. Z patnácti respondentů byli pouze dva, kteří se hlásili k tradiční víře Sangu, z nichž jeden se vrátil k animismu v průběhu života. Šest respondentů se přihlásilo ke křesťanství, čtyři k islámu, u dvou respondentů toto nebylo zjištěno a jeden respondent uvedl, že nemá žádnou víru. Mezi kmenovou příslušností a náboženskou vírou nelze vysledovat žádnou korelaci, obyvatelé vyznávají různá náboženství bez ohledu na to, k jakému kmeni přísluší. Vztah mezi kmenovými tradicemi a náboženským vyznáním má charakter vzájemného doplňování, podle respondenta R5 *„záleží na tom, co se stalo. Křesťané i muslimové se chodí modlit, ale pokud se stane něco vážného, přijdou za náčelníkem Sangu nebo jeho místním zástupcem pro radu“*. Sám náčelník Sangu, který se považuje za hlavního uchovatele a podporovatele tradic kmene, je muslim, avšak zároveň v případě potřeby vykonává kmenové rituály.

Podle rozhovorů z druhé fáze výzkumu lze vyvodit, že příslušnost lidí k jednotlivým náboženstvím či kmenům není pro vzájemné vztahy důležitá. Respondent R8 se k tématu vyjádřil následovně: *„lidé vyznávají různá náboženství, je to mix. (...) Nikdo nemůže nikoho přemlouvat, aby byl něco jiného. Je to na volbě každého. (...) Je to jejich svoboda“*. Další tři respondenti zmínili, že v oblasti nejsou žádné konflikty mezi kmeny nebo příslušníky jednotlivých náboženství a všichni se vzájemně respektují. Někteří respondenti dokonce žijí v „kmenově-smíšených“ rodinách, příslušnost ke kmeni pak děti dědí po otci. Své náboženské vyznání může jednatel také během svého života změnit. Respondent R4 uvedl, že kdyby se stalo něco, co by se dotklo jeho vnitřních kmenových tradic, nebo by to bylo s nimi v rozporu, opustil by svou současnou víru a vrátil se k animismu. Zároveň se ale

vyjádřil, že islám i křesťanství jsou „lepší, protože v sobě odráží dnešní světové změny“.

Při pozorování každodenního života místních obyvatel nebylo možné postřehnout viditelné tradice, které by byly typické pro daný kmen, zejména pak pro kmen Sangu, na který byl výzkum kmenových tradic formou nestrukturovaných rozhovorů zaměřen. Šest respondentů odpovědělo, že nedodržují žádné kmenové tradice, ani nevlastní žádné předměty typické pro jejich kmen, dodržování kmenových tradic jim nepřišlo důležité. Důvody byly následující: život mimo původní území daného kmene, kmenové artefakty byly rozdány mezi sourozence, osobní rozhodnutí kmenové tradice nedodržovat⁶⁴. Další respondenti hodnotili vlastní dodržování tradic, podle toho, zda vlastnili tradiční předměty svého kmene⁶⁵. Pouze tři respondenti zmínili konkrétní rituály svého kmene. Respondent R6 uvedl, že vykonává speciální obřad po sklizni: „za obřad jsem zodpovědný já. Vše připravím a pozvu rodinu i ostatní Sangu, kteří žijí v okolí. Jsem zodpovědný za rituály, protože znám všechny své předky. Prosím bohy a předky o porozumění a radu a předkládám jim své problémy. Nemůžu uspět bez pozvání ostatních lidí, jíme společně jídlo a pijeme domácí pivo“. Navíc byla zmíněna jen jedna další tradice a tou byla pohostinnost příslušníků kmene Sangu vůči návštěvníkům a cizincům. Ve srovnání s běžně známými rituály a tradicemi např. kmene Masai, jehož příslušníci také žijí nedaleko Utengule/Usangu, má místní kulturní bohatství vycházející z tradic jednotlivých kmenů zanedbatelný význam pro potenciální turisty.

Na základě informací získaných z rozhovorů a vlastního pozorování autorky lze vyvodit, že místní lidé přestávají (nebo již přestali) žít tradičním životem zejména z důvodu všudypřítomné modernizace. „To je prostě změna světa. Pokud tento kmen zmizí ze světa, nevádí to. Je potřeba, aby bylo vše rovnocenné. Rovnocenný systém je lepší. Obávám se takové změny, ale není z toho úniku. Moderní je lepší. Například digitalizace je změna, která se nám líbí“ (R1). Další respondent uvedl, že

⁶⁴ „Předchozí tradiční systém (...) se sám rozhodl pro modernitu. Moderní systém přinesl rovnost, všichni jsou si nyní rovni. Proto mám rád moderní systém“ (R1).

⁶⁵ Nejčastěji zmiňované předměty typické pro kmen Sangu byly: třínohá dřevěná stolička, kopí a černá látka sloužící jako mužský oděv při rituálech. Jednotlivci pak zmínili také kikoi – pás pro uchycení tradiční látky, a hudební nástroj malimba (viz Příloha 5). (R4, R5, R6, R7, R8, R10)

prostředkem modernizace jsou také moderní náboženství – křesťanství a islám, která se do oblasti dostala v průběhu 20. století, a dále moderní technologie, jako jsou mobilní telefony, televize, internet, sociální sítě (R10).

Během nestrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování v druhé fázi výzkumu se ukázalo, že obyvatelé okrsku nijak zvlášť nedodrží kmenové tradice, někteří je ani neznají. Na druhou stranu devět respondentů uvedlo, že by byli rádi, kdyby se tradice jejich kmene zachovaly, sedm z nich se vyjádřilo, že by podniklo i konkrétní kroky pro oživení tradic svého kmene⁶⁶. Náboženství, kmenové tradice i každodenní život v pozvolné modernizaci zde fungují souběžně ve vzájemné harmonii. Kulturní bohatství místních obyvatel nelze omezit pouze na kmenové tradice. Právě naopak, do kulturního bohatství oblasti, které je jedním z možných primárních zdrojů cestovního ruchu v okrsku, lze zahrnout všechny aspekty současného života místních. Tento obrázek „typického moderního života na tanzanském venkově“ by mohl představovat primární zdroj cestovního ruchu v oblasti. Zjištěné skutečnosti potvrzují domněnku respondentů z první fáze výzkumu, že obyvatelstvo okrsku Utengule/Usangu své kmenové tradice v každodenním životě již spíše nedodrží.

Analýzou rozhovorů uskutečněných během této fáze výzkumu byly zjištěny výše zmíněné skutečnosti, jež byly využity při formulaci otázek strukturovaných rozhovorů pro třetí fázi výzkumu. Zároveň se ukázalo, že pro zodpovězení výzkumné otázky bude třeba formulovat doplňující výzkumné podotázky související s vnímáním turismu obyvateli okrsku.

7.2.5 Třetí fáze výzkumu – sběr dat

Třetí fáze výzkumu probíhala v období 12.–26. února 2014 z menší části ve městě Mbeya, z větší části v okrsku Utengule/Usangu. Na začátku této fáze výzkumu proběhla expertní konzultace s místními spolupracovníky Maendelea, stejnými, se

⁶⁶ Respondenti nejčastěji zmiňovali, že by znovu získali důležité artefakty typické pro kmen Sangu, aby je pak mohli předat svým dětem. Zároveň by vzdělávali své děti o tradicích Sangu, učili je jazyk Sangu a také tradiční písně. Náčelník kmene Sangu, jeho místní zástupce a jeden respondent sdělili, že o udržování a ožívování tradic diskutují také mezi sebou a vymýšlí strategie, jak tradice uchovat. (R15, R10, R7, R6, R5, R4, R8, R9, R2)

kterými byly v první fázi realizovány prvotní expertní rozhovory⁶⁷. Výstupem konzultace bylo rozdělení odpovědí u uzavřených otázek strukturovaných rozhovorů pro třetí fázi na ty, které odpovídají spíše tradičnímu způsobu života, a ty, které vypovídají o přizpůsobování se modernímu způsobu života⁶⁸. Dále byly zkonzultovány a upraveny autorkou vypracované struktury rozhovorů⁶⁹ pro třetí fázi výzkumu, jednotlivé otázky byly zároveň přeloženy do svahilštiny.

V této fázi výzkumu probíhaly strukturované rozhovory s otevřenými i uzavřenými otázkami zaměřené především na každodenní život obyvatel, dodržování tradic a cestovní ruch⁷⁰. Respondenti strukturovaných rozhovorů byli vybráni ve spolupráci s překladatelem. Jednalo se vždy o dospělé jedince, celkem bylo interview vykonáno s šestnácti osobami, z toho bylo sedm žen a devět mužů. Sedm rozhovorů bylo zaznamenáváno na diktafon a později přepisováno do psané podoby, celkem devět rozhovorů bylo zaznamenáváno přímo písemně.

Paralelně probíhaly také expertní rozhovory, jež měly rovněž předem stanovenou strukturu. Část otázek, které se týkaly turismu a primárních zdrojů cestovního ruchu, byla shodná⁷¹ s otázkami výše zmíněných strukturovaných rozhovorů, zbylé otázky pátraly po příležitostech a hrozbách ovlivňujících rozvoj okrsku Utengule/Usangu. Takové otázky byly zvoleny za účelem zjištění potenciálů a hrozeb také pro rozvoj udržitelného turismu v oblasti. Pro expertní rozhovory byli respondenti vybíráni na základě konzultace s překladatelem a jednalo se vždy o osoby specifické svým povoláním či postavením v okrsku. Mezi respondenty byli například okrskový výkonný úředník⁷², učitel v ZŠ s vysokoškolským vzděláním,

⁶⁷ Konzultace proběhla pouze se dvěma z nich a to s respondenty P1 a P2.

⁶⁸ Viz Tabulka 4, str. 73.

⁶⁹ Viz Přílohy 1 a 2.

⁷⁰ Konkrétně na porozumění tomuto pojmu, na přístup místních lidí k turistům a na primární zdroje cestovního ruchu v oblasti.

⁷¹ Na otázky týkající se přímo turismu tedy odpovědělo celkem dvacet respondentů, z toho pět žen a patnáct mužů. Pět respondentů (S9, S13, S14, S15, S1) se k otázkám nevyjádřilo.

⁷² Přeloženo z anglického „ward executive officer“ (WEO). Postavení tohoto úředníka je v Tanzanii podobné, jako u obecního výkonného úředníka (z angl. „village executive officer“), jeho pravomoci se však týkají celého okrsku a WEO je nadřazeným obecních výkonných úředníků jednotlivých vesnic. Jedná se již o placenou pozici, zastává post tajemníka výboru pro rozvoj okrsku (z angl. „ward development council“) a má výkonnou moc, kterou uplatňuje zejména při výběru daní a dalších příjmů a také při kontrole dodržování zákonů a pořádku v okrsku (Baker et al., 2002).

starostka vesnice, předseda výboru pro rozvoj okrsku⁷³, podnikatel nebo katechista. Všechny expertní rozhovory byly předem domluvené, celkem jich bylo vykonáno devět, z toho osm respondentů tvořili muži a jedna respondentka byla žena. Rozhovory probíhaly vždy za účasti překladatele, jelikož většina z nich probíhala ve svahilštině. Pouze dva rozhovory proběhly přímo v angličtině. Všechny rozhovory byly zaznamenány na diktafon a později přepsány do písemné podoby.

Během této fáze výzkumu probíhalo také autorčino zúčastněné pozorování zaměřené především na sledování každodenní rutiny obyvatelstva a místních tradic, dále na hledání dalších možných primárních zdrojů cestovního ruchu a v neposlední řadě na utvoření si celkového obrázku o okrsku ve vztahu k potenciálnímu rozvoji udržitelného turismu.

7.2.6 Třetí fáze výzkumu - analýza dat

Analýza dat v této fázi výzkumu je rozdělena podle jednotlivých výzkumných podotázek. Odpovědi jsou shrnutím získaných informací ze strukturovaných rozhovorů, z expertních strukturovaných rozhovorů a vlastního zúčastněného pozorování autorky.

7.2.6.1 Má okrsek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?

Jako hlavní potenciální primární zdroj cestovního ruchu v oblasti bylo na začátku výzkumu definováno kulturní bohatství oblasti, ať už z pohledu kmenových tradic nebo dnešního způsobu každodenního života. Za účelem zjištění názorů místních obyvatel na tuto otázku se autorka se rozhodla ptát přímo místních obyvatel na to, co by zde podle nich mohlo být pro turisty atraktivní. Tabulka níže zahrnuje výčet odpovědí s jejich četností.

⁷³ Výbor pro rozvoj okrsku je hlavním orgánem zajišťujícím kontakt mezi okresním výborem (z angl. „district council“) a obecním zastupitelstvem (z angl. „village assembly“). Hlavními úkoly výboru je koordinace rozvojových iniciativ a zabezpečení sociálních služeb v okrsku. Jeho předseda je také členem okresního výboru (Baker et al., 2002).

Tabulka 3: Četnost odpovědí na otázku: „Co by mohlo turisty přilákat do tohoto okrsku?“ (seřazeno podle četnosti)

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Bílý dům kmene Sangu ⁷⁴ .	10
Národní přírodní rezervace Ruaha ⁷⁵ .	6
Kulturní tradice – tance, bubnování a další tradice ⁷⁶ .	5
Bezpečné a klidné prostředí, mírumilovná oblast.	4
Místní způsob života.	4
Místní atraktivní krajina – kopce, řeky, pole, lesy...	3
Velký trh v Utengule probíhající každé dva týdny.	2
Kmeny, které udržují své tradice: Masai, Sukuma ⁷⁷ .	1
Vstřícnost a pohostinnost místních lidí.	1
Žádné kulturní tradice zde nejsou.	1

Podle autorky (vycházejí z vlastního zúčastněného pozorování) patří mezi hlavní primární zdroje cestovního ruchu v oblasti způsob každodenního života obyvatel okrsku, který ve své současné podobě reflektuje střet místních tradic s modernizací. Způsob každodenního života místních obyvatel lze rozdělit na jednotlivé konkrétnější kategorie: místní gastronomie, zvyky stolování, rozdělení rolí v rodině, práce v zemědělství (pěstování i chov), domácí práce, rukodělná výroba, oslavy a rituály, hudba a tanec (tradiční i moderní), způsob oblékání, obchod a místní trh. Pro zahraniční turisty by právě kontakt s realitou „africké vesnice“ bez umělého přikrašlování mizejících tradic mohl být důvodem pro navštívení této oblasti. Toto tvrzení by ale bylo třeba ověřit v dalším navazujícím výzkumu.

7.2.6.2 Co konkrétně můžou okrsek a místní obyvatelé turistům nabídnout?

Obsahově tak byla tato otázka mířena praktičtěji na konkrétní infrastrukturu či relevantní služby⁷⁸, jež by potenciální turisté mohli v okrsku využívat a také na

⁷⁴ Viz Příloha 5.

⁷⁵ NPR Ruaha se nachází severně od okrsku Utengule/Usangu a z okrsku tam vede pouze nekvalitní nepevněná cesta, která bývá v době období dešťů často nesjízdná. (R10)

⁷⁶ Nebylo respondenty dále specifikováno.

⁷⁷ Kmen Masajů žije nedaleko okrsku Utengule/Usangu směrem na sever (R10), se kmenem Sukuma se autorka osobně potkala jedno odpoledne, kdy pro ni připravili představení některých svých tradičních předmětů, písní a tanců. V každodenním životě však tradiční oděvy svého kmene nenosí, ani nedodržují další kmenové tradice. Fotografie kmene Sukuma viz Příloha 5.

⁷⁸ Tzv. sekundární zdroje cestovního ruchu, zpravidla sem patří turistická infrastruktura, služby, případně další atrakce, které vznikly druhotně na základě rozvoje cestovního ruchu, aby uspokojily další poptávku turistů (Pásková, 2009).

popis primárního zdroje cestovního ruchu v oblasti – způsob každodenního života místních obyvatel. Ten byl do jisté míry již popsán v kap. 7.2.4 Druhá fáze – analýza dat.

Patnáct respondentů se vyjádřilo, že by byli ochotni turisty pozvat k sobě do vlastního domu, tři respondenti uvedli, že dokonce mají speciální pokoje pro návštěvy. Motivy jednotlivců pozvat turisty do domácnosti byly následující: 1. ukázat návštěvníkům místní způsob každodenního života, 2. seznámit se a vyměnit si názory a zkušenosti, 3. přivydělat si peníze⁷⁹. Další možností ubytování by byly penziony, které se nachází ve vesnici Utengule (E5).

Stravování turistů by podle respondentů bylo možné buď v jednotlivých restauracích a bistrech, které se ve vesnicích nacházejí, nebo přímo v domovech respondentů: „*Můžeme jim připravit ugali i maso, cokoliv z našeho tradičního jídla. Chci, aby turisté poznali, jak zde žijeme*“ (E8).

V okrsku existuje několik místních trhů, kde by potenciální turisté mohli nakoupit místní potraviny. Běžně však na těchto trzích kromě tradičních afrických látek nelze najít suvenýry, není zde nikdo, kdo by je kupoval. Kromě potravin se na trhu objevují také spotřební výrobky z dovozu.

Jelikož do této oblasti turisté prakticky nejezdí, není zde vybudovaná žádná turistická infrastruktura. Pro rozvoj turistické infrastruktury zde však jisté potenciály jsou, zejí zejména ve vlastní iniciativě místních obyvatel a jejich schopnosti reagovat na potenciální příliv turistů v možné budoucnosti.

7.2.6.3 Dodržují obyvatelé okrsku tradice svého kmene v každodenním životě?

Na počátku třetí fáze bylo společně s místními konzultanty stanoveno, které odpovědi uzavřených otázek strukturovaných rozhovorů reflektují moderní způsob života a které znamenají spíš tradiční způsob života. Dále byly v rozhovorech

⁷⁹ Pouze jeden respondent explicitně uvedl, že by pokoj návštěvníkům pronajal, nicméně další respondenti se vyjádřili, že jedním s přínosů turismu je příliv peněz, které zde turisté utratí za služby a nákupy. Autorka tak do výčtu zařadila také tuto možnost.

zařazeny otázky zabývající se přímo dodržováním tradic v každodenním životě. Analýza výsledků je provedena dále v této kapitole.

Tabulka 4: Rozdělení odpovědí respondentů strukturovaných rozhovorů

TRADIČNÍ ZPŮSOB ŽIVOTA	ČETNOST	MODERNÍ ZPŮSOB ŽIVOTA	ČETNOST
2D: Na čem vaříte?			
A) Palivové dříví.	15	C) Plynový vaříč.	1
B) Dřevěné uhlí.	3	D) Kerosinový vaříč.	1
2F: Jaké typy hrnců používáte?			
B) Keramické.	0	A) Kovové.	4
	0	C) Obojí.	10
3A: Jak ve vaší rodině probíhají rozhodovací procesy?			
A) Rozhoduje pouze muž.	0	B) Muž diskutuje o řešeních se ženou.	6
		C) Řešení jsou diskutována společně v celé rodině i s dětmi.	9
3B: Kdo je zodpovědný za finance rodiny?			
A) Muž.	1	B) Žena.	6
		C) Muž i žena.	8
4A: Chodí/chodily všechny Vaše děti do školy?			
B) Ne.	0	A) Ano.	15
5A: V případě onemocnění Vás nebo někoho ve Vaší rodině, kde vyhledáte zdravotnickou pomoc?			
D) U přírodního léčitele.	0	A) V nemocnici.	15
		B) V dispenzáři.	15
		C) V lékárně.	3
6B: Jaký nástroj používáte k orbě?			
A) Motyku.	6	C) Dvoukolový traktor.	6
B) Pluh zapřažený za dobytek.	11	D) Traktor.	1
6C: Jaký druh osiva rýže používáte?			
A) Tradiční.	14	B) Vyšlechtěné.	0
		C) Obojí.	1
6C: Jaký druh osiva kukuřice používáte?			
A) Tradiční.	7	B) Vyšlechtěné.	6
		C) Obojí.	2
6D: Jaký druh hnojiva používáte?			
C) Žádné.	12	A) Místní přírodní hnojiva.	3
		B) Umělá hnojiva.	1
6E: Jakým způsobem zavlažujete svá rýžová pole?			
B) Spoléhám pouze na déšť.	0	A) Vodními kanály.	14
7B: Převažujete vodu před pitím?			
B) Ne.	7	A) Ano.	8

Na první pohled se může zdát, že některé činnosti a zvyky místních obyvatel (např. kultivace pole, druh užívaného osiva nebo paliva na vaření) vycházejí z tradičního způsobu života. Tento předpoklad je mylný, jelikož hlavními důvody, proč lidé v těchto oblastech využívají „tradiční“ prostředky, je jejich finanční a prostorová dostupnost. Oblast se dlouhodobě potýká s chudobou, která je patrná v každodenním životě obyvatel. Pro zhodnocení míry dodržování tradic je třeba se zaměřit na otázky zkoumající chování obyvatel. Fakta, že všichni respondenti v případě nemoci hledají řešení u moderní medicíny a do rozhodovacích procesů v rodině jsou zapojeny i ženy, případně děti, jsou jasným důkazem slábnutí tradičních systémů.

O vytrácení místních kmenových tradic svědčí také další odpovědi respondentů. Na otázku, zde dodržují tradice svého kmene v každodenním životě, odpovědělo dvanáct respondentů záporně, pouze čtyři respondenti odpověděli kladně. Všichni čtyři respondenti pak při vyjmenovávání tradic zmínili především tradiční předměty⁸⁰ nebo tradiční pokrmy⁸¹, pouze jeden respondent popsal určitý způsob chování: *„Každé ráno si obleču tradiční oděv – látku a kikoi, vezmu si do ruky kopí, sednu si před dům na židli a pozoruji okolí. Kdo prochází kolem, mě pozdraví. Ví, že jsem Sangu“* (S3). Některé tradice kmene Sangu se odehrávají pouze jednou za delší časové období, dva respondenti se zmínili, že se setkávají společně s náčelníkem jednou za rok před obdobím dešťů, kdy diskutují a připravují se na nadcházející rok, jeden respondent pak vypověděl, že některé roky společně oslavují Nový rok⁸².

Tři čtvrtiny respondentů odpovědělo, že oni sami již žádné kmenové tradice nedodržují, přitom celkem devět dotazovaných se vyjádřilo, že ostatní obyvatelé okrsku tradice určitě dodržují, zejména lidé vyššího věku a pak příslušníci kmene Masai nebo Sukuma. Na otázku, zda si přejí zachování tradic, odpovědělo jedenáct respondentů kladně, přičemž by se o zachování tradic pokusili především skrze

⁸⁰ Například: kikoi, kopí, třínohá židle, tradiční látka. Kromě kopí, které bylo typické pro kmen Sangu, byly ostatní předměty používané mnoha kmeny. Dále se kmeny mezi sebou většinou lišily barvou a texturou tradiční látky. (S2, S3)

⁸¹ Kupříkladu „mlenda“, což je typický pokrm Sangu, připravuje se z jednoho druhu rostliny a jsou to v podstatě dušené listy. (S11)

⁸² Při takové oslavě zapaluje náčelník kmene oheň pouze pomocí tření. Záleží prý velmi na schopnostech náčelníka, zda se oheň povede zapálit. (S11)

předávání kmenového jazyka svým dětem a vzájemné scházení a debatování o budoucnosti kmenových tradic. Respondenti se o opatřeních pro zachování vlastních tradic vyjadřovali vesměs v budoucím čase, z toho plyne, že se dodržováním svých tradic v současnosti příliš nezabývají. Vytrácení kmenových tradic bylo a je podle respondentů⁸³ způsobeno následujícími procesy:

- Nedostatečná znalost tradic (mezi mládeží i dospělou populací),
- Promíchání a sjednocení kmenů v minulosti,
- Misionářství a šíření moderních náboženství⁸⁴,
- Moderní systém vzdělávání,
- Modernizace, digitalizace⁸⁵.

7.2.6.4 Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?

Rozlišení mezi pojmem turismus a turista nebylo pro respondenty jednoduché, všichni dotázaní tyto pojmy zaměňovali. Pět respondentů se k otázce turismu nevyjádřilo z vlastních časových důvodů⁸⁶, dalších pět respondentů⁸⁷ odpovědělo, že o turismu nikdy neslyšelo a tedy neví, co pojem znamená. Zbylí respondenti⁸⁸ se o turistech vyjadřovali jako lidech, kteří přichází odjinud, ze zahraničí, za účelem navštívit je, vidět místní krásy nebo se naučit nové věci. Tři respondenti zmínili, že oni také mohou být turisty, pokud budou cestovat na jiná místa (ve své zemi či v zahraničí) za účelem poznání.

Jeden dotazovaný řekl, že v Utengule/Usangu není žádný turismus: „*tohle se děje většinou jinde než tady. V Utengule nemáme žádný turismus. Lidé jezdí jinam*“ (E6). I přes sporadický kontakt místních s turisty se celkem čtrnáct dotázaných⁸⁹ vyjádřilo,

⁸³ S2, S3, S4.

⁸⁴ „*Na vině je náboženství. Problémem jsou vždy misionáři, kteří ničí místní tradice. Nikdy o tom s námi nediskutovali. Prostě násilně přinesli nová náboženství*“ (S4).

⁸⁵ „*Mizí, protože rodiče neučí své děti tradice, sami je nedodrží. Někdy od nich děti dokonce zrazují. Může za to modernizace a digitalizace světa, počítače a mobilní telefony. Dnes je celý svět na jednom místě. Lidé se radši zabývají internetem než tradicemi*“ (S9).

⁸⁶ S9, S13, S14, S15, S16.

⁸⁷ E4, S1, S4, S10, S12.

⁸⁸ E1, E2, E3, E5, E6, E7, E8, E9, S2, S3, S5, S6, S7, S8, S11.

⁸⁹ E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, S1, S2, S3, S5, S6, S8, S11.

že by si přáli, aby turisté do jejich okrsku jezdili. Jeden respondent se dokonce vyjádřil, že turismus je „základ rozvoje budoucnosti“ (S11).

Během výzkumné stáže se autorka nesešla s žádnými turisty v oblasti, pouze s jinými zahraničními dobrovolníky, kteří v okrsku pracovali na různých projektech. Během rozhovorů si autorka všimla, že mnoho respondentů při popisování přínosů cestovního ruchu pro jejich okrsek (viz níže) vnímá zahraniční dobrovolníky také jako turisty: „Turisté sem přijedou a vidí, jak tady žijeme, pak se vrátí a pomůžou nám. Například Ondřej – udělal zde výzkum, pak se vrátil a postavil nám tady školku“ (E7). Toto může být způsobeno tím, že pracovníci a dobrovolníci zahraničních organizací jsou zpravidla jedinými cizinci, se kterými se místní obyvatelstvo setkává.

Pochopení turismu se mezi obyvateli značně liší, někteří mají poměrně jasnou představu, co turismus je, jiní o něm nikdy neslyšeli. Tento stav není překážkou pro rozvoj turismu, nicméně je třeba k této informaci přihlížet při potenciálním rozvoji projektu udržitelného turismu.

7.2.6.5 Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?

Níže jsou shrnuty možné pozitivní a negativní efekty, které by podle respondentů mohl mít potenciální cestovní ruch v oblasti na jejich každodenní život (viz Tab. č. 5). Respondenti zmiňovali mnohem více pozitivních efektů než negativních, deset dotazovaných řeklo, že žádné negativní efekty turismu neexistují⁹⁰.

Tabulka 5: Pozitivní a negativní efekty turismu na život místních obyvatel dle jejich vlastního názoru (seřazeno dle četnosti odpovědi)

POZITIVNÍ EFEKTY:	ČETNOST
Rozvoj konkrétních projektů na pomoc místním.	10
Vzájemné učení, sdílení a vznik přátelství.	9
Příliv peněz do státního rozpočtu skrze poplatky za víza a daně.	9
Příliv peněz do oblasti, přímý profit místních obyvatel ⁹¹ .	8

⁹⁰ E5, E8, E9, E7, S2, S3, S6, S7, S8, S11.

⁹¹ Skrze útraty turistů si mohou místní lidé přivydělat, diverzifikovat zdroje svých příjmů a investovat peníze do svého rozvoje, např. nakoupit dobytek, lepší zemědělské náčiní, apod. (E6)

Přínos inspirace pro vlastní rozvoj, změna myšlení.	6
Propagace regionu Utengule/Usangu v zemi původu turisty.	1
NEGATIVNÍ EFEKTY:	
Přejímání některých zvyků od turistů, např. oblékání.	8
Zahraniční turista způsobí těhotenství místní ženy. ⁹²	4

Při rozhovorech se autorka explicitně zaměřila i na možné dopady cestovního ruchu na místní kmenové tradice. Čtyři respondenti⁹³ přímo odpověděli, že žádné takové dopady na tradice nejsou možné: „*je tady docela velký rozdíl mezi naším prostředím a tím, odkud turisté pochází, ale oni sem přichází jen na krátkou dobu. Museli by zde být déle, aby se něco změnilo. Navíc turisté neumí svahilsky a my zas neumíme jiný jazyk, není možné, abychom se vzájemně ovlivnili a změnili*“ (E4). Jediné negativum spojené s dopady na místní tradice a kulturu, které dotazovaní zmínili, bylo přejímání zvyků turistů místními lidmi, zejména mladší částí populace. Podle některých byl toto problém pouze místních lidí⁹⁴, podle jiných měli i turisté podíl viny na procesu vytrácení tradic⁹⁵. Další respondent uvedl: „*pokud se turisté vhodně oblečou a respektují naše zvyky, tak zde není žádný negativní dopad na naše tradice*“ (S6). Lze říci, že místní obyvatelé mají jasnější představu o pozitivních efektech turismu než o jeho negativních dopadech.

7.3 Shrnutí výzkumu, zodpovězení výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka této případové studie zní: „*Má smysl v okrsku Utengule/Usangu rozvíjet udržitelný turismus?*“. Pomoci nalézt odpovědi na výzkumnou otázku měly stanovené podotázky výzkumu, jež byly rozebrány v předchozích kapitolách, zde je uvedeno shrnutí, které se snaží poskytnout odpověď na tuto hlavní výzkumnou otázku.

⁹² 4 respondenti uvedli, že se staly případy, kdy místní žena porodila dítě, které počala s cizincem. Problém byl ten, že takové dítě pak vyrůstalo bez otce, žena byla stigmatizována a měla mnohem nižší šanci najít jiného místního partnera, dítě bylo také diskriminováno, jelikož bylo míšenec.

⁹³ E3, E4, E9, S2.

⁹⁴ „*Turisté špatní nejsou, jen místní lidé. Pokud zapomenou na tradice a začnou tradice sami porušovat, není to chyba turistů*“ (E5).

⁹⁵ „*Podívej se na to, jak se oblékají mladí, ti už jsou tím dotčeni. Turisté určitě ovlivní způsob oblékání a turismus určitě pomáhá ničit tradiční systémy*“ (E2).

Podle Páskové (2009, s. 142-143) lze potenciál pro rozvoj turismu označit jako „*schopnost primárních zdrojů na území destinace přitahovat určitý objem návštěvnosti a podporovat určitý objem rozvoje cestovního ruchu na jejím území*“. Čím atraktivnější tedy jsou primární zdroje cestovního ruchu, tím vyšší je i potenciál rozvoje (udržitelného) turismu v dané oblasti. V destinaci musí existovat předpoklady⁹⁶ pro rozvoj turismu, které v sobě zahrnují jak vnitřní, tak vnější faktory potřebné k aktivaci potenciálu přilákat do oblasti turisty (Pásková, 2009).

Z globálního pohledu okrsek Utengule/Usangu postrádá klasické primární zdroje cestovního ruchu, které lákají nejvíce turistů⁹⁷. V kontextu Tanzanie mezi taková lákadla patří: významné a jedinečné přírodní bohatství (např. safari, jezera, vodopády, hory, apod.), tradiční kultura specifického kmene (např. Masai) či adrenalinové zážitky (např. potápění na pobřeží Zanzibaru). Primární zdroje cestovního ruchu okrsku Utengule/Usangu mají potenciál zaujmout spíše turisty-objevitele (viz výše), kteří cestují právě do ještě neobjevených či nepřliš rozvinutých turistických destinací. Tento typ turistů často také patří mezi ty odpovědné, jelikož jsou ve velmi blízkém kontaktu s místními lidmi, své peníze utrací na malých místních trzích, v malých podnicích vlastněných místními obyvateli a zároveň bývají vnímaví vůči místním kulturám i životnímu prostředí. Podle Páskové (2009, s. 115) je takové „*přijetí místního životního stylu ze strany návštěvníků (...) vlastně jednou z podmínek udržitelného rozvoje destinace*“.

Vzhledem k neexistenci turismu v okrsku, je téměř nemožné jasně říci, zda by se zde udržitelný turismus mohl vitálně rozvíjet a zároveň přispívat k rozvoji místních obyvatel i ochraně zdejšího životního prostředí. Při rozvíjení udržitelného turismu je však třeba dbát na vyvážený vztah mezi místní kulturou, životním prostředím, modernizačními procesy a turismem. Pokud tyto aspekty nejsou

⁹⁶ Je to „*souhrn přírodních a antropogenních aspektů daného území včetně jejich mnohoúrovňových a synergicky působících vazeb, které vytvářejí podmínky pro rozvoj a realizaci cestovního ruchu*“ (Pásková, 2009, s. 143).

⁹⁷ „*Přírodní a kulturní dědictví lidstva je bezesporu možné označit za nejvýznamnější primární zdroje cestovního ruchu (...). Za dědictví ve smyslu mezigeneračního celospolečenského odkazu je možné označit takové části přírodního a kulturně sociálního geografického prostředí, které jsou významné pro lidstvo a měly by být chráněny pro využívání budoucími generacemi. (...) Hlavní parametry dědictví z hlediska jeho turistické přitažlivosti, totiž autenticita, jedinečnost a originalita, z něj činí významný neobnovitelný zdroj rozvoje cestovního ruchu*“ (Pásková, 2009, s. 28).

v rovnováze, existuje vysoká pravděpodobnost negativních dopadů na destinaci. Tomuto se věnuje např. koncept únosné kapacity území, která vyjadřuje maximální míru zatížení destinace antropogenními vlivy způsobenými turismem (cestovním ruchem a jeho aktivitami), která nemá nevratné a nežádoucí účinky na destinaci (a to jak na přírodní, tak socio-kulturní prostředí). Jde o plánovací koncept, který napomáhá nalezení rovnováhy vztahu rozvoje cestovního ruchu a zachování či zlepšení kvality přírodního i socio-kulturního prostředí destinace (Pásková, 2009).

Níže jsou uvedeny jisté potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v okrsku. Shrnutí potenciálů vychází ze zjištění výzkumu a z rešerše odborných zdrojů. Mezi potenciály pro rozvoj udržitelného turismu v oblasti patří:

- Kulturní bohatství oblasti⁹⁸
- Přírodní bohatství oblasti⁹⁹ a odpočinkový charakter oblasti
- Blízkost mezinárodního letiště a hlavní silniční i železniční trasy Zambie – Dar-es-Salaam (místo je tedy relativně dobře dostupné)
- Pracovitost a podnikavost místních obyvatel
- Bezpečnost v oblasti
- Dlouhodobá přítomnost zahraničních organizací¹⁰⁰
- Popularita Tanzanie jako cílové destinace

V případě, že by se v okrsku začal udržitelný turismus rozvíjet, je třeba myslet na všechny možné efekty turismu na všechny strany zapojené do cestovního ruchu. Dále je třeba mít na paměti možné překážky rozvoje udržitelného cestovního ruchu v oblasti. Mezi ty patří:

- Jazyková bariéra¹⁰¹

⁹⁸ Ve smyslu každodenního stylu života místních obyvatel doplněného o některé místní tradice (které však již nejsou příliš silné).

⁹⁹ Ve smyslu venkovského „genia loci“ místa. V okrsku se totiž nenachází žádné přírodní rezervace nebo specifické přírodní úkazy.

¹⁰⁰ Tyto zde mají vytvořenou jistou partnerskou síť, na které by bylo možno začít stavět při budování turistické infrastruktury v oblasti. Zároveň mají organizace svou základnu v zahraničí, kde by mohla probíhat propagace okrsku jakožto turistické destinace.

¹⁰¹ Místní obyvatelé většinou mluví pouze svahilsky nebo svým kmenovým jazykem. Respondenti E1, S8 a S11 uvedli, že by se začali učit anglicky, aby se mohli dorozumět s příchozími turisty. Turisté zase naopak svahilsky většinou neumí, vzniká zde tak jazyková bariéra.

- Chudoba a nedostatek kapitálu
- Nedostatečná infrastruktura¹⁰²
- Nemoci¹⁰³
- Nedostatek zdrojů¹⁰⁴
- Neznámost okrsku mimo region/zemi

Udržitelný cestovní ruch by měl zajisté mnoho efektů na místní obyvatelstvo i faunu a flóru. Efekty lze rozdělit na přímé, nepřímé a odvozené (Vellas, 2011) a mohou mít pozitivní či negativní charakter. Možné pozitivní efekty udržitelného turismu na okresek Utengule/Usangu byly shrnuty na základě výsledků výzkumu a obohaceny o poznatky Páskové (2009):

- Diverzifikace příjmů místních obyvatel
- Zvýšení příjmů obyvatel, růst zaměstnanosti a vymanění se z chudoby
- Rozvoj vzájemné tolerance a respektu (mezi místními obyvateli a turisty)
- Podpora komunitního uspořádání v okrsku
- Zlepšení a nová výstavba místní infrastruktury
- Příliv nového typu služeb
- Příliv investic do oblasti
- Podpora upadajících tradic, růst kulturní identity obyvatel
- Působení proti ekonomické marginalizaci a vylidňování venkova
- Růst úrovně a intenzity ochrany krajiny a péče o ni

Stejně jako pozitivní efekty byly shrnuty také možné negativní efekty a rizika spojené s rozvojem udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu:

- Posílení sociální nerovnosti nerovným přístupem k financím plynoucím z turismu

¹⁰² Zejména pak absence přívodu elektřiny, nedostatečný mobilní signál, špatný stav silničních komunikací. (E2, E3, E4, E7, E8)

¹⁰³ V oblasti se vyskytují následující nemoci: malárie, TBC, HIV/AIDS, břišní tyfus. (E7)

¹⁰⁴ Celkově populace v okrsku roste, podle respondentů R10, R12, E1, E2 a E4 je růst značný a tlak na místní zdroje se také neustále zvyšuje. Přitom zásobování užitkovou a pitnou vodou je již teď nedostatečné, mnoho farmářů se také potýká s nedostatkem jídla v průběhu roku. Jistý podíl na současné situaci mají také místní projevy globální změny klimatu.

- Ztráta autentičnosti oblasti, přizpůsobení se potřebám turismu
- Akulturace a přejímání zvyků turistů místním obyvatelstvem
- Demonstrační efekt místních tradic
- Turistifikace (převážení komerčního hlediska nad kulturní identitou)
- Vznik turistické infrastruktury, která není dostupná místním lidem

Při rozhodování, zda má v okrsku smysl rozvíjet udržitelný turismus je třeba myslet na všechna výše uvedená fakta. Primární zdroje destinace nejsou v porovnání s jinými oblastmi Tanzanie v současnosti nijak zásadní. Aby se zde kontrolovaně a řízeně rozvíjel udržitelný turismus, bylo by třeba do jeho rozvoje investovat značnou dávku energie, času i financí. Potenciály pro rozvoj zde však existují a rozvoj udržitelného turismu v oblasti je podle autorky možný.

7.4 Validita a limity výzkumu

Vznik a výsledky diplomové práce provázela řada překážek, se kterými se pojí i její limity a případné nedostatky. Tuto kapitolu by tak autorka chtěla věnovat slabinám práce a možnostem, jak by bylo možné je překonat.

První oblastí, které autorka věnuje pozornost, je praktická část práce, respektive zvolená výzkumná otázka a její podotázky. Jejich koncepce vycházela ze zadání diplomové práce, znalostí o tématu udržitelného rozvoje získaných rešerší literatury i konzultací s odborníky. S ohledem na zadání práce bylo potřeba mít na paměti dvě roviny: 1. konfrontace výsledků výzkumu o potenciálech udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu s vědeckými poznatky a principy udržitelného turismu z teoretické části, 2. možné využití výstupů práce neziskovou organizací Maendeleo. Druhá rovina tak směřovala spíše ke konkrétním řešením pro praxi a práci v terénu. Přestože se autorka pokusila oběma sledovaným oblastem věnovat rovnoměrně, je možné, že v případě důrazu pouze na jednu linii výzkumu by bylo dosaženo výsledků s vyšší vypovídací hodnotou.

Druhou oblastí, u většiny výzkumů velmi ošemetnou, je volba metod pro sběr a analýzu dat. Výběr metod byl zvolen jak s ohledem na naplnění výzkumných otázek, tak na časové a logistické možnosti práce v terénu. Autorka založila výběr metod na jí zvoleném postupu práce. Tím bylo, pokud možno, oprostít se na úvod od možných

subjektivních představ, předsudků a očekávání autorky, které by mohly negativně ovlivnit výzkum. Snahou tak bylo začít získávat informace takříkajíc od nuly, přímo na místě. Postup práce byl rozdělen do tří postupně budovaných fází, od získání základních informací o oblasti a životě v ní ve spolupráci s několika místními odborníky, až po detailní strukturované rozhovory se skupinou obyvatel okrsku Utengule/Usangu. K tomu měli napomoci i zvolené metody. Z průběhu práce v terénu vyplynulo, že i když je postup logický, metody z hlediska časové náročnosti komplikují možnosti získat větší množství dat.

Dalším úskalím byla interpretace pokládaných otázek. Výzkum autorka prováděla ve zcela odlišném kulturním prostředí, než jaké je v České republice. Většina dotazovaných lidí neovládala angličtinu a neabsolvovala vzdělávací systém podobný tomu českému, takže jejich porozumění tématu a otázkám mohlo být zkreslené. Přes veškerou snahu autorky tak mohlo při sběru dat, jejich následné interpretaci a analýze dojít k jejich znehodnocení, na které mohl mít vliv zejména pohled výzkumného pracovníka ovlivněného Západními vzorci myšlení. Disman (1993, s. 332) toto nazývá úskalím etnocentrismu, problémem je „*interpretace jiných kultur v pojmech naší vlastní kultury*“. Z výše uvedeného také vyplývá, že k obdobné situaci mohlo dojít ve vztahu respondent – překladatel – výzkumnice. Specifickým problémem při tlumočení otázek bylo neporozumění danému pojmu, tato situace nastala konkrétně u pojmů „tradice“ a „turismus“, což byly zároveň jedny z nejdůležitějších pojmů celého výzkumu. Jak píše Disman (1993), překážky vzájemného porozumění jsou skryty v gramatice, slovníku či kulturním kontextu, pro danou situaci jistě platily druhé dvě překážky.

Zároveň autorka díky koncepci výzkumu do fází už v úvodu zjistila, jaká je úroveň obeznámení místních lidí s tématem udržitelného turismu a tedy, jakým způsobem je možné otázky formulovat. To ale samozřejmě nastavuje limity v množství a kvalitě informací, které bylo možné získat. Ostatně i Disman se vyjadřuje k problému transformace informací. Zkoumaná osoba musí otázce správně porozumět, v ideálním případě by jí měla porozumět stejně, jako jí rozumí výzkumník (Disman 1993).

Přesto se v praxi a při analýze dat ukázalo, že ne všechny otázky strukturovaných i nestrukturovaných rozhovorů vedou k zodpovězení výzkumných

podotázek, případně poskytují hůře interpretovatelné odpovědi. Příkladem je otázka na počet obyvatel domu, která v komunitě, kde není neobvyklé mnohoženství, neumožňuje zjistit, kolik dospělých rodičů v domě žije.

Jednou z nejdůležitějších otázek při práci s cílovou skupinou bylo, jak vnímají účely rozhovorů a roli samotné autorky práce. Přestože byl každý dotazovaný o záměrech a principu výzkumu autorkou na úvod informován, bylo takřka nemožné změnit pohled místních obyvatel na autorku práce jakožto na dobrovolnici organizace Maendeleo. Z tohoto jejich mylného předpokladu pak mohlo snadno docházet k situacím, kdy např. své odpovědi formulovali tak, aby naplnili domnělé očekávání výzkumnice, a tím případně zajistili uvažovanou výhodu pro sebe či komunitu při další spolupráci na budoucích konkrétních projektech organizace Maendeleo. *„Zkoumané osoby mají přirozenou tendenci ukázat se v odpovědích v co nejlepším světle. V případě rozhovoru k tomu přistupuje ještě nový faktor vyvolaný osobou tazatele; respondent může volit odpovědi tak, aby udělal co nejlepší dojem na konkrétní osobu, tazatele“* (Disman 1993, s. 133). *„Tomuto zkreslení, nazývanému v anglické literatuře „interviewer bias“ je obtížné předejít. Není vyvoláno jenom tím, jaký tazatel je, nejen tím, jak se chová, ale hlavně tím, jak je respondentem vnímán“* (Disman 1993, s. 134). Vzpomeňme také v této souvislosti Dismanův tzv. efekt záhlaví, *„to jest zkreslující efekt představy zkoumaných osob o instituci, která výzkum pořádá, nebo se kterou respondent daný výzkum asociuje“* (Disman 1993, s. 134).

V případě výběru cílové skupiny mohl mít na kvalitu výzkumu vliv fakt, že konkrétní respondenti byli vybíráni po konzultaci překladatelem. V tomto směru autorka respektovala jak doporučení překladatele, tak to, aby byl vzorek respondentů alespoň do určité míry náhodný.

Zajímavým aspektem výzkumu byla také skutečnost, že v okrsku kromě organizace Maendeleo implementuje své projekty další česká nezisková organizace a také kanadská dobrovolnice. Je možné, že je v okrsku podobných zahraničních projektů více, přičemž všechny se určitým způsobem zaměřují na rozvoj okrsku. Jak bylo zmíněno v kapitole „7.2.6.4 Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?“, několik respondentů považovalo zahraniční dobrovolníky za turisty. Blíže nespécifikovaný počet

obyvatel tak do značné míry vnímá projekty rozvojové spolupráce jako pozitivní efekt cestovního ruchu. To mohlo mít vliv i na jejich vesměs pozitivní vyjadřování se o turismu jako takovém.

Do budoucna by autorka navrhovala zvolit jednodušší strukturu práce umožňující intenzivnější sběr dat a také možnost výběru ze širší škály metod. V oblasti komunikace a sběru dat v cizím kulturním prostředí autorka může jen potvrdit, že pro každý výzkum je potřeba klást velký důraz na teoretickou i praktickou přípravu před prací v terénu. Ta může spočívat např. v práci s testovací skupinou zahraničních respondentů žijících v České republice. Výběr konkrétních respondentů by bylo do budoucna vhodné podrobit detailnější teoretické přípravě, která by v praxi umožnila nezávislý náhodný sběr dat.

8 Doporučení pro organizaci OS Maendeleo

Tato kapitola obsahuje konkrétní doporučení pro organizaci Maendeleo v tématu potenciálního rozvoje udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu, kde Maendeleo dlouhodobě působí.

Z hlediska životního cyklu¹⁰⁵ turistické destinace se okrsek Utengule/Usangu nachází ve fázi objevení, (udržitelný) cestovní ruch není v oblasti nijak koncepčně rozvíjen. Vycházeje ze závěrů a zhodnocení případové studie zde však určitý potenciál pro rozvoj udržitelného turismu existuje.

Vzhledem k charakteru destinace a jejím současným primárním zdrojům cestovního ruchu nelze předpokládat, že by sem v budoucnu jezdil velký počet turistů. Spíše naopak, cílovou skupinu turistů, které by návštěva okrsku mohla lákat, jsou turisté-objevitelé, jejich charakteristika již byla zmíněna v předešlých kapitolách. Tito tvoří poměrně úzkou skupinu, avšak ne zanedbatelnou. Okrsek má tedy potenciál pro rozvoj individuálně provozovaného cestovního ruchu (Pásková,

¹⁰⁵ Fáze životního cyklu destinace podle Butlerova modelu (in Pásková, 2009): objevení destinace, vtažení místních obyvatel do procesu rozvoje cestovního ruchu, rozvoj (růst) cestovního ruchu, konsolidace, stagnace, post-stagnace (zde pak přichází různé alternativy vývoje: omlazení, adaptace, stabilizace, pokles, úpadek).

2009). Z pohledu rozvoje udržitelného turismu se pak v tomto případě jedná o rozvoj tzv. měkkého cestovního ruchu, který je „*souborem dlouhodobě zaměřených aktivit charakterizovaných zejména individuální návštěvností destinace a jejím převážně endogenním rozvojem*“ (Pásková, 2009, s. 72). Destinační vývoj je pomalejší, ekonomický růst pozvolnější a celý systém je zároveň stabilnější. Místní obyvatelstvo je v tomto případě významně zapojeno do udržitelného turismu (i do plánování a řízení), při managementu destinace jsou uvažovány všechny možné pozitivní a negativní efekty cestovního ruchu. Autorka věří, že tento přístup by byl vhodný také pro organizaci Maendeleo, pokud by zvažovala reálnou implementaci projektu udržitelného turismu.

V teoretické části práce bylo zmíněno několik možných přístupů udržitelného cestovního ruchu. Jak je zmíněno i v relevantních kapitolách, všechny „alternativní“ způsoby turismu mají poměrně mnoho různých definic, některé jsou zaměřené úzce, jiné velmi široce. Pro možný projekt organizace Maendeleo v okrsku Utengule/Usangu a by autorka doporučila využít konceptu vycházejícího z komunitního turismu, jelikož ten by mohl mít pro místní obyvatelstvo nejvyšší přínos, dalo by se jej zároveň považovat za příklad tzv. „pro-poor turismu“. Vzhledem k tomu, že se Maendeleo ve své činnosti zaměřuje především na snižování chudoby místního obyvatelstva skrze jejich vlastní participaci a aktivní přístup, vidí autorka komunitní turismus jako nejvhodnější formu, která by mohla dobře pasovat na filozofii pomoci Maendelea. Navíc v komunitním turismu se návštěvník stává rovnocennou součástí místního systému a je zde maximální prostor pro zapojení návštěvníka do každodenního života místních lidí.

Maximální zapojení místní populace do plánování a rozvoje udržitelného turismu je zásadním předpokladem k úspěchu potenciálního projektu, ne však jediným. Aby byl projekt životaschopný, bylo by potřeba vypracovat opravdu dobrý plán rozvoje této potenciální turistické destinace a to tak, aby byla oblast konkurenceschopná a zisky z udržitelného cestovního ruchu převážily náklady na počáteční rozvoj. V ideálním případě by pak měly generované zisky z cestovního ruchu nejenom pomáhat místním lidem v jejich cestě za lepším životem, ale také se vracet v podobě investic do dalšího rozvoje okrsku jako turistické destinace. Veškeré řízení a plánování je však třeba provádět s ohledem na místní socio-

kulturní i přírodní bohatství a místní obyvatelstvo. Konkrétně by Maendeleu mohly při plánování a řízení projektu pomoci kritéria udržitelného rozvoje stanové GSTC (viz kapitola 5.3.4 Global Sustainable Tourism Council), případně konzultace s tanzanskou organizací „Responsible Tourism Travel“, jež se věnuje udržitelnému turismu v Tanzanii, a regionální odnoží organizace „Sustainable Travel International“ – „Destination Coalition for Africa“, která pracuje přímo v terénu (více viz kapitola 6.3.2 Nevládní aktéři a iniciativy s důrazem na udržitelný turismus).

Jsou zde však také úskalí, na která by bylo třeba si při plánování projektu dát pozor. V okrsku neexistuje jednotná komunita lidí, vnitřní vztahy v okrsku jsou poměrně spleťtité a pro „člověka z venku“ těžko odhalitelné. Při plánování projektu je třeba velmi obezřetně zvolit postup toho, jak bude vytvořena ona „komunita“, či jak bude zajištěno, že se případné benefity nebudou koncentrovat v rukou pár jednotlivců. Může se zdát, že toto je otázka daleké budoucnosti, kdy budou do okrsku denně jezdit turisté, nicméně už v začátcích projektu, který přináší peníze do okrsku, může netransparentní nastavení benefitů znamenat narušení místních vztahů a další negativní konsekvence. Zároveň rozvíjející se projekt vždy staví na svých základech, v tomto případě je třeba tyto „komunitní základy“ vybudovat opravdu dobře. Autorka bohužel na toto dilema nemá jasnou odpověď, avšak jedním z možných řešení by mohlo být vytvoření jednotného fondu pro rozvoj místní komunity, který by část peněz utržených z cestovního ruchu používal na společné komunitní projekty.

Další konkrétní návrhy a nápady, co neopomenout v případě plánování projektu udržitelného turismu, jsou pro organizace Maendeleo shrnuty zde:

- Zaměřit se podrobně na vydefinování komunity, která by do projektu mohla být zapojena a vymyslet způsob, jak potenciální benefity z turismu co nejlépe rozdělit mezi místní obyvatele. Možná by šlo vyzkoušet i napojení projektu přímo na systém mikropůjček, tato varianta by však potřebovala podrobnější rozpracování. Při definování komunity se nijak neomezovat podle kmenové příslušnosti (tradice kmene Sangu nejsou v oblasti nijak výrazné).
- Potenciální projekt udržitelného turismu navázat na již existující aktivity Maendelea z důvodu vzájemné podpory a doplňování aktivit. Místní

obyvatelstvo již Maendeleo zná a všechny činnosti jeho zástupců vnímá jako úkony samotného Maendelea.

- Pro vytvoření pilotního projektu autorka doporučuje provést další podrobnější výzkum v okrsku zaměřený na konkrétní možnosti zapojení místních obyvatel do potenciálního projektu udržitelného turismu, jehož součástí bude vydefinování vzájemných vztahů Maendeleo – místní obyvatelé – turisté a také vymyšlení konkrétního programu pro návštěvníky a jeho forma.
- Součástí pilotního projektu by mělo být také vzdělávání vybraných místních obyvatel o turismu jako takovém. Z výzkumu vyplynulo, že většina obyvatel má o turismu pouze povrchní představu. Dále by bylo vhodné nabídnout místním obyvatelům možnost studia angličtiny, aby mohli přímo komunikovat s potenciálními návštěvníky.
- Po vytvoření pilotního projektu je potřeba provést další hlubší výzkum potenciálních přínosů a dopadů a pilotní projekt neustále upravovat a vylepšovat tak, aby se maximalizovaly jeho pozitivní efekty a minimalizovaly ty negativní.
- Vypracovat s místními obyvateli percepční mapy oblastí, která by turisté mohli v okolí navštívit, kde by se mohli ubytovat, kde by se mohli stravovat.
- Při plánování projektu myslet na možné environmentální dopady pohybu turistů v oblasti (nakládání s odpady, zajištění dostatku vody a jídla, v krajním případě – zvýšená eroze a degradace půd)
- Potenciální projekt rozvoje udržitelného turismu autorka doporučuje projednat nejen s politickými autoritami, ale také s místním kmenovým náčelníkem Sangu, který je hlavní autoritou v případě kulturního bohatství oblasti.
- Promyslet nastavení cen za poskytované služby pro potenciální turisty.
- Při podnikání v cestovním ruchu je v Tanzanii třeba odvádět daně vládě.
- Udělat předběžný výzkum mezi potenciálními turisty, případně bývalými dobrovolníky ohledně atraktivity okrsku a také za účelem zjištění jejich potřeb.
- Jedním z potenciálních turistických lákadel často zmiňovaných během výzkumu byl také Bílý dům Sangu. Ten se nyní nachází ve špatném stavu a místní by jej rádi opravili. Možná by toto šlo také zahrnout do potenciálního projektu.
- Jedním z dalších možných míst, které by mohli turisté chtít navštívit, by mohlo být muzeum místních tradic a lidové slovesnosti. Do takového muzea by však

bylo třeba nejprve posbírat tradiční předměty a také lidovou slovesnost zdejších kmenů.

- Při plánování projektu se zaměřit také na turisticky atraktivní místa, která se nachází mimo okrsek Utengule/Usangu avšak zároveň jsou z okrsku dostupná a užítkovat toto při propagaci udržitelného turismu v okrsku Utengule/Usangu.

9 Závěr

Diplomová práce se věnovala problematice udržitelného turismu v Tanzanii, zkoumala různé přístupy k udržitelnému turismu a její hlavní těžiště spočívalo v případové studii zabývající se potenciály rozvoje udržitelného cestovního ruchu v okrsku Utengule/Usangu v Tanzanii. Práce, jejíž součástí byl i kvalitativní výzkum v terénu, hledala odpověď na základní výzkumnou otázku, zda má smysl rozvíjet udržitelný turismus v okrsku Utengule/Usangu. Tato výzkumná otázka byla podložena dalšími podotázkami a všechny byly zodpovězeny v případové studii.

Práce se zaměřila na hledání primárních zdrojů cestovního ruchu v okrsku Utengule/Usangu za účelem stanovení potenciálů pro rozvoj udržitelného turismu v oblasti. Ukázalo se, že okrsek není ve srovnání s jinými oblastmi Tanzanie výrazně turisticky zajímavý, nicméně skrývá jisté kulturní a přírodní bohatství. Při pohledu na okrsek jako na turistickou destinaci se jedná o oblast zatím neobjevenou, respektive o oblast ve fázi objevování. Jisté potenciály pro rozvoj udržitelného turismu zde tedy existují. Prvními návštěvníky takového typu destinace bývají zpravidla turisté-objevitelé, kteří cestují dle svého individuálního plánu právě do turisty ještě neobjevených oblastí.

Primární zdroje cestovního ruchu oblasti leží zejména v kulturním a přírodním bohatství, nikoliv však ve smyslu dodržování kmenových tradic či zážitkového safari. Okrsek je zajímavý svým venkovským *geniem loci*, který na zahraničního turistu může působit dojem africké idylky. Návštěvník se však nesmí nechat zmást, okrsek je zároveň velmi hluboce postižen rurální chudobou, kterou by potenciální rozvoj udržitelného cestovního ruchu mohl pomoci snížit.

Součástí práce bylo rovněž konkrétní doporučení pro organizaci Maendeleo, jež v okrsku Utengule/Usangu dlouhodobě působí v oblasti zemědělských mikropůjček a od svého počátku se zaměřuje právě na boj s chudobou. Organizaci Maendeleo bylo doporučeno několik konkrétních kroků, které mohou učinit, chtějí-li v okrsku rozvíjet udržitelný turismus.

Pro budoucí rozvoj udržitelného turismu v oblasti by bylo zajímavé vykonat doplňující výzkum zaměřený na lokální turismus, okrsek Utengule/Usangu by kromě zahraničních návštěvníků mohl sloužit také k odpočinku obyvatelů uspěchaných tanzanských měst.

Seznam literatury

10 YFP. *The 10 Year Framework of Programmes on Sustainable Consumption and Production*. 2012. Dostupné také z:

<http://www.unep.org/resourceefficiency/Portals/24147/scp/10yfp/document/Brochure%2010YFP%20-071212%20Final.pdf>

10 YFP. *CONCEPT NOTE: Towards the Development of the 10YFP Sustainable Tourism Programme*. 2014, 26 s. Dostupné také z:

<http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/10yfpstpconceptnotedec2014.pdf>

ASHLEY, Caroline a Harold GOODWIN. "Pro poor tourism": What's gone right and what's gone wrong? *Opinion* [online]. Overseas Development Institute, 2007 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30939660/80_propoortourism_june07.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1450050528&Signature=R%2Fc6qM9SeGjpL5PDCCNSBF2TVSo%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DPro_poor_tourism_Whats_gone_right_and_wh.pdf

ASHLEY, Caroline, Dilys ROE a Harold GOODWIN. *Pro-poor tourism strategies: making tourism work for the poor : a review of experience*. London: Overseas Development Institute, 2001. ISBN 0850035228. Dostupné také z:

https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=fsq-FJnKSkQC&oi=fnd&pg=PR3&dq=pro+poor+tourism&ots=p3u3tQF3Cq&sig=os1hVnutz9-R9_wosJaULntLQWg&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

BELSKY, Jill M. Misrepresenting Communities: The Politics of Community-Based Rural Ecotourism in Gales Point Manatee, Belize1. *Rural Sociology* [online].

1999, **64**(4): 641-666 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1111/j.1549-0831.1999.tb00382.x. ISSN 00360112. Dostupné z:

<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1549-0831.1999.tb00382.x>

BURKART, A a S MEDLIK. *Tourism: past, present and future*. London: Heinemann, 1974, xiv, 354 p. ISBN 0434912407.

CATER, Erlet. Ecotourism as a Western Construct. *Journal of Ecotourism* [online]. 2006,5(1-2): 23-39 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1080/14724040608668445. ISSN 14724049. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14724040608668445>

COUPLAND, Reginald. *Exploitation of East Africa, 1856-1890: The Slave Trade and the Scramble*. Evanston: Northwestern University Press, 1968. ISBN 9780810100688.

CREST. *The Case for Responsible Travel: Trends and Statistics*. Center for Responsible Travel, 2013. Dostupné také z:

[http://www.responsibletravel.org/news/Fact_sheets/Crest_RTI_TrendStats_print_1_4%20\(3\).pdf](http://www.responsibletravel.org/news/Fact_sheets/Crest_RTI_TrendStats_print_1_4%20(3).pdf)

CSAPO, Janos. The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry. *Strategies for Tourism Industry - Micro and Macro Perspectives* [online]. InTech, 2012 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.5772/38693. ISBN 9789535105664. Dostupné z: <http://www.intechopen.com/books/strategies-for-tourism-industry-micro-and-macro-perspectives/the-role-and-importance-of-cultural-tourism-in-modern-tourism-industry>

DONHOE, Holly M. a Roger D. NEEDHAM. Ecotourism: The Evolving Contemporary Definition. *Journal of Ecotourism* [online]. Routledge, 2006, 5(12): 192-210 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.2167/joe152.0. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/249025643_Ecotourism_The_Evolving_Contemporary_Definition

DOXEY, G. A causation theory of visitor-resident irritants, methodology and research inferences: The impact of tourism. San Diego, 1975. DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1993, 374 s. ISBN 80-718-4141-2.

DUŠKOVÁ, Lenka. *Encyklopedie rozvojových studií*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, 421 s. ISBN 9788024429489.

FLEISCHER, Aliza a Daniel FELSENSTEIN. Support for rural tourism. *Annals of Tourism Research* [online]. 2000, 27(4): 1007-1024 [cit. 2015-12-16]. DOI:

10.1016/S0160-7383(99)00126-7. ISSN 01607383. Dostupné z:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0160738399001267>

FORUM FOR THE FUTURE A THE TRAVEL FOUNDATION. *Survival of the fittest: Sustainable tourism means business*. 2012. Dostupné také z:
http://www.thetravelfoundation.org.uk/images/media/Whitepaper_Survival_of_the_Fittest_2012.pdf

GIAMPICOLLI, Andrea. International Cooperation, Community-Based Tourism and Capacity Building: Results from a Mpondoland Village in South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences* [online]. 2014, 5(23): - [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n23p657. ISSN 20399340. Dostupné z:
<http://mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/4575>

GOODWIN, Harold a Rosa SANTILLI. *Community-Based Tourism: a success?*. 2009, 37 s. Dostupné také z: <http://www.andamandiscoveries.com/press/press-harold-goodwin.pdf>

GÖSSLING, Stefan. Market Integration and Ecosystem Degradation: Is Sustainable Tourism Development in Rural Communities a Contradiction in Terms? *Environment, Development and Sustainability* [online]. 2003, 5(3/4): 383-400 [cit. 2015-12-15]. DOI: 10.1023/A:1025777029741. ISSN 1387585x. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1023/A:1025777029741>

GÖSSLING, Stefan, Colin Michael HALL a Daniel SCOTT. *The Routledge handbook of tourism and sustainability*. New York: Routledge, 2015, xvii, 529 pages. ISBN 9780415662482.

HALL, Derek R a Lesley ROBERTS. *Rural tourism and recreation: principles to practice*. New York, NY: CABI Pub., 2001, xix, 231 p.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.

HIK. *Conflict Barometer 2014: disputes non-violent crises violent crises limited wars* [online]. Heidelberg: The Heidelberg Institute for International Conflict

Research, 2015, 175 s. [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf

HONEY, Martha. *Ecotourism and sustainable development: who owns paradise?*. 2nd ed. Washington, D.C.: Island Press, 2008, xiii, 551 p. ISBN 978-1597261265.

IRSHAD, Humaira. *Rural Tourism: An Overview*. Rural Development Division, 2010.

Dostupné také z:

[http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/\\$FILE/Rural-Tourism.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$Department/deptdocs.nsf/all/csi13476/$FILE/Rural-Tourism.pdf)

CHAN, J. K. L. Building sustainable tourism destination and developing responsible tourism: conceptual framework, key issues and challenges. *Tourism Development Journal: An International Research Journal*. India: Institute of Vacational Tourism Studies, 2010, 8(1): 24-32. ISSN 09757376. Dostupné také z:

https://www.researchgate.net/publication/256476689_Building_sustainable_tourism_destination_and_developing_responsible_tourism_conceptual_framework_key_issues_and_challenges

CHOK, Stephanie, Jim MACBETH a Carol WARREN. Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability. *Current Issues in Tourism* [online]. 2007, **10**(2): 144-165 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.2167/cit303. ISSN 13683500. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2167/cit303>

CHRISTIE, Iain, Eneida FERNANDES, Hannah MESSERLI a Louise TWINNING-WARD. *Tourism in Africa: harnessing tourism for growth and improved livelihoods*. Washington, District of Columbia: The World Bank, 2014, 1 online zdroj (325 pages). Africa development forum. ISBN 9781464801976. Dostupné také z:

https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=3TDKAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Tourism+in+Africa:+Harnessing+Tourism+for+Growth+and+Improved+Livelihoods&ots=w01JsuyBjF&sig=EUBS9b6umEyHK8X8y4z_AmNPbk#v=onepage&q&f=false

Industrial engineering: Innovative networks annals of industrial engineering 2011. 2012. London: Springer, 2012. ISBN 9781447123217. Dostupné také z: https://books.google.cz/books?id=CKul9mAYu5gC&pg=PA43&lpg=PA43&dq=Cost+a+Rica+National+Tourism+Institute+statistics+arrivals+1986+2007&source=bl&ots=vemfAdbeTi&sig=zq_qrC2n-8X0jFVbnu6F8RmfCM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwio7KCeweDJAhXECSwKHWXE DcQQ6AEIjAB#v=onepage&q&f=false

JAMAL, Tazim B. a Donald GETZ. Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research* [online]. 1995, **22**(1): 186-204 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1016/0160-7383(94)00067-3. ISSN 01607383. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/0160738394000673>

JAMAL, Tazim a Mike ROBINSON. *The SAGE handbook of tourism studies*. 1. London: SAGE, 2009, xix, 716 p. ISBN 1412923972. Dostupné také z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=fX3g0AlRas0C&oi=fnd&pg=PA354&dq=rural+tourism+trend&ots=oxjRtNay8x&sig=AVWqdogkqvlB5Wnf0jMIEEFYsmo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true

KAZUZURU, Benedicto. History, Performance and Challenges of Tourism Industry in Tanzania. *International Journal of Business and Social Science* [online]. 2014, **5**(11): 120-131 [cit. 2015-12-16]. ISSN 2219-6021. Dostupné z: http://ijbssnet.com/journals/Vol_5_No_11_October_2014/13.pdf

KWEKA, Josaphat, Oliver MORRISSEY a Adam BLAKE. The economic potential of tourism in Tanzania. *Journal of International Development* [online]. 2003, **15**(3): 335-351 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1002/jid.990. ISSN 09541748. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/jid.990>

LEVINE, Arielle. Convergence or Convenience? International Conservation NGOs and Development Assistance in Tanzania. *World Development* [online]. 2002, **30**(6): 1043-1055 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1016/S0305-750X(02)00022-0. ISSN 0305750x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0305750X02000220>

- LORD CULTURAL RESOURCES. *Ontario Cultural and Heritage Tourism Product Research Paper* [online]. Queen's Printer for Ontario, 2009 [cit. 2015-12-16]. ISBN 978-1-4249-8939-3. Dostupné z: http://www.mtc.gov.on.ca/en/publications/Ontario_Cultural_and_Heritage_Tourism.pdf
- LUVANGA, N a Joseph L SHITUNDU. *The role of tourism in poverty alleviation in Tanzania*. Dar es Salaam, Tanzania: Mkuki na Nyota Publishers, 2003, viii, 55 p. Research report (Research Programme on Poverty Alleviation in Tanzania), no. 03.4. ISBN 9987686656.
- MABULLA, Audax Z. P. Strategy for Cultural Heritage Management (CHM) in Africa: A Case Study. *African Archaeological Review* [online]. 2000, 17(4): 211-233 [cit. 2015-12-17]. DOI: 10.1023/A:1006728309962. ISSN 02630338. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1023/A:1006728309962>
- MAENDELEO. *Reportáž z fundraisingové akce Gamenight pro neziskovou organizaci Maendeleo*. 7 s. Dostupné také z: <http://maendeleo.cz/download/gamenight2014.pdf>
- MAENDELEO. *Závěrečná zpráva z fundraisingové akce Maendeleo GAMENIGHT na podporu farmářů v Tanzanii*. 2015, 10 s. Dostupné také z: <http://www.maendeleo.cz/download/gamenight2015.pdf>
- MARIKI, SB, SN HASSAN, SLS MAGANGA, RB MODEST a FS SALEHE. Wildlife-Based Domestic Tourism In Tanzania: Experiences From Northern Tourist Circuit. *Ethiopian Journal of Environmental Studies and Management* [online]. 2012, 4(4): - [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.4314/ejesm.v4i4.8. ISSN 19980507. Dostupné z: <http://www.ajol.info/index.php/ejesm/article/view/73349>
- MASINDA, M. C. a Dheeraj RATHORE. *Proceedings of the Eighth TAWIRI Scientific Conference: 6th-8th December 2011, Corridor Springs Hotel, Arusha, Tanzania* [online]. Arusha: Tanzania Wildlife Research Institute, 2011, viii, 409 pages [cit. 2015-12-15]. ISBN 9789987956722. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/261708124_THE_SOCIO-CULTURAL_AND_ENVIRONMENTAL_GAINS_AND_LOSS_OF_TOURISM_TO_THE_LIV

ELIHOOD_OF_INDIGENOUS_SOCIETIES_LIVING_ALONG_THE_TOURIST_ROAD_FRO
M_MAKUYUNI_TO_NGORONGORO_GATE_IN_ARUSHA_TANZANIA

MATHEW, Viju. Sustainable Tourism: A Case of Destination Competitiveness in South Asia. *South Asian Journal of Tourism and Heritage* [online]. 2009, 2(1): 83-89 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

<http://www.sajth.com/old/articles/Microsoft%20Word%20-%2009%20South%20Asia%20Sustainable%20tourism.pdf>

MNRT. *Integrated Tourism Master Plan for Tanzania: Summary and Action Plan Update – Final Report*. 2002, 118 s. Dostupné také z:

<http://www.tzonline.org/pdf/tourismmasterplan.pdf>

MNRT. *An Overview of Tourism Policy and Plans for Tourism Development in Tanzania*. 2011. Dostupné také z:

<http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/tourismpolicy.pdf>

MNRT. *The 2010 International Visitors' Exit Survey Report: The Tanzania Tourism Sector Survey*[online]. 2012, 44 s. [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <https://www.bot-tz.org/Publications/TTSS/TTSS-2010.pdf>

MNRT. *The 2012 International Visitors' Exit Survey Report: The Tanzania Tourism Sector Survey*[online]. 2014, 67 s. [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

http://www.nbs.go.tz/nbs/takwimu/trade/THE_2012_TTSS_REPORT.pdf

MNRT. *The 2013 International Visitors' Exit Survey Report: The Tanzania Tourism Sector Survey*[online]. 2015, 62 s. [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

http://www.nbs.go.tz/nbs/takwimu/trade/The2013_International%20Visitors'_Exit_Survey_Report.pdf

MURPHY, Deborah a John DREXHAGE. Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012. *United Nations* [online]. New York: United Nations Headquarters, 2010 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

http://www.un.org/wcm/webdav/site/climatechange/shared/gsp/docs/GSP1-6_Background%20on%20Sustainable%20Devt.pdf

NBS (National Bureau of Statistics) a OCGS (Office of Chief Government Statistician, Zanzibar). *The 2012 Population and Housing Census: Basic Demographic and Socio-Economic Profile; Key Findings* [online]. 2014. Dar es Salaam, Tanzania: NBS and OCGS. Dostupné z:

http://nbs.go.tz/nbs/takwimu/census2012/Basic_Demographic_and_Socio-Economic_Profile_PopularVersion-KeyFindings_2012_PHC_EnglishVersion.pdf

OKAZAKI, Etsuko. A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism* [online]. 2008, **16**(5): 511-529 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1080/09669580802159594. ISSN 09669582. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09669580802159594>

PASAPE, Liliane, Wineaster ANDERSON a George LINDI. Towards Sustainable Ecotourism through Stakeholder Collaborations in Tanzania. *Journal of Tourism Research & Hospitality* [online]. 2013, **02**(01): - [cit. 2015-12-17]. DOI:

10.4172/2324-8807.1000109. ISSN 23248807. Dostupné z:

<http://www.scitechnol.com/2324-8807/2324-8807-2-109.php>

PÁSKOVÁ, Martina a ZELENKA, Josef. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2002.

PÁSKOVÁ, Martina. *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009, 298 s. ISBN 978-807-4350-061.

PEREDO, A. M. a J. J. CHRISMAN. TOWARD A THEORY OF COMMUNITY-BASED ENTERPRISE. *Academy of Management Review* [online]. 2006, **31**(2): 309-328 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.5465/AMR.2006.20208683. ISSN 03637425. Dostupné z:

<http://amr.aom.org/cgi/doi/10.5465/AMR.2006.20208683>

PRATT, Lawrence, Amos BIEN a Luis RIVERA. Tourism: Investing in energy and resource efficiency. United Nations Environment Programme, 2011. Dostupné také z:

http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/11.0_Tourism.pdf

RICHARDS, Greg. What is Cultural Tourism? In: VAN MAAREN, A. *Erfgoed voor Toerisme* [online]. Nationaal Contact Monumenten, 2003, s. 16. Dostupné také z: http://www.academia.edu/1869136/What_is_Cultural_Tourism

RICHARDS, Greg. Cultural Tourism in Europe. The Association for Tourism and Leisure Education (ATLAS), 2005, 254 s. Dostupné z: www.atlas-euro.org

RITCHIE, J R Brent a Geoffrey I CROUCH. The competitive destination: a sustainable tourism perspective. Wallingford: CABI publishing, 2003, xvii, 272 s. ISBN 0851996647. Dostupné také z:

[https://books.google.cz/books?id=yvydAwAAQBAJ&pg=PR4&lpg=PR4&dq=Ritchie,+J.+R.+and+Crouch,+G.+I.+\(2003\).+The+Competitive+Destination:+A+Sustainable+Tourism+Perspective.+Wallingford,+Oxon,+UK:+CABI+Publishers&source=bl&ots=lQMU5mhcWN&sig=zANhwcjj6Plie9FO0AWR_ehO-Os&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEw4e-umODJAhUD6CwKHWGPCbAQ6AEILTAC#v=onepage&q=Ritchie%2C%20J.%20R.%20and%20Crouch%2C%20G.%20I.%20\(2003\).%20The%20Competitive%20Destination%3A%20A%20Sustainable%20Tourism%20Perspective.%20Wallingford%2C%20Oxon%2C%20UK:+CABI+Publishers](https://books.google.cz/books?id=yvydAwAAQBAJ&pg=PR4&lpg=PR4&dq=Ritchie,+J.+R.+and+Crouch,+G.+I.+(2003).+The+Competitive+Destination:+A+Sustainable+Tourism+Perspective.+Wallingford,+Oxon,+UK:+CABI+Publishers&source=bl&ots=lQMU5mhcWN&sig=zANhwcjj6Plie9FO0AWR_ehO-Os&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEw4e-umODJAhUD6CwKHWGPCbAQ6AEILTAC#v=onepage&q=Ritchie%2C%20J.%20R.%20and%20Crouch%2C%20G.%20I.%20(2003).%20The%20Competitive%20Destination%3A%20A%20Sustainable%20Tourism%20Perspective.%20Wallingford%2C%20Oxon%2C%20UK:+CABI+Publishers)

ROBINSON, Mike a Melanie K SMITH. *Cultural tourism in a changing world: politics, participation and (re)presentation* [online]. Buffalo, NY: Channel View Publications, 2006, xi, 303 p. [cit. 2015-12-16]. Tourism and cultural change, 7. ISBN 1-84541-045-9.

ROZEMEIJER, Nico. *Community-Based Tourism in Botswana: The SNV experience in three community-tourism projects*. SNV Botswana/SNV Service and Mediation department, 2001. Dostupné také z: http://www.snvworld.org/download/publications/botswana-tourism-community_based_tourism-2001.pdf

Rural Tourism: An International Perspective. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014. ISBN 978-1-4438-6677-4.

SALAZAR, Noel B.

A troubled past a challenging present and a promising future Tanzanias tourism

m_development_in_perspe. *Tourism Review International* [online]. 2009, **12**(3-4): 259-273 [cit. 2015-12-17]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/200010059_A_troubled_past_a_challenging_present_and_a_promising_future_Tanzania%27s_tourism_development_in_perspective

SHARPLEY, Richard a Lesley ROBERTS. Rural tourism — 10 years on. *International Journal of Tourism Research* [online]. 2004, **6**(3): 119-124 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1002/jtr.478. ISSN 10992340. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/jtr.478>

SITTS, Sarah. *Tourism and Economic Development in Tanzania*. 2009. Dostupné také z: <https://dl.tufts.edu/bookreader/tufts:UA015.012.075.00017#page/1/mode/2up>. Diplomová práce. Tufts University.

SMITH, V. *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Oxford: Blackwell, 1978, s. 3-14.

SMITH, William L. Experiential tourism around the world and at home: definitions and standards. *International Journal of Services and Standards* [online]. 2006, **2**(1): 1- [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1504/IJSS.2006.008156. ISSN 17408849. Dostupné z: <http://www.inderscience.com/link.php?id=8156>

SNV NETHERLANDS DEVELOPMENT ORGANISATION. *The market for responsible tourism products with a special focus on Latin America and Nepal*. Hanoi, Vietnam: SNV, Netherlands Development Organisation, Asia Regional Office, 2009. ISBN 9789077821299.

SOFIELD, T. a BIRTLES A. (1996) Indigenous Peoples' Cultural Opportunity Spectrum for Tourism (IPCOST)'. In R. Butler and T. Hinch (eds) *Tourism and Indigenous Peoples* (pp. 396_/432). London: Routledge.

Tanzania Human Development Report 2014: Economic Transformation for Human Development [online]. 2015 [cit. 2015-12-16]. ISBN 978-9987-770-00-7. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/thdr2014-main.pdf>

STEYN, JN a JP SPENCER. Are sustainable tourism policies and strategies working in Tanzania? *African Journal for Physical, Health Education, Recreation & Dance*. 2013, **19**(2): 299-312. ISSN 1117-4315.

THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA. *National Tourism Policy*. In: . Dar es Salaam: Government Printer, 1999, s. 40. Dostupné také z: <http://www.tzonline.org/pdf/Tourismpolicy.pdf>

TRADE AND DEVELOPMENT BOARD. *Proposals stemming from the International High-level Meeting of Experts on Sustainable Tourism for Development in the Least Developed Countries*. Geneva, 2010. Dostupné také z: http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unctad_caen_recommendations_oct2010_en.pdf

UNEP. *Green Economy and Trade: Trends, Challenges and Opportunities* [online]. 2013 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.unep.org/greenconomy/Portals/88/GETReport/pdf/FullReport.pdf>

UNEP. *Human Development Report 2014* [online]. 2014 [cit. 2015-12-16]. ISBN 978-92-1-056659-9. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

UNEP/DTIE. *Harnessing the Power of One Billion Tourists for a Sustainable Future: Resource Efficiency, Conservation, and New Technologies the Focus of New International Partnership on Sustainable Tourism* [online]. London, 2014 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/10yfpstplaunchpresrelease.pdf>

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. *Implementation of the Global Code of Ethics for Tourism: Note by the Secretary-General*. 2010. Dostupné také z: <http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unga2010statusreportgceta-65-275en.pdf>

UNWCED (United Nations World Commission on Environment and Development). 1987. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

UNWTO. *Globální etický kodex cestovního ruchu* [online]. 2001a [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://ethics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/czechrepublic.pdf>

UNWTO. *Global forecasts and profiles of market segments*. Madrid: World Tourism Organization, 2001b, 139 s. ISBN 9789284404667. Dostupné také z: http://sete.gr/files/Media/Ebook/110303_Global%20Forecasts%20and%20Profiles%20of%20Market%20Segments.pdf

UNWTO. *Tourism and Intangible Cultural Heritage* [online]. 1st printing. Madrid: World Tourism Organization, 2012 [cit. 2015-12-16]. ISBN 9789284414796.

Dostupné z:

http://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/50B8/AA74/FFA9/31D4/CE96/C0A8/0164/14DB/121130_intangilbe_cultural_heritage_excerpt.pdf

UNWTO. *Glossary of tourism terms* [online]. 2014 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: [https://s3-eu-west-](https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/staticunwto/Statistics/Glossary+of+terms.pdf)

[1.amazonaws.com/staticunwto/Statistics/Glossary+of+terms.pdf](https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/staticunwto/Statistics/Glossary+of+terms.pdf)

UNWTO. *UNWTO Tourism Highlights: 2015 Edition* [online]. 2015a [cit. 2015-11-17]. URL: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>

UNWTO. *UNWTO World Tourism Barometer* [online]. 2015b [cit. 2015-11-17].

Volume 13 - October 2015. ISSN 1728-9246. Dostupné z:

http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_05_october_excerpt.pdf

UNWTO. *Report of the World Committee on Tourism Ethics*. Madrid: UNWTO, 2015c. Dostupné také z:

http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/a21_10_report_of_the_world_committee_on_tourism_ethics_en.pdf

VELLAS, François. *The Indirect Impact of Tourism: An Economic Analysis* [online]. Paris, 2011 [cit. 2015-04-17].

URL:http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/111020-rapport_vellas_en.pdf

WADE, Derek J, B.C MWASAGA a Paul F.J. EAGLES. A history and market analysis of tourism in Tanzania. *Tourism Management* [online]. 2001, **22**(1): 93-101 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1016/S0261-5177(00)00019-4. ISSN 02615177. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0261517700000194>

WEARING, Stephen a Matthew MCDONALD. The Development of Community-based Tourism: Re-thinking the Relationship Between Tour Operators and Development Agents as Intermediaries in Rural and Isolated Area Communities. *Journal of Sustainable Tourism* [online]. 2002, **10**(3): 191-206 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1080/09669580208667162. ISSN 09669582. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09669580208667162>

WEHRLI, Roger, Hannes EGLI, Martin LUTZENBERGER, Dieter PFISTER, Jürg SCHWARZ, Jürg SCHWARZ a STETTLER. *Is there Demand for Sustainable Tourism?*. Lucerne: Lucerne University of Applied Sciences and Arts, 2011. ISSN 1662-9019. Dostupné také z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.8177&rep=rep1&type=pdf>

WOOD, Robert E. Ethnic tourism, the state, and cultural change in Southeast Asia. *Annals of Tourism Research* [online]. 1984, **11**(3): 353-374 [cit. 2015-12-16]. DOI: 10.1016/0160-7383(84)90027-6. ISSN 01607383. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/0160738384900276>

Webové stránky

10YFP Sustainable Tourism Programme [online]. [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://sdt.unwto.org/sustainable-tourism-10yfp>

About the Regional Programme for Africa. UNWTO. *Regional Programme for Africa* [online]. UNWTO [cit. 2015-12-17]. Dostupné z: <http://africa.unwto.org/node/27456>

Agriculture & Rural Development. THE WORLD BANK. *The World Bank* [online]. The World Bank, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné také z: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

Background and Objectives. *Tourism and Poverty Alleviation* [online]. UNWTO, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

<http://step.unwto.org/en/content/background-and-objectives>

Cape Town Declaration on Responsible Tourism. *Responsible Tourism Partnership* [online]. Cape Town, 2002 [cit. 2015-12-17]. Dostupné z:

<http://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/>

Cíle udržitelného rozvoje (SDGs) 2015 – 2030. *Informační centrum OSN v Praze* [online]. Praha: Informační centrum OSN, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs-2015-2030/>

Definition. UNWTO. *Sustainable Development Tourism* [online]. UNWTO, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>

Ecotourism and Protected Areas. *Sustainable Development of Tourism* [online]. UNWTO, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

<http://sdt.unwto.org/content/ecotourism-and-protected-areas>

GDP per capita, PPP (current international \$). THE WORLD BANK. *The World Bank* [online]. The World Bank, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD/countries/TZ?display=graph>

Global Code of Ethics for Tourism. *Ethics and Social Responsibility* [online]. The World Tourism Organisation, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:

<http://ethics.unwto.org/en/content/global-code-ethics-tourism>

Global Sustainable Tourism Council [online]. Global Sustainable Tourism Council, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.gstcouncil.org/en/>

Global Sustainable Tourism Council Criteria for Destinations. *Global Sustainable Tourism Council* [online]. Global Sustainable Tourism Council, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.gstcouncil.org/en/gstc-criteria/criteria-for-destinations.html>

International tourist arrivals up 4% driven by strong results in Europe. World Tourism Organisation UNWTO [online]. Madrid, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://media.unwto.org/press-release/2015-10-29/international-tourist-arrivals-4-driven-strong-results-europe>

NATIONAL BUREAU OF STATISTICS. *Tanzania National Bureau of Statistics* [online]. National Bureau of Statistics, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.nbs.go.tz/>

Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population). THE WORLD BANK. *The World Bank* [online]. The World Bank, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC/countries/TZ?display=graph>

Tanzania 2014 Crime and Safety Report. OSAC. *United States Department of State OSAC Bureau of Diplomatic Security* [online]. OSAC, 2014 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <https://www.osac.gov/pages/ContentReportDetails.aspx?cid=16069>

The Benefits of Ecotourism. WILLIAM, Steve. *ECOWANDERLUST* [online]. ECOWANDERLUST, 2014 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://ecowanderlust.com/ecotourism-2/the-benefits-of-ecotourism/1482>

The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. Central Intelligence Agency, 2015, 2015-12-09 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tz.html>

TIES Announces Ecotourism Principles Revision. THE INTERNATIONAL ECOTOURISM SOCIETY. *The International Ecotourism Society* [online]. The International Ecotourism Society, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision>

Tripadvisor Survey Reveals Travelers Growing Greener. TRIPADVISOR. *TripAdvisor* [online]. Newton, 2012 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://www.multivu.com/mnr/49260-tripadvisor-eco-friendly-travel-survey-voluntourism-go-green>

UNWTO Network of Observatories (INSTO). *Sustainable Development of Tourism*[online]. UNWTO, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z:
<http://sdt.unwto.org/content/unwto-network-observatories-insto>

World Heritage and Sustainable Tourism Programme [online]. UNESCO WORLD HERITAGE CENTRE. UNESCO World Heritage Centre, 2015 [cit. 2015-12-16]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/tourism/>

WTTC announces the winners of the 2010 Tourism for Tomorrow Awards. hospitalitynet, 2010. Dostupné také z:
<http://www.hospitalitynet.org/news/4046786.html>

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1: OTÁZKY STRUKTUROVANÝCH ROZHOVORŮ 3. FÁZE – V PŮVODNÍM ZNĚNÍ

GENERAL INFORMATION (OPTIONAL):

Name (optional)/Jina (unaweza kuandika au acha):

Place/Mahali:

Gender/Jinsi: Mwanaume Mwanamke

Age/Umri:

Education/Education:

Occupation/Kazi:

Religion, if it is not the same in the whole family, specify/Dini, kama sio moja kwa familia zima elezea: Mkristo Mislam Mpagani Nyinginezo

Tribe, if it is not same in the whole family, specify/Kabila, kama sio moja kwa familia zima elezea:

Number of people living in your house, if you have more wives/families, specify/Idadi ya watu wanaoishi katika kaya yako, kama unawake wengi elezea:

INTERVIEW QUESTIONS:

1A. Describe your typical day from the morning to the evening. What time do you wake up/go to sleep, what activities do you do during the day?/Elezea shughuli unazozifanya kutwa nzima kuanzia asubuhi mpaka jioni. Unaamka saa ngapi? Unalala saa ngapi? Nishughuri gani unafanya kutwa nzima?

1B. Describe typical day of your wife/husband/ Elezea shughuli zinazofanywa kutwa nzima na mumeo/mkeo:

1C. Describe typical day of your children/ Elezea shughuli zinazofanywa kutwa nzima na watoto wako:

2A. How many meals per day do you eat?/Unakula milo mingapi kwa siku?

2B. What do you eat and at what time?/Unakula nini na wakati gani?

2C. Who does in your family cook?/Nani anayepika katika familia?

2D. How do you cook?/Unapika kwa kutumia nini?

A) open fire – fire wood/Moto wa kuni

B) open fire – charcoal/Moto wa mkaa

C) gas stove/Jiko la gesi

D) kerosin stove/Jiko la mafuta ya taa

E) other/Njia nyinginezo

2E. Where do you get fire wood/charcoal/gas/kerosin and how much does it cost?/Unapata wapi kuni/mkaa/gesi/mafuta ya taa na inakughalim kiasi gani cha pesa?

2F. What kind of pots do you use?/Aina gani ya vifaa unavyotumia kupikia?

A) metal/Bati

B) ceramic/Udongo

3A. How does decision making process look like in your family?/Ninamna gani maamuzi hufanyika katika familia yenu?

A) only man decides/Ni wanaume pekee huamua

B) discuss it with wife/Wanaume hujadiliana na wake zao

C) discuss it with all family members/Wanafamilia nzima hujadiliana

3B. *Who is responsible for the budget of the family?/Nani anae wajibika gharama za kuihudumia familia?*

- A) *man/Mwanaume*
- B) *woman/Mwanamke*
- C) *both/Wote*

4A. *Do all of your children who are in school age go to school?/Je watoto wenu wote wenye umri wakwenda shule, wanakwenda shule?*

- A) *yes/Ndiyo*
- B) *no/Hapana*

If not, why?/Kama hapana, kwa nini?

5A. *If you or some from your family becomes sick, how do you solve it?/Endapo mmoja wa wanafamilia anaugua huwa mnafanyaje?*

- A) *go to hospital/Anakwenda kutibiwa hospitalini*
- B) *go to dispensary/Anakwenda kutibiwa kwenye zahanati*
- C) *go to duka la dawa/Anakwenda kununua dawa kwenye duka la madawa*
- D) *go to which doctor/Anakwenda kutibia kwa waganga wa kienyeji*
- E) *we can't afford treatment/Hatuwezi kugharamia matibabu*

6A. *What kind of plants do you cultivate?/Mnalima mazao ya aina gani?*

6B. *How do you plough?/Mnalimaje?*

- A) *using hand hoe/Kwa kutumia jembe la mkono*
- B) *using cattle/Kwa kutumia ngombe*
- C) *using powertile/Kwa kutumia powatila*
- D) *using tractor/Kwa kutumia trekta*

6C. *What kind of seeds of rice/maize do you use?/Ni aina gani za mbegu za mahindi au mpunga mnazo tumia?*

- A) *local/Asili*
- B) *improved, specify/Za kisasa (dukani), elezea*

6D. *What kind of fertilizers do you use?/Ni aina gani za mbolea mnazo tumia?*

- A) *local manure/Samadi*
- B) *artificial/Mbolea za dukani*
- C) *none/Hatutumi mbolea*

6E. *How do you irrigate your fields?/Mnamwagiliaje mashamba yenu?*

- A) *water channels/Mifereji ya maji*
- B) *relying only on rain/Tunategemea mvua*

6F. *Are you satisfied with the amount of harvest you usually have?/Mnalidhika nakiasi chamavuno mnachupata?*

- A) *yes/Ndiyo*
- B) *no/Hapana*

6G. *How big was your harvest last year?/Mzata mavuno kiasi gani mwaka jana?*

7A. *How do you collect water for domestic use?/Mnapateje maji kwa matumizi ya nyumbani?*

- A) *water tap/Bomba la maji*
- B) *river/Mto*

C) *rainwater*/Maji ya mvua

D) *other*/Njia Nyinginezo, elezea

7B. *Do you boil water before drinking?*/Mna chemsha maji kabla ya kunywa?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

7C. *Why?* Kwa nini?

8A. *What is your dream? How do you imagine your future? What in your life you would like to achieve?*/Nini ndoto zako? Ungetamani maishia yako ya badaee yaweje? Ungetamani upate nini katika maisha yako?

8B. *What problems do you in your family tackle?*/Mnakabiliana natatizo gani kubwa katika familia yenu?

9A. *Do you keep some traditions of your tribe in everyday life?*/Mnahifadhi baazi ya mila za kabila lenu katika maisha ya kilasiku ya familia yenu?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

9B. *What daily traditions do you keep?*/Ni mila zipi mnazo zihifadhi katika maisha ya familia ya kilasiku?

9C. *Do you keep some traditions of your tribe, which occur once in a time? Like fests, weddings, funerals...*/Mnahifadhi baazi ya mila za kabila lenu ambazo hutokea mala chache kwa mwaka mfano sherehe, harusi, mazishi?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

If yes, describe/Kama ndiyo, elezea:

If not, explain why/Kama hapana, elezea kwa nini:

9D. *Do you have any objects typical for your tribe at home?*/Mna vifaa vya asili vya kabila lenu kwenye nyumba yenu?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

If yes, describe/Kama ndiyo, elezea:

9E. *Do your children know traditions of your tribe?*/Je watoto wenu wanajua mila za kabila lenu?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

If not, what is the reason?/Kama hapana, kwa nini?

9F. *Do you think do other people in your village keep traditions of their tribes?*/Unafikili watu wengine katika kijiji chenu wana hifadhi mila za kabila lao?

A) *yes*/Ndiyo

B) *no*/Hapana

C) *I don't know*/Sielewi (Sijui)

9G. *Do you want traditions of your tribe to be kept? Why?*/Unahitaji mila za kabila lenu zi hifadhiwe? Kwa nini?

9H. *Do you personally do some steps towards keeping the traditions?*/Je wewe binafsi unachukua hatua zozote kuhifadhi mila za kabila lenu?

9I. *Why are the traditions vanishing?*/Kwa nini mila za kabila lenu zina toweka?

- 10A. *How would you describe tourism?/Unaweza kuelezea utalii?*
- 10B. *Who is tourist?/Mtalii ninani?*
- 10C. *Do you want tourists to come to visit your region?/Je unahitaji watalii kuja kuwatembelea katika eneo lenu?*
 A) *yes/Ndiyo*
 B) *no/Hapana*
 C) *I don't know/Sielewi (Sijui)*
- 10D. *What are positive effects that tourism could bring to you and the region?/Ni manufaa gani ya takayoletwa na utalii katika eneo lenu?*
- 10E. *What could attract tourist to come here?/Ni kitu gani kitawavutia watalii kuja hapa? Are in your region any natural beauties, tourist should visit?/Je katika eneo lako kuna vivutio vya utalii?*
- Is in your region any typical culture, tourist should see?/Je katika eneo lako kuna utamaduni wa kuwavutia watalii?*
- 10F. *What negative effects could tourism bring to you and the region?/Ni madhala gani ya naveza kuletwa na utalii katika eneo lenu?*
- 10G. *If there will be some tourist coming to your village, where they could accommodate and eat?/Kama watalii watakuja kijini kwako, wanaweza kula na kulala wapi?*
- 10H. *If there will be some tourist coming to your village, would you be keen to invite them to your house and show them, how do you live?/Kama watalii watakuja kijini kwako unaweza kuwakaribisha nyumbani kwako na kuwaonyesha unavyoishi?*
- 10I. *What do you think, could tourism somehow influence your tribal traditions? Or your way of living?/Unadhani ni kwa kiasi gani utalii unaweza kubadili mila za kabila lako na namna mnavyoishi?*
- 10J. *Could tourism help to your region to develop? In what way?/Utalii waweza kuleta maendeleo katika mkoa wako na kwa namna gani?*

EXPERT INTERVIEWS:

Strengths (inner conditions):

11A. *What are strengths of this region? What in this region work well?/Nini ni mhimili wa kata hii? Kitu gani kinaenda sawa katika kata hii?*

Weaknesses (inner conditions):

11B. *What are the weaknesses of this region? What in this region doesn't work?/Kitu gani ni dhaifu katika kata hii? Kitu gani hakiendi sawa katika kata hii?*

Opportunities (outer conditions):

11C. *What are the opportunities for development of this region? In what ways are these opportunities influencing the development of this region?/Zipi ni fursa za maendeleo katika kata hii? Ni kwa namna gani fursa hizo zinabadili maendeleo ya kata hii?*

Threads (outer conditions):

11D. *What are the threads of development of this region? In what ways are these threads influencing the development of this region?/Nini ni viunganishi vya maendeleo ya kata hii? Nini kwa namna gani viunganishi hivyo vinaleta mabadiliko ya maendeleo katika kata hii?*

PŘÍLOHA 2: OTÁZKY STRUKTUROVANÝCH ROZHOVORŮ 3. FÁZE – ČESKÉ SHRnutí

Otázky strukturovaných rozhovorů:
1A: Popište svůj typický den od rána až do večera. V kolik hodin vstáváte, jaké činnosti běžně děláte, apod.
1B: Popište typický den Vaší manželky/Vašeho manžela.
1C: Popište typický den Vašich dětí.
2A: Kolik jídel denně jíte?
2B: Jaká jídla běžně jíte a v kolik hodin?
2C: Kdo ve vaší rodině vaří?
2D: Na čem vaříte?
2E: Kde získáváte palivové dříví/uhlí/... a kolik to stojí?
2F: Jaké typy hrnců používáte?
3A: Jak ve vaší rodině probíhají rozhodovací procesy?
3B: Kdo je zodpovědný za finance rodiny?
4A: Chodí/chodily všechny Vaše děti do školy?
4B: Pokud nechodily, vysvětlíte proč.
5A: V případě onemocnění Vás nebo někoho ve Vaší rodině, kde vyhledáte zdravotnickou pomoc?
6A: Jaké plodiny pěstujete?
6B: Jaký nástroj používáte k orbě?
6C: Jaký druh osiva rýže používáte?
6C: Jaký druh osiva kukuřice používáte?
6D: Jaký druh hnojiva používáte?
6E: Jakým způsobem zavlažujete svá rýžová pole?
6F: Jste spokojený/á s velikostí sklizně, kterou běžně sklízíte?
6G: Jak velká byla Vaše sklizeň minulý rok?
7A: Jak získáváte vodu pro použití v domácnosti?
7B: Převarujete vodu před pitím?
7C: Proč ano/ne?
8A: Jaké jsou vaše sny? Jak si představujete svou budoucnost? Co byste ve svém životě chtěl/a dosáhnout?
8B: S jakými problémy se ve Vaší rodině potýkáte? ¹⁰⁶
9A: Dodržujete nějaké tradice Vašeho kmene ve svém každodenním životě?
9B: Pokud ano, které tradice dodržujete?
9C: Dodržujete nějaké tradice Vašeho kmene, které se odehrávají jednou za čas?
9C: Pokud ano, popište.
9C: Pokud ne, vysvětlíte, proč.
9D: Máte doma nějaké předměty typické právě pro Váš kmen?
9D: Pokud ano, popište.
9E: Znají Vaše děti tradice Vašeho kmene?
9E: Pokud ne, proč tomu tak je?
9F: Myslíte si, že ostatní lidé ve Vaší vesnici dodržují své kmenové tradice?

¹⁰⁶ Otázky 6F, 6G, 8A a 8B byly nakonec z dotazníku vyřazeny pro svou nerelevantnost k výzkumu.

9G: Přejete si, aby byly tradice Vašeho kmene uchovány? Proč?
9H: Podnikáte osobně nějaké kroky k tomu, aby byly tradice zachovávány?
9H: Jaké?
9I: Proč tyto tradice mizí?
10A: Jak byste popsal/a turismus?
10B: Kdo je to turista?
10C: Přejete si, aby turisté navštěvovali Váš region?
10D: Jaké pozitivní efekty by turismus mohl mít na tento region?
10E: Co by mohlo turisty přilákat do této oblasti?
10F: Jaké negativní efekty by mohl turismus mít na tento region?
10G: Pokud by to Vaší vesnice přijeli turisté, kde by se mohli ubytovat a najíst?
10H: Pokud by do Vaší vesnice přijeli turisté, byli byste ochotni je pozvat i k sobě domů a ukázat jim, jak zde žijete?
10I: Myslíte si, že by turismus mohl nějak ovlivnit Vaše kmenové tradice nebo Váš způsob života?
10J: Může turismus pomoci rozvoji Vašeho regionu či nikoliv?
Otázky strukturovaných expertních rozhovorů:
11A: Jaké jsou silné stránky tohoto regionu? Co zde funguje dobře?
11B: Jaké jsou slabé stránky tohoto regionu? Co v tomto regionu nefunguje?
11C: Jaké existují příležitosti pro rozvoj tohoto regionu? Jakými způsoby tyto příležitosti ovlivňují rozvoj regionu?
11D: Jaké existují hrozby pro rozvoj tohoto regionu? Jakými způsoby tyto hrozby ohrožují rozvoj regionu?

PŘÍLOHA 3: OTÁZKY STRUKTUROVANÝCH ROZHORŮ 3. FÁZE – ROZŘAZENÍ

K VÝZKUMNÝM PODOTÁZKÁM

Výzkumná podotázka	Otázky z rozhovorů 3. fáze
Jak vypadá běžný život obyvatel?	1A, 1B, 1C, 2A, 2B, 2C, 2D, 2E, 2F, 3A, 3B, 4A, 5A, 6A, 6B, 6C, 6D, 6E, 7A
Dodržíjí obyvatelé okrsku tradice svého kmene v každodenním životě?	2D, 2E, 2F, 3A, 3B, 4A, 5A, 7B, 7C, 9A, 9B, 9C, 9D, 9E, 9F, 9G, 9H, 9I
Jak si obyvatelé představují turismus a koho si představí pod pojmem turista?	10A, 10B, 10C
Má okrsek potenciálně zajímavé oblasti, které jsou schopny přilákat turisty?	1A, 1B, 1C, 2A, 2B, 2C, 2D, 2E, 2F, 3A, 3B, 4A, 5A, 6A, 6B, 6C, 6D, 6E, 7A, 9A, 9B, 9C, 9D, 10E, 11A, 11C
Co konkrétně můžou okrsek a místní obyvatelé turistům nabídnout?	1A, 1B, 1C, 2A, 2B, 2C, 2D, 2E, 2F, 3A, 3B, 4A, 5A, 6A, 6B, 6C, 6D, 6E, 7A, 9A, 9B, 9C, 9D, 10G, 10H, 11A
Jaké by podle obyvatel mohl mít turismus efekty na jejich dosavadní život?	10D, 10F, 10I, 10J, 11C, 11D

PŘÍLOHA 4: PŘEHLED RESPONDENTŮ JEDNOTLIVÝCH FÁZÍ VÝZKUMU

1. fáze výzkumu:

Respondent	Pohlaví	Povolání	Místo a datum konání rozhovoru
P1	M	učitel	Mbeya, 4. 1. 2014
P2	M	učitel, supervizor projektů	Mbeya, 4. 1. 2014
P3	M	koordinátor projektů, podnikatel	Mbeya, 8. 1. 2014

2. fáze výzkumu:

Respondent	Pohlaví	Povolání	Kmenová příslušnost	Náboženské vyznání	Místo a datum konání rozhovoru
R1	M	farmář	Nyakyusa	křesťanství	Mahango, 9. 1. 2014
R2	M	farmář	Hehe	křesťanství	Mahango, 9. 1. 2014
R3	Ž	farmářka, lékárnice	Bena	křesťanství	Mahango, 9. 1. 2014
R4	M	farmář	Sangu	islám	Mahango, 9. 1. 2014
R5	M	farmář, místní zástupce náčelníka	Sangu	animismus	Mahango, 9. 1. 2014
R6	M	farmář	Sangu	animismus	Utengule, 10. 1. 2014
R7	Ž	farmář	Sangu	islám	Utengule, 10. 1. 2014
R8	M	farmář, náčelník kmene	Sangu	islám	Utengule, 10. 1. 2014
R9	M	farmář, podnikatel	Sangu	křesťanství	Utengule, 10. 1. 2014

R10	M	farmář, starosta vesnice	Sangu	islám	Malawatu, 11. 1. 2014
R11	Ž	farmářka	Sangu	křesťanství	Malawatu, 13. 1. 2014
R12	M	farmář, VEO	Sangu	nezjištěno	Malawatu, 13. 1. 2014
R13	M	farmář, předseda vesnické čtvrti	Sangu	nezjištěno	Malawatu, 13. 1. 2014
R14	Ž	Farmářka	Ndali	bez vyznání	Mahango, 14. 1. 2014
R15	M	farmář	Sangu	křesťanství	Mahango, 18. 1. 2014

3. fáze výzkumu – strukturované rozhovory:

Respondent	Pohlaví	Povolání	Kmenová příslušnost	Náboženské vyznání	Místo a datum konání rozhovoru
S1	Ž	farmářka	Nyakyusa	islám	Simike, 19. 2. 2014
S2	M	farmář	Nyakyusa	islám	Simike, 19. 2. 2014
S3	M	farmář	Sangu	křesťanství	Simike, 19. 2. 2014
S4	Ž	farmářka	Safua	křesťanství	Simike, 19. 2. 2014
S5	M	farmář, dříve horník	Ndali	křesťanství	Simike, 19. 2. 2014
S6	M	učitel	Ndendeule	islám	Utengule, 20. 2. 2014
S7	Ž	učitelka	Nyakyusa	islám	Utengule, 20. 2. 2014
S8	M	farmář, obchodník	Nyakyusa	křesťanství	Utengule, 21. 2. 2014
S9	M	lékárník	Nyakyusa	islám	Utengule, 21. 2. 2014
S10	M	farmář, obchodník	Kingo	křesťanství	Utengule, 21. 2. 2014
S11	M	farmář, bývalý starosta	Sangu	křesťanství	Utengule, 21. 2. 2014
S12	Ž	farmářka	Sangu	islám	Mahango, 25. 2. 2014

S13	M	farmář, obchodník	Sangu	islám	Malawatu, 25. 2. 2014
S14	Ž	farmářka, obchodnice	Sangu	islám	Malawatu, 25. 2. 2014
S15	Ž	farmářka	Sangu	islám	Mahango, 26. 2. 2014
S16	Ž	farmářka	Nyakyusa	křesťanství	Mahango, 26. 2. 2014

3. fáze výzkumu – strukturované expertní rozhovory:

Respondent	Pohlaví	Povolání	Místo a datum konání rozhovoru
E1	M	farmář, podnikatel	Malawatu, 17. 2. 2014
E2	M	farmář	Mahango, 17. 2. 2014
E3	M	VEO, farmář	Utengule, 18. 2. 2014
E4	M	katechista, učitel hudby, asistent u místního soudu	Utengule, 18. 2. 2014
E5	M	katechista, farmář	Utengule, 18. 2. 2014
E6	M	předseda výboru pro rozvoj okrsku, farmář	Utengule, 18. 2. 2014
E7	M	WEO, farmář	Utengule, 20. 2. 2014
E8	M	Učitel, farmář	Utengule, 20. 2. 2014
E9	Ž	starostka obce, farmářka	Magurula, 21. 2. 2014

PŘÍLOHA 5: FOTOGRAFIE Z PRŮBĚHU VÝZKUMU

Zdroj: archiv autorky, Tanzanie, 2014

Vlevo: Bílý dům kmene Sangu. Vpravo: Hudební nástroj malimba.

Vlevo: velký buben využívaný při speciálních příležitostech a oslavách kmenem Sangu, toho času rozbitý. Vpravo: Třínohá dřevěná židlička, tradiční předmět kmene Sangu i dalších kmenů.

Kopí, vycházková hůl a další předměty představené jako osobní dědictví kmene Sangu.

Představování tradičních předmětů kmene Sukuma: Vpravo: tradiční mužský a ženský oděv, honácká hůl, kikoi; vlevo: tradiční nádoba na ztloukání másla (dnes se již používá kanystr).

Vlevo: Momentka z rozhovoru. Vpravo: Orba rýžového pole.